

**AFRİKA'DA BİR ULUS-DEVLET İNŞA SÜRECİ:
ZAMBİYA VE KENNETH KAUNDA**

(Yüksek Lisans Tezi)

Betül ŞENGÜL

Kütahya-2017

T.C.
DÜMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**AFRİKA'DA BİR ULUS-DEVLET İNŞA SÜRECİ: ZAMBİYA VE
KENNETH KAUNDA**

Danışman:
Yrd. Doç. Dr. Cantürk CANER

Hazırlayan:
Betül ŞENGÜL

Kütahya- 2017

Kabul ve Onay

Betül ŞENGÜL'ün hazırladığı “Afrika’da Bir Ulus-Devlet İnşa Süreci: Zambiya ve Kenneth Kaunda” başlıklı Yüksek Lisans tez çalışması, jüri tarafından lisansüstü yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

..../...../2017

Tez Jürisi	İmza	
	Kabul	Red
Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ		
Yrd. Doç. Dr. Cantürk CANER (Danışman)		
Yrd. Doç. Dr. Altan Fahri GÜLERCİ		

Doç. Dr. İsmail KÜÇÜKAKSOY

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yemin Metni

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Afrika’da Bir Ulus-Devlet İnşa Süreci: Zambiya ve Kenneth Kaunda” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../2017

Betül ŞENGÜL

Özgeçmiş

Betül ŞENGÜL; 1990 yılında İstanbul Bakırköy’de dünyaya geldi. İlk ve orta öğrenimini Şükrü Naili Paşa İlköğretim okulunda tamamladı. Lise öğrenimini 2008 yılında Kağıthane Anadolu Lisesi’nde tamamladı. Üniversite eğitimini 2009-2013 tarihleri arasında Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü’nde Bölüm İkincisi (Onur Öğrencisi) olarak tamamladı. 2014 yılında Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı ve aynı enstitüde Kamu Yönetimi Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisansa başladı.

Uluslararası Sempozyumlar

1. “*Türkiye’de Siyaset, Kamu Yönetimi ve Uluslararası İlişkiler Literatüründe Azerbaycan Algısı*” **I. Milletlerarası Türkiye-Azerbaycan Münasebetleri Sempozyumu, Kastamonu, 12-14 Mayıs 2016**

ÖZET

AFRİKA'DA BİR ULUS-DEVLET İNŞA SÜRECİ: ZAMBİYA VE KENNETH KAUNDA

ŞENGÜL, Betül

Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Cantürk CANER

Ocak, 2017, 132 sayfa

Avrupa için Coğrafi Keşifler, sadece mistik dünyalara ulaşmanın romantik bir macerası değil, aynı zamanda materyalist bir zenginliğin de temel anahtarıydı. Yüzlerce yıl süren savaşlar ve ağır siyasi krizlerden bunalan Avrupa, bu sorunları aşmanın yollarını aramış ve bunu da hem uzak doğu da hem de uzak batı da yeni dünyalar keşfederek çözüleceğine inanmıştır. İşte Afrika sömürgeciliği Batı'nın böyle bir arayışa başladığı dönemlerde ortaya çıkmıştır. Ümit Burnu'nu dolaşarak yeni dünyanın ve uzak doğunun gizemli zenginliklerine ulaşmak isteyen Batı, giriştiği emperyalist maceranın ilk aşamasında Kıtayı lojistik amaçlı basit bir durak olarak görmüştü. Ancak zaman geçtikçe Kara Kıta, Batı için basit bir durak olmaktan çıkmıştır. Sanayi Devrimiyle birlikte Batı için Afrika hem doğal hem de beşeri kaynaklar bakımından doğal bir sömürü alanı haline gelmiştir. Batı, Afrika'nın zenginliklerine beşeri ve doğal kaynaklarını büyük bir iştahla sömürerek işe başladı. Önce kölelik yoluyla ucuz insan gücüne, ardından da yer altı ve yer üstü kaynaklarına saldırdı. Bunu yaparken kendi içindeki rekabeti bütün acımasızlığıyla Kıtaya taşıdı. Yapay sınırlar ve uluslar kurdu. Böylece Afrika'nın bütün doğasında onarılmaz yaralar açtı. İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde Kıta umutsuzca kendi kurtarıcılarını beklemekteydi. Kıtanın diğer siyasi coğrafyalarında olduğu gibi Zambiya'da sömürgeciliğin verdiği az gelişmişlikten kurtulmak ve modern uluslara dünyasında yerini almak için Kenneth David Kaunda gibi özgün bir lideri çıkarmıştır.

İşte bu tez Afrika Kıtasının sömürgecilik dönemlerini ve daha sonra kurulmaya başlayan ulus devletlerini Zambiya ve Kenneth Kaunda örneğinden yola çıkarak incelemeye çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Zambiya, Afrika, Sömürge, Kenneth Kaunda.

ABSTRACT**THE PROCESS OF BUILDING A NATION-STATE IN AFRICA: ZAMBIA AND KENNETH KAUNDA****ŞENGÜL, Betül****Master's Thesis: Department of International Relations****Supervisor: Assoc. Prof. Cantürk CANER****January, 2017, 132 pages**

Geographic Discovery for Europe was not only a romantic adventure of reaching mystical worlds, but also a key to a materialist richness. Hundreds of years of war and heavy political crises have ensured that Europe will find ways to overcome these problems and solve it by discovering new worlds both in the far east and far west. Here, African colonialism emerged during the period when the West began such a search. The West, wandering around the Cape of Good Hope and seeking to reach the mysterious riches of the new world and faraway nature, saw the continent as a simple stop for logistics at the first stage of the imperialist adventure it embarked on. However, as time passes by, the Black Continent came out of being a simple stop for the West. With the Industrial Revolution, Africa for the West has become a natural exploitation area both in terms of natural and human resources. The West has begun to exploit its human and natural resources with great pitch into the riches of Africa. It first attacked cheap human power through slavery, then underground and above ground resources. In doing so, he carried the rivalry in itself to the end with all his ruthlessness. West established artificial borders and nations. Thus, Western made irrecoverable injuries in the whole nature of Africa. When the Second World War came to an end, the Continent was desperately waiting for its own liberators. As in other political geographies of the continent, Kenneth David Kaunda, a unique leader, has emerged to get rid of the underdevelopment of colonialism in Zambia and to take its place in the modern international world.

This thesis is trying to examine the colonial periods of the African continent and the nation states that started to take shape, starting from the example of Zambia and Kenneth Kaunda.

Key Words: Zambia, Africa, Colonial, Kenneth Kaunda.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
HARİTALAR LİSTESİ.....	viii
RESİMLER LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM MODERNİTE, ULUS VE ULUS İNŞASI

1.1. KAVRAMSAL PERSPEKTİFİ İÇİNDE MODERNİTE VE ULUS	3
1.2. ULUS İNŞA SÜRECİNİN TEMELLERİ VE İLKELERİ.....	12
1.3. AFRIKA'DA SİYASİ COĞRAFYA VE SÖMÜRGEÇİLİK.....	19

İKİNCİ BÖLÜM ULUS İNŞA SÜRECİNDE ZAMBİYA

2.1. GENEL HATLARIYLA ZAMBİYA: JEOPOLİTİK COĞRAFYA VE GENEL GÖRÜNÜM	51
2.2. İLK ÇAĞLARDAN GÜNÜMÜZE ZAMBİYA'NIN TARİHİ VE ULUS DEVLETİN KURULUŞU.....	62
2.3. ZAMBİYA'DA DEVLET VE YÖNETİM: YAPISAL VE İŞLEVSEL BİR ANALİZ	79

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ZAMBİYA ULUS İNŞA SÜRECİNİN KURUCU AKTÖRÜ: KENNETH KAUNDA

3.1. KENNETH KAUNDA'NIN HAYATI.....	91
3.2. KENNETH KAUNDA'NIN SÖYLEM VE DÜŞÜNCESİNDE ULUS- DEVLET: ZAMBİYA HÜMANİZMİ.....	104
3.3. KENNETH KAUNDA DÖNEMİNDE ZAMBİYA'NIN DIŞ POLİTİKASI	113

SONUÇ.....	118
KAYNAKÇA	120
DİZİN	132

HARİTALAR LİSTESİ**Sayfa**

Harita 1.1: Afrika Siyasi Coğrafyası	19
Harita 1.2: Kuzey Afrika Siyasi ve Fiziki Coğrafyası.....	22
Harita 1.3: Batı Afrika Coğrafyası	25
Harita 1.4: Orta Afrika Coğrafyası	31
Harita 1.5: Doğu Afrika Coğrafyası	35
Harita 1.6: Güney Afrika Coğrafyası	38
Harita 1.7: Afrika Sömürgeleri	49
Harita 2.1: Zambiya Siyasi Haritası	51
Harita 2.2: Zambiya Fiziki Coğrafyası	53

RESİMLER LİSTESİ**Sayfa**

Resim 3.1: 1960'lı Yıllarda Kenneth Kaunda	91
Resim 3.2: Doksanlı Yıllarda Kenneth Kaunda	103
Resim 3.3: Günümüzde Kenneth Kaunda	103

KISALTMALAR

BSAC	British South Africa Company (İngiliz Güney Afrika Şirketi)
HIPC	Heavily Indebted Poor Countries (Aşırı Borçlu Fakir Ülkeler)
MMD	Movement for Multi-party Democracy (Çok Partili Demokrasi İçin Hareket)
NP	National Party (Ulusal Parti)
PF	Patriotic Front (Yurtsever Cephesi)
TAZARA	Tanzania-Zambia Railway Authority (Tanzanya- Zambiya Demiryolları)
UMCB	United Missions to the <i>Copperbelt</i> (Copperbelt Birleşik Misyonları)
UNIP	United National Independence Party (Birleşik Ulusal Bağımsız Parti)
UPP	The United Progressive Party (Birleşik İlerici Parti)
ZANC	<i>Zambia</i> African National Congress (Zambiya Afrika Ulusal Kongresi)

TEZ METNİ

GİRİŞ

“Afrika’da Bir Ulus-Devlet İnşa Süreci: Zambiya ve Kenneth Kaunda” adlı bu tez sömürgecilik öncesi ve sonrasında Afrika Kıtasının modernleşme tarihinin dinamikleri ve ulus devletleşme sürecini Zambiya ve kurucusu Kenneth David Kaunda özelinden başlayarak ele almıştır.

Tezin Ana Hipotezi

Sömürgecilik sonrası dönemde Afrika’da ulus devletler felsefi temelini evrensel Batı normlarından, ideolojik temelini ise Afrika sosyalizmi ve Afrika milliyetçiliği olarak bilinen üçüncü dünya yaklaşımından almıştır. Afrika sosyalizmi esasen Marksizm’in üçüncü dünya versiyonudur. Afrika milliyetçiliği ise lider odaklı tek adam ve tek parti odaklı özgün bir otoriteryanizmdir.

Tezin Alt Hipotezleri

- Afrika’da modern devletler sömürgecilik sonrası kurulmuştur.
- Modern devletler Batı modernizminin özgün bir taklididir.
- Modern devletler Afrika milliyetçiliğine dayanır ve bu milliyetçilik sosyalizm odaklıdır.
- Zambiya da modern bir ulus devlet olarak Kenneth Kaunda tarafından kurulmuştur.

Tez toplamda 3 ana bölümden meydana gelmektedir. Birinci Bölüm “*Modernite Ulus ve Ulus İnşası*” başlığını taşımaktadır. Bu başlık altında modernite, modernizm ve ulus devlet kavramları ile tezin ön kabulü olan Afrika’da sömürgecilik konusu ele alınmıştır. Tezin İkinci Bölümü “*Ulus İnşa Sürecinde Zambiya*” başlığını taşımaktadır. Bu başlık altında Zambiya’nın jeopolitik ve genel görünümü güncel bilgiler, Zambiya’nın tarihçesi, ve günümüzde Zambiya’nın devlet yönetimi ve işleyişi, tarihsel anayasa gelişimi ile birlikte ortaya konulmuştur. Tezin Üçüncü Bölümü “*Zambiya Ulus İnşa sürecinin Kurucu Aktörü: Kenneth Kaunda*” olarak adlandırılmıştır. Bu başlık altında sırasıyla Kenneth Kaunda’nın doğumundan günümüze kadar hayatı, Zambiya hümanizminin özellikleri ve Kaunda döneminde dış politika ele alınmıştır. Tezin Sonuç başlığı altındaki kısımda ise tezle ilgili genel bulgular ve sonuç ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MODERNİTE, ULUS VE ULUS İNŞASI

1.1. KAVRAMSAL PERSPEKTİFİ İÇİNDE MODERNİTE VE ULUS

M.S. 5.yüzyılda Hristiyanlığı resmen kabul eden Roma'nın yeni halini eski pagan döneminden ayırmak için kullanılan "modern" kelimesi köken olarak yine Latince olan "modernus"tan gelmektedir¹. Modernus ise epistemiyolojik olarak "modo"dan türetilmiştir ki bu kelimenin anlamı da "hemen, şimdi" demektir ve eski ya da antikiteye karşı ortaya atılmıştır².

Roma'dan sonra hayli uzunca bir süre Batı literatüründe unutilan bu kavram ilk kez Hegel ile birlikte zaman bilincinin biçimlendirdiği kültürel durumları ifade eden çok yönlü fenomen bir düşünce olarak sosyal bilimlere sokulmuştur³. Sanayi Devriminin öncesinde Hegel moderniteyi, Avrupa kıtasını kapsayan ve kıtanın Ortaçağlardan Yeniçağlara doğru dönüşümünü ifade etmek için kullanmıştı. Mutlak idealist bir diyalektiğin kurucusu olan Hegel'e göre modernite mutlak akla ulaşan bilinçli bir üründür. Dolayısıyla da Aydınlanmanın bir sonucudur. Hegel'in bu perspektifi çerçevesinde kendisinden sonra gelen aydınlar pek çok modernite teorisini ortaya atmışlardır. Nitekim Weber'in 'Fragestellung' yaklaşımı, Habermas'ın bir proje olarak modernite, Tönnies'in 'Gesellschaft olarak modernite olgusu', Simmel'in para olarak modernite yaklaşımı, Marx tarafından üretilen 'kapitalizm olarak modernite' kavrayışları farklı zaman ve mekanlarda farklı modernite algılamalarının olduğunu kanıtlar⁴. Hegel'den sonra kavram üzerinde yorum yapan pek çok düşünür, modernitenin farklı yönlerini ele alsa da sonuç olarak büyük ve köktenci devrimler yaşayan Avrupa'nın topyekün değişimini ifade etmek için kullanılan kapsayıcı bir kavram olarak ele alınmıştır.

Günümüzde modernite artık eskinin yerine yeninin konulduğu ve bu bilinçle gündeme getirilen bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Bir başka deyişle modernite "yeni" yi tanımlayan ve her türlü değişimi içine alan bir terimdir. Bu perspektiften modernitenin gerçekte dinamik, sürekli ve aşkın bir uygarlık tasavvuru olduğu

¹ Ergün Yıldırım, (2012), *Hayali Modernlik ve Türk Modernliğinin İcadı*, 2. Baskı, Doğu Kitapevi, İstanbul: s.15

²Göran Therborn, (1996), *Modernlik Yoluyla Modernliğe Giden Yollar*, Postmodernizm ve İslam Küreselleşme ve Oryantalizm, (Der.), Vadi Yayınları, Ankara: s.61

³Ali Yaşar Sarıbay, (2004), *Modernitenin İronisi Olarak Globalleşme*, Everest Yayınları, İstanbul: s.30

⁴ Elif Karakurt, (2006), *Kentsel Mekanı Düzenleme Önerileri: Modern Kent Planlama Anlayışı*, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı 26, Kayseri: s.3

görülmektedir. Bunun bir sonucu olarak evrensellik ve süreklilik modernitenin doğasında yer alan unsurlardır.

Bir bütün halinde modernite teorilerinin tarihsel süreci içinde Batı’da yaşanan dört önemli devrimin sonucunda gerçekleştiği görülmektedir. Bu devrimler; Bilimsel, Kültürel, Siyasal ve Endüstriyel devrimlerdir.

Bilimsel devrim, Rönesans ve Reform öncesinde gözlemlenen fizik, matematik ve diğer doğa kanunlarının başlatıldığı süreçtir. Örneğin Galileo’nun evren kurgusu, Newton fiziği bu devrimin ilk öncüleridir. Siyasal devrim, siyasi iktidar kaynağındaki dönüşümü ifade eder. Nitekim bu devrimle Tanrısal iktidar nosyonu, yerini dünyevi iktidara yani halk iktidarına bırakmıştır. Kültürel devrim ise Alman, İngiliz ve Fransız ekollerindeki dönüşümlerin pratik bir yansıması olarak aklın üstünlüğünü öne alan ve sosyal yaşamda akla dayalı ilkeleri yerleştiren bir dönüşümdür. Son olarak Sanayi devrimi ise üretimde kullanılan yöntem ve teknolojilerdeki gelişmeleri ifade eder. Coğrafi keşiflerle başlayan burjuva sınıfının sermaye birikimine dayanan bu devrim aynı zamanda modernitenin 19.yüzyıldaki devasa sıçramasını ifade eder. Yukarıda ifade edilen dört önemli devrimin pratikte görünen uygulamaları ise Rasyonalite, Rönesans ve Reform Hareketleri, Fransız İhtilali ve Endüstrileşmedir⁵.

Her şeyden önce modernitenin temelinde eleştiri yatar. Bu eleştirinin odağında sürekli ve birbirini takip eden hukuk, siyaset, ahlak, din ve ekonomi gibi temel konular yer almaktadır. Modernizm, Batı kültürünün modernite anlayışının ideolojik yansımasından başka bir şey değildir. İdeolojik bir nesne olarak modernizm dinamik ve aydınlanmış fertlerin ilişki ve örgütlenmelerinin kurumlaştırdığı rasyonel bir dünya düzenini temel almaktadır⁶. Bu düzen sürekli ilerlemeci bir değişimi ve her anlamda kesin ve müdahaleci rasyonalizasyona işaret etmektedir.

Müdahaleci ve rasyonel bir yaklaşım olarak modernizm, bilhassa entelektüel bir dinamizmdir. Ancak burada ele alınması gereken nokta modernleşme fikridir. Modernleşme özellikle 19.yüzyıldan beri, basit aletlerden teknolojik makinalara geçişle, köyden kentlere göçlerle, toplumların eğitim, endüstri ve demokratikleşme gibi

⁵ Gamze Aslan Yaşar, (2011), Ortaçağdan Günümüze “Modernite”: Doğuşu ve Doğası, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl:4, Sayı:7, Aralık, Adıyaman: ss.12-13

⁶Murat Yıldırım, (2009), Modernizm, Postmodernizm ve Kamu Yönetimi, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt:6, Sayı:2, s.382

alanlarda kategorilere ayrılması sonucunda Batı'nın sahip olduğu değerlere ulaşmaya çalışan öteki toplumların gayretiyle ön plandadır. Politik eylemleri, endüstrileşmenin ve bilimin en önemli değerler olarak görülmesinden dolayı 19.yüzyıl modernizm çağı olarak belirtilebilir. Batı'nın ilerleyişini sürdürdüğü 20.yüzyıla gelindiğinde modernleşmenin gerçek sonuçları görülmeye başlanır. Bu yüzyılda bir yandan Batı dışı toplumların modernleşme arzusuyla iç çatışmalar yaşadığı olumsuzluklar ile diğer yandan Batı'nın bizzat başını çektiği dünya savaşlarının yaşandığı tarihsel bir periyoda girilmiştir. Batı'nın sömürgeleştirme, işgal etme ve Doğu toplumlarını 'uygarlaştırma' veya 'modernleştirme' adı altında yaptıkları eylemler neticesinde, Batı dışı toplumlarda pek çok acılar yaşanmış durumdadır. Bu sebeple modernizm bakımından 'modern olan her şey iyi midir?' diye sorulduğunda son yıllara değin cevap olarak 'iyi'dir yanıtı gelsede, postmodernizmle birlikte aslında modernliğin hiç iyi bir şey olmadığı düşünceleri ortaya çıkmaya başlamıştır⁷.

İçerdiği anlam ve kavram dünyası ne olursa olsun modernite, içinde barındırdığı tüm unsurlarıyla aynı zamanda siyasi bir projedir. Siyasi bir proje olması moderniteyi özgün doğasından ayırmaz. Zira siyaset, moderniteyi sürekli kılan önemli bir parçadır. Siyasi bir proje olarak modernite farklı toplumlarda bugün farklı ve özgün değerler üretse de özellikle Batı'da demokrasi ve laiklik gibi iki önemli kavramdan beslenir. Demokrasi ve laiklik ise gerçekte bireyselci bir dünya görüşünün eseridir ve Reform ve Rönesans Hareketlerinin doğasına da uygundur. Yüzyıllar boyunca bireyler üzerinden laiklik ve demokratik bir siyasetle beslenen Batı modernitesi başlangıçta tek bir kapitalist pazarın kurulmasını amaçlamıştı. Buna mukabil ulus-devleti öngörmemişti⁸.

Nitekim günümüzde ulusal temel özelliklerinin modernlik üzerine aktarıldığı konusunda tam bir görüş birlikteliği vardır. Bu sebeple ulus kavramı modernite üzerinden ve kavramın süreç yönünü ifade eden modernleşme safhalarıyla birlikte incelemek yanlış olmaz.

⁷Mehmet Emin Şimşek (2014), *Moderniteden Postmoderniteye Uzanan Bir Köprü: Zygmunt Bauman*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum: s.15-17

⁸Mümtaz'er Türköne, (2003), Milli Devlet – Laiklik – Demokrasi, *Türkiye Günlüğü Dergisi*, Sayı: 75, s.34

Habermas “ulus” teriminin tarihinin, ulus devleti modern boyutuyla yansıtan özgün bir ayna olduğunu savunur. Tarihsel süreç içinde ulus kavramı da tıpkı modernite gibi kaynağını Romalılardan alır. Antik Roma literatüründe ulus terimi “natio” yani doğumun ve ilk oluşumun tanrıçasıdır. Ayrıca natio Romalılardaki gen “en küçük aile” ve populus kavramlarına atıfta bulunur⁹. Buradan kavramın henüz siyasi bir oluşum içine girememiş topluluklar için ifade edildiği de unutulmamalıdır. Nitekim Antik Roma için kurumsal topluluklara verilen tanımlamalar “civitas¹⁰” terimiyle ele alınır ki Romanın bu terimi kendinden başkasında kullandığı pek görülmez. Roma için “civitas” a ulaşmanın belli kriterleri olmalıdır:

- a) Hakları ve ödevleri olan vatandaşlık temelli politik bir toplum,
- b) Yasalar
- c) Yönetmel kurumlar.

Antik dünyadan sonraki dönemlerde örneğin Ortaçağda “ulus” aynı dili konuşan, yerleşik hayat tarzını benimsemiş, ortak gelenek ve göreneklere sahip olan ancak siyasi bir kimliği bulunmayan soy ve köken olarak insan topluluklarını ifade eder¹¹.

17.yüzyıla gelindiğinde bu kavram Rönesans ve Reform hareketlerinden etkilenmiş, siyasi bir proje olan modernite ile birlikte harmanlanarak yeni bir anlama kavuşmuştur. Bu kavram temelinde kilise otoritesinin zayıflaması, kral ve diğer asillerin siyasi güç elde etmesi ve kiliseden bağımsız bir halk otoritesi olabileceği düşüncesine dayanmaktadır. Zira hanedan sülalesi üzerinde toplanan siyasal otorite böyle bir düşünceyi zorunlu kılmıştır.

Schulze’nin belirttiği gibi Sanayi Devrimi’nin ortaya çıktığı 19.yüzyıl ulus devletlerin kurumsal olarak biçimlendiği bir kilit dönemdir¹². İnsanoğlu tarih boyunca

⁹Hüsamettin İnaç, (2010), *Avrupa Birliği Entegrasyonu Sürecinde Türkiye’nin Kimlik Problemleri*, MKM Yayıncılık, Bursa: s.58

¹⁰ “Civitas”, Antik Romanın geç dönemlerinde düşünür Cicero tarafından ilk kez kullanılan bir terimdir. Civitas Romada hem ortak vatan, hem kamu yönetimi, hem de Romanın birliğini ifade eden bütünleyici bir kavramdır. Her ne kadar bu kavram modern anlamda ulusu tanımlasa da Antik Çağlarda siyasallaşmış bir topluluğu ifade etmek üzere kullanılmıştır. Yani civitas aynı zamanda ulusun Antik Romadaki görüntüsüdür. Ayrıntılı için bkznz. http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/secondary/SMIGRA*/Civitas.html

¹¹İnaç, a.g.e., s.58.

¹²Hagen Schulze, (2005), *Avrupa’da Ulus ve Devlet*, Timuçin B. (Çev), Literatür Yayıncılık, 2005, Ankara: s.135

bir yüzyıl içinde böylesine büyük değişimleri başlatıp, bu değişimlere adapte olmak zorunda kalmamıştır. Bu yüzyılda bireyin yaşamında, toplumun teşkilatlanmasında, doğada ve kültürde olumlu veya olumsuz çok büyük değişikliklere neden olmuştur. İlk olarak İngiltere’de ortaya çıkan bu değişim daha sonra Avrupa’nın öteki siyasal sınırlarına da yayılmış daha sonraki yüzyıl içinde dünyanın diğer kıtalarında da taraftar bulmuştur. İşçi sınıfının doğuşu, kentleşme, nüfus artışı, sermayenin mobilizasyonu, büyük keşif ve icatlar, en nihayetinde de kapitalist bir dünya görüşü bütün dünyayı yüzyıl biter bitmez etkilemeye başlamıştır. Bu etkileşmenin odak noktası olarak Sanayi Devrimi bir yandan yaşam süresini uzatırken diğer yandan da doğa dengesini bozacak öngörülemez olaylara da temel teşkil etmiştir¹³. Sanayi Devrimi’nin ilk etkisi köyden kentlere doğru yapılan büyük göçlerdir. Bilindiği üzere Fransız İhtilali’nin de etkisiyle 18.yüzyıldan itibaren Avrupa’da kırsal kesim neredeyse yok olmaya yüz tutmuş, topraklar siyasi sınırların sürekli değişimi yüzünden kullanılamamış ve köylü sınıfı işsizlik ve sefalet yüzünden kent merkezlerine doğru göç etmek zorunda bırakılmıştır. Bu durum özellikle 19.yüzyılda kentlerin ekonomik cazibe merkezlerine dönüşmesiyle birlikte hızlanmıştır. Ancak yoksul ve köylü sınıfının umut ettikleri hayatı yaşamak için kentlere yönelmesi çare olamamış, çoğu kentler ciddi bir sefalet ve yoksulluğun kaleleri haline dönmüştür. Çaresiz durumda kalan yoksul kesim ise neredeyse günde 16 saate varan ağır işlerde düşük ücretlerle birlikte geçinmek durumunda kalmıştır¹⁴. Buna karşın burjuva sınıfı zenginliklerini arttırmakla birlikte mümkün olan en az seviyede ücret vererek, çalışanlarından üst düzey iş gücü istemiştir. Örneğin 19.yüzyıla girerken sadece İngiltere’de iki toplum ve ulus bulunmaktaydı. İkisi arasında ne sevgi ne de ilişki var, sanki bambaşka ayrı dünyalarda hayat sürüyormuşçasına birbirlerinden habersiz, kopuk, yaşam biçimleri ayrı, bakış açıları ayrı, hatta yönetildikleri yasaları bile ayrıydı¹⁵. Bu dönemin en acı uygulaması ise çocuk ve kadın emeğinin fütursuzca kullanılmasıdır. Ancak bu karmaşık ve çarpık durum uzun süre Batı toplumlarının halihazırda ki işleyişlerinde devam etmemiştir. Örneğin 1780-1825 arasında İngiltere’de ki makine kırıcılığı (Luddist Hareket), 1836’da Londra İşçi Derneği’nin kurulması ve eş zamanlı olarak hem İngiltere’de hem de Fransa’da dalga dalga büyüyen Çartist Hareket,

¹³ Abdulvahap Coşkun, (2007), *Ulus-Devletin Dönüşümü ve Meşruluk Sorunu*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: s.278-279

¹⁴ Coşkun, a.g.t., s.280-281

¹⁵ Leo Huberman, (1991), *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, Murat Belge (Çev), İletişim Yayınları, İstanbul: s.198-200

Almanya’da 34 yerel hükümet ve 4 kentin biçimsel olarak bir araya getiren Cermen Konfederasyonu ciddi anlamda emekçi sınıfın bilinçlenmesi ve örgütlü bir toplum haline dönüşmesine yol açmıştır. Robert Owen’ la başlayan ve yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişerek Marks’la metodolojik hale gelen Sosyalist Hareket, Sanayi toplumunun biçimlenmesinde önemli bir role sahiptir.

Sanayi Devrimi ekonomik anlamda toplum içindeki sınıfsal ilişkileri artırırken, düşünsel anlamda da birey odaklı liberal bir dünyanın kapılarını aralamıştır. Birey odaklı bu dünya aynı zamanda siyasal bir liberalizmin şekillenmesini de sağlamıştır. Bu bağlamda “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler (Laissez Faire, laissez passer)” sloganı çerçevesinde gelişen ve Adam Smith’in çeşitli eserlerinde ortaya konulan liberal düşünceler toplumun en üst çatısı olan devleti de dönüştürmeyi başarmıştır¹⁶. Sanayi Devrimi’nin şekillendirdiği yeni devlet modeli kapitalist üretim ve tüketim ilişkilerini düzenleyen, bireye odaklanan ve bu bireylerden meydana gelen siyasal bir yapıdan başka bir şey değildir. Böyle bir yapının doğal evrimleşme süreci içinde ulus temelli bir ideolojiye dayanması ise kaçınılmazdır. Nitekim bu anlayış daha bu yüzyılın başlarında belli bir toprak parçasına, ortak dile, ideallere, değerlere ve geleneklere bağlanma biçiminde algılanmıştır. Bu duygu aynı zamanda bir grubu, diğer gruplardan “farklı kılan” semboller (bayrak, marş gibi) ile özdeşleşmeyi gündeme getirmiştir. Bütün bu işaretlere bağlanmak günümüze kadar sürece evrensel düşünce geleneği içinde güçlü bir kimlik yaratmıştır¹⁷. Esasen bu kimlik siyasal niteliklere sahip olan ve buna dayalı bir devlet yaratmayı amaçlayan siyasal bir projedir. Nitekim Gellner ulusalcılıkla ulus devlet ilişkisini, “ulusalcılık temelde siyasal birim ile ulusal birim çakışmalarını ön gören siyasal ilkedir” biçimde açıklamaktadır¹⁸. Bu açıklamalarından Gellner’in sanayileşme ve sonucunda ortaya çıkan yeni toplum biçiminin merkezileşme süreci içinde kaçınılmaz olarak ulus devletlerin doğduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca Gellner, her toplumun kendi kültürü çerçevesinde kendi devletine ulaşacağını ve

¹⁶ Adam Smith’e göre devlet, ekonomik faaliyetlerin dışında kalan ve ekonomik konulara karışmayan devlettir. Bu bağlamda devlet, adalet, ulusal savunma ve kamusal hizmetlerin yapımı ve bakımı gibi işlerle ilgilenmelidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Adam Smith, *Milletlerin Zenginliği*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016

¹⁷ Kemal Yakut, *Kapitalizm, Sosyalizm ve Milliyetçiliğin Ortaya Çıkması*, s.105 <http://w2.anadolu.edu.tr/aos/kitap/IOLTP/2292/unite05.pdf> (20.08.2016)

¹⁸ Ernest Gellner, (1998), *Milliyetçiliğe Bakmak*, Simten Coşar, Saltuk Özertürk, Nalan Soyarak, (Çev), İletişim Yayınları, İstanbul: s.50-55

böylelikle ulus devletin kurulacağını ifade etmektedir. Aynı dönemlerde Marks ise ulusların oluşumunu burjuvazinin gelişimi ile birlikte açıklamaktadır¹⁹.

Burjuva devrimiyle başlayan sınıf mücadelesinin bir yansıması olarak ulus kavramı 1815-1871 arasında pek çok sayısız devrimlere, sosyal hareketlere ve ulusal birleşme çabalarına yol açmıştır. Bir yandan toplumsal hareketler birey bilincini pekiştirirken diğer yandan da mevcut siyasi otoriteler yaşanan krizlere çözüm üretmek amacıyla çareler aramaya başlamıştır. Bu çareler arasında en belirginini ise güçlü ve merkezi bir devlet oluşturma çabasıdır. Nitekim Almanya başta olmak üzere İtalya, Avusturya ve Benelux ülkelerinde dağınık olan kamu otoriteleri güçlü ve merkezileşmiş hükümetlere ya da en azından hükümet arayışlarına bu doğrultuda girmişlerdir.

Yukarıda ifade edilenlerin dışında Batıda 19.yüzyıl sanayileşme hareketleri içinde ulus kavramını tek başına toplumsal değişim ve dönüşüm dinamikleri içinde ele almak da doğru olmaz. Ulusun ortaya çıkışı aynı zamanda dönemin siyasi gelişmeleri ile yakından ilişkilidir. 1815 Napolyon Savaşları'ndan sonra toplanan Viyana Kongresi ve bu kongrede alınan kararlar söz konusu siyasi gelişmelerin mihenk taşı oluşturmıştır. Kongrenin ardından İtalya 1861'de üniter bir krallık haline gelmiş, 1862'de Almanya "Prusya" adı altında ve I. Wilhelm Otto von Bismarck başkanlığında bütünleşmiş, Rusça Çarlığı I. Petro ile başlatılan batılılaşma hareketleri çerçevesinde uluslararası politikada yerini almış ve yeni yüzyılın başında patlak verecek bir dünya savaşının temelleri de böylelikle atılmıştır. Bunların yanı sıra Batıda yaşanan karmaşık siyasal olaylara Osmanlı İmparatorluğu'da bir şekilde dahil edilmiştir. Yüzyılın başında (1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı ve Bükreş Anlaşması) Sırbistan Prenslığı'nin kurulması, (1821) başlayan ve Yunanistan'ın kurulmasıyla tamamlanacak olan Mora İsyanı bu bağlamda Balkanlarda ulus arayışlarının tohumları olmuştur. Batıdaki toplumsal ve siyasal hareketlerden beslenen ulus düşüncesi özellikle Osmanlı siyasi coğrafyasında adeta bir laboratuvar çalışması gibidir. 1830'da Fransızlar, Cezayir'e saldırmış, aynı tarihte Yunanistan bağımsızlığını kazanmış, 1853'te Kırım Savaşı patlamış²⁰, 1878 tarihinde imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile ortaya çıkan

¹⁹Karl Marks ve Friedrich Engels, (2003), *Komünist Parti Manifestosu*, Eriş Yayınları, İstanbul: s.22-24

²⁰ 4 Ekim 1853- 30 Mart 1856 tarihleri arasında süren Kırım Savaşı her ne kadar Osmanlı-Rus savaşı gibi gözükse de, Birleşik krallık, Fransa ve Piyemonte-Sardinya(İtalya) gibi ülkelerin Osmanlı tarafında yer almasıyla küçük bir Avrupa savaşı olarak bilinir. Savaşın sonunda Rusya Çarlığı ağır bir yenilgi almış,

Romanya Krallığı, Sırbistan ve Karadağ Krallığı, Bulgaristan Prenslığı, Bosna-Hersek Özerkliği gibi parçalanmalar bu laboratuvar çalışmasının sonuçlarıdır.

Ulus kavramının beslendiği teorik ve pratik gelişmeler bir yana bırakıldığında terimin, ilk kez 19.yüzyılın sonlarında günümüz anlamında sosyal bilimler literatüründe kullanıldığı görülmektedir. 1884'te İspanya Kraliyet Akademisi sözlüğünde ilk kez “lengua nacional” ifadesi ile bir ülkenin resmi ve edebi dili, ülkede genel olarak diğer ulusların dillerinden ve lehçelerinden farklı şekilde konuşulan dil, anlamı kullanılarak ulus kavramından bahsedilmiştir. 1884'ten evvel “nacion” kelimesi en sade anlamıyla, bir ülke, eyalet veya bir krallıkta yaşayan insanlar için kullanılırken, 1884'te sözlük basımındaki ifadeyle birlikte artık en üstün ortak idari merkezini saydığı devlet yada siyasi birim, bir devletin bulunduğu toprak ve bu topraklarda ikamet eden insanlar düşüncesi meydana gelmekteydi²¹.

Ulus kavramının İspanyolca literatüründe modern anlamıyla tanımlanması esasen şaşırtıcı değildir. Zira İspanyol İmparatorluğu yüzyılın hemen başında Fransız işgaline uğramış, oldukça kanlı bir dizi mücadele sonucunda ana karasını kurtarmayı güç bela başarmıştır. Ne var ki bu durum aynı zamanda “Dünya İmparatorluğu”nun da sonu anlamına geliyordu. Fransa ile giriştiği bağımsızlık mücadelesi kısa zamanda yerini kanlı bir iç savaşa bıraktı. Yüzyıl sona erdiğindeyse hem Kuzey hem de Güney Amerika'daki devasa toprakları dramatik biçimde elinden çıkmış oluyordu²². Dolayısıyla İspanyolca'da ulus kavramına yüklenen bu anlam, mevcut gidişatın iyi analiz edilebilmesi ve çözüm önerilerinin getirilebilmesi çabalarının bir sonucudur.

Ulus terimindeki ikinci büyük dönüşüm ise 1. Dünya Savaşı'yla gerçekleşmiştir. Modern dünyanın ilk emperyalist paylaşımı olan ve 20. Yüzyılın ilk yarısına damgasını vuran I. Dünya Savaşı (ardında bıraktığı büyük yıkım göz ardı edildiğinde), Wilson ve Lenin'in iki ayrı biçimde ifade ettiği “ulusların kendi kaderini

Paris anlaşması sonucunda Osmanlı sınırları bir kere daha belirlenmiştir. Bu yönüyle Kırım Savaşı, Avrupa'da yaşanan ulus hareketlerinin uluslararası politikadaki ilk pratik sonucu olarak görülmelidir.

²¹Eric J. Hobsbawm (1993), *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik*, Osman A. (Çev), Ayrıntı Yayınları, İstanbul: s.29-30

²² İspanya'nın deniz aşırı topraklardaki ilk kaybı 1803 yılında Kuzey Amerika'da ki Lousisiana'dır. Fransa'yla girişilen ana vatan savaşları nedeniyle kısa süre içinde Güney Amerika'daki sömürgeleriyle de bağı kesilen İspanya 1821 yılına kadar bu kıtadaki tüm topraklarını elinden çıkarmıştır. Savaşların artan maliyetleri yüzünden ABD'ye deniz aşırı sömürgelerini satmak zorunda kalan İspanya, 1875 yılından itibaren de adım adım Afrika'da ki topraklarını elinden çıkarmak zorunda bırakılacaktır. İspanya'nın son sömürgeleri olan Fas ve Tanca bölgeleri de 20. Yüzyılın ilk yarısında elden çıkacaktır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Louis Bertrand (1940) , *İspanya Tarihi*, Kanaat Kitapevi, İstanbul

tain hakkı”ndan esinlenen Osmanlı ve Avusturya İmparatorluklarının paylaşılması ekseninde yoğunlaşan ve yeni uluslar yaratma projesi olarak görülmelidir. Her iki Ortaçağ imparatorluklarının tarih sahnesinden kaldırıldığı I. Dünya Savaşı Avrupa kıtasındaki modern ulus devleti anlayışını Ortadoğu, Afrika ve Asya’ya taşımıştır. Ne var ki bu durum gerçekte sanayileşen modern Batı’nın hiç de istemediği bir durumdur. Bir başka deyişle Batı, kendi modernitesini çatışmacı bir üslupla Osmanlı ve Avusturya İmparatorlukları üzerinden güçlü bir sermayeye dönüştürmeye niyetlense de gerçekte ulusçu karakterini kontrolsüz biçimde dünyaya ihraç etmiştir. Nitekim dünyanın modern emperyalist bir anlayışla yeniden paylaşılması sürecinde İngiltere, Fransa ve İtalya başarı elde etmiş gibi görünse de Komünizm ve Faşizm gibi iki karşı modernleşmenin doğuşuna engel olamamıştır. Nitekim birinci büyük savaştan yaklaşık kırk yıl sonra daha kanlı bir savaş kıta Avrupasını kasıp kavurmuştur. Nitekim Faşizm ve Nazizm, kapitalizme dayalı emperyalist modernleşmenin aynı zamanda ideolojik bir yıkımıdır. II. Dünya Savaşı’nın Batılı modernleşmeye bir başka olumsuz etkisiyse emperyalizmin ciddi bir çöküşüdür. Sovyet Rusya’nın başını çektiği komünist ideoloji, bir yandan Batılı moderniteye alternatif bir modernleşme önerileri sürerken, diğer yandan da başta Ortadoğu olmak üzere, Afrika ve Asya’da yeni ulusların yaratılmasına vesile olmuştur.

II. Dünya Savaşının hemen sonrasında 20. Yüzyılın sonuna kadar devam eden Soğuk Savaş sürecinde modernite ve ulus kavramının dönüşümü ise daha farklı temel ve dinamiklere dayanır. Soğuk Savaş yıllarında modernite kavramının önüne geçen ulus kavramı daha çok anti-emperyalist bir ideolojik temelden gücünü alır. Kapitalist Batı’ya karşı başlatılan ve sosyalist düşünce biçiminden geniş ölçüde etkilenen bu dönem, yerel bağımsızlık mücadeleleriyle harmanlanan iki kutuplu bir dünya düzenine de vurgu yapar. Bağımsızlıklarını yeni kazanan ülkeler bir yandan mevcut yapılarını sömürgecilerine karşı korumaya çalışırken, diğer yandan da sanayileşmeyi ve modernleşmeyi varlıklarının yegane temsilcileri olarak görmüşlerdir. Ne var ki bu durum aynı zamanda kendileri için kaçınılmaz bir paradoksun da temelidir. Batı’da ki emsalleri gibi sınıf çatışmasına dayanmayan, jakobenci modernleşme çabaları söz konusu ülkelerin modernleşmesinde ciddi zaafı yaratmıştır. Anti demokratik ve otoriter yönetimler bir yandan modern ulus teriminin içeriğini boşaltmış, diğer yandan da kapitalist kalkınma modellerinden saparak sosyalist ve hantal sanayileşme modellerinin tercih edilmesine yol açmıştır. Ham madde üretimi veya ticareti üzerine kurgulanan

kalkınma stratejileriye modern toplumun olmazsa olmaz koşulu olan orta sınıfın doğuşuna engel olmuştur. Özellikle Ortadoğu ülkelerinde rahatça gözlemlenebilen bu durum, Batı modernitesine karşı elitizme dayanan dayatmacı rejimlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Özellikle Soğuk Savaş döneminde sıklıkla rastlanılan otoriter rejimler Batı dışında kalan dünyada, ulus kavramının modern ve güncel anlamının yitirilmesine yol açmıştır.

20. yüzyıl sona ererken Sovyetler Birliği'nin dağılması modernite ve ulus kavramlarını krize sokan bir başka gelişmedir. Postmodern ve küresel egemenlik ağının yeni bir form aldığı Küreselleşme çağında modern ulus kavramı yerini post modern bir ulus kavramına bırakmıştır ki bu kavram aşılış bir emperyal iktidar ve emperyal hak nosyonlarına dayalı yeni imparatorluk olarak algılanmaktadır²³. Bu yeni dünya düzeninde artık ulus ve modern devlet, yerini küresel sermaye odaklı, çeşitli küresel ortaklıklara dayanan, uluslararası kurum ve kuruluşlarla desteklenmiş meşru bir iktidara bırakmıştır²⁴. Hiç kuşkusuz bu yeni iktidar türü teknolojik ve sermaye baskılarına dayanan, modern ulus devletin görev ve yetkilerini tartışmaya açan, çok etnisiteli ve çok kültürlü, egemenlik devrine dayalı ve son olarak uluslararası örgütlü bir iktidardır. Bu iktidarın tanımladığı yeni ulusçuluk ise kültürel temelli, işbirliğine açık bir ulustur.

1.2. ULUS İNŞA SÜRECİNİN TEMELLERİ VE İLKELERİ

Sanayi Devriminin ivmelenmesiyle birlikte yükselmeye başlayan ulus devlet kavramının bir sonucu olarak ulus inşası, her şeyden önce ulusu meydana getiren toplumsal kimliklerin üstünde bir kimlik kurma ve bu kimliğin herkesi kapsayabilmesi anlayışına dayanan bir kavramdır. Aynı zamanda ulus inşası, ulus kavramının tanımından yola çıkılarak oluşturulan teorilerden beslenen bir projedir.

Literatürde ulusun ortaya çıkmasıyla ilgili üç farklı kuramdan söz edilir. Bu kuramlardan ilki ulusu “inşa edilmiş bir cemaat” olarak gören ve Sanayi Devriminin doğal bir sonucu olacak biçimde değerlendiren modernist yaklaşımdır²⁵. Modernist yaklaşım, modern süreçte gerçekleşen bazı ekonomik, politik, sosyal ve kültürel

²³ Antonio Negri ve Michael Hardt (2003), *İmparatorluk*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul: s.177-184

²⁴ Negri ve Hardt, a.g.e., s.184-195

²⁵ Ayşe Kaya, (2012), SSCB Sonrası Coğrafyada Ulus İnşa Süreci: Kazakistan Örneği, *Alternatif Politika Dergisi*, Cilt:4, Sayı: 3, Kasım, s. 355, <http://alternatifpolitika.com/makale/sscb-sonrasi-cografyada-ulus-insa-sureci-kazakistan-orneği> (20.08.2016)

sahalarındaki değişikliklerin sonucu olarak ulusun şekillendiğini, bu değişim sonucunda Batı'da yeni yapılanmaların ortaya çıktığını ve yatay yönlü değişime uğrayan uygulamaların var olan otorite oluşumunu dönüştürdüğünü savunur²⁶.

Modernist yaklaşımın öne çıkan üç önemli temsilcileri Benedict Anderson, Ernest Gellner ve Eric Hobsbawm'dır.

Anderson'a göre herkesin onaylayıp kabul edebileceği bir ulus ya da ulusçuluk tanımlarına erişmek mümkün değildir. Çünkü ulus ve ulusçuluk her şeyden önce ideolojik olarak algılanan şeylerdir. Dolayısıyla ulusçuluğu ideolojik olarak düşünmek yerine akrabalık ve din gibi kavramlarla birlikte düşünmek işleri daha da kolay kılacağı açıktır²⁷. Bu nedenle Anderson ulusu daha çok hayal edilen bir siyasi topluluk ya da cemaat olarak tanımlar. Nitekim hayali topluluklar isimli eserinde Anderson, kapitalist yayınların artması sayesinde otorite tarafından belirlenen dil ya da dillerin ülke genelinde yaygınlaşarak hayali bir topluluk olarak ulusun oluşturulduğunu ifade eder. Yayınlanan bu eserler egemen coğrafya içinde geniş kitlelere ulaştırılmış, böylece ortak bir dilin kullanılması yaygın hale getirilmiştir. Bu ortak dil de hayal edilen cemaatin yani ulusun ortaya çıkmasında etkili araçlardan birisi olmuştur²⁸. Anderson'a göre ulusun hayal edilmesi bir anlamda zorunluluktur çünkü doğal yaşam içinde ulusu oluşturan her fert birbirini tanıyamayacak hatta hayatın olağan akışı içinde rastlaşamayacak ve birbirini işitemeyecek durumdadır. Bu yönüyle hayal edilmiş bir ulus birbirine ulaşamayan her ferdin aklında beraberlik ve birliktelik duygusu uyandırır. Hayal edilmiş ulus aynı zamanda sınırlı bir kavramdır. Zira ulusların egemen sınırları dışında yaşayan, kendilerinden farklı olarak bulunan diğer egemen sınırlar bulunmaktadır. Sınırları olan egemen uluslar aynı zamanda da egemen olacaktır. Çünkü ulus kavramı, monarşi ve kilise dogmasının yıkılmaya başladığı Aydınlanma döneminde toplumun bütün kesimlerini kucaklayarak, sömürü ve eşitsizliği ortadan

²⁶Celalettin Yanık ve Mustafa Kara, (2016), Milliyetçiliğe Yönelik İki Kuramın Değerlendirilmesi: Modern Milliyetçi Kuram ve Etno-Sembolcü Milliyetçi Yaklaşım, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Çankırı: s.576

²⁷Umut Özkırımlı, (1999), *Milliyetçilik Kuramları*, Sarmal Yayınevi, İstanbul: s.168

²⁸Benedict Anderson, (1995), *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökeni ve Yayılması*, İskender S. (Çev), Metis Yayınları, İstanbul: s.52-53

kaldırmak amacıyla ideolojik bir projenin tahayyülü içinde yaratılmıştır. Dolayısıyla ulus, kardeşlik veya yoldaşlık inancının ürünüdür²⁹.

Modernist teorisyenlerden bir diğeri olan Gellner, ulusun modernizmin bir inşası olduğunu hatta homojen bir ulusa duyulan gereksinimin mutlak olduğuna vurgu yapar. Gellner'e göre ulus ve ulusçuluk bizzat kendisi tarafından inşa edilmiş, "yüksek kültürler" olgusuyla temellendirilmiştir. Bu temellendirilmeyi olanaklı kılan ise ulusu en azından işlevsel olarak sanayileşme, modernleşme ve kapitalistleşme süreçleriyle ilişkilendirme eğilimidir. Gellner'e göre ulusçuluk yüksek bir kültüre sahip uygar bir toplum tarafından kurgulanabilen doğurgan bir ideolojidir. Söz konusu bu yüksek uygarlık aynı zamanda baskın bir ekonomik güce ve olgunluğa sahiptir ve bu gücü de etkin bir merkezi otorite kontrol eder. Dolayısıyla ulusçuluk güçlü ve etkin bir merkezi otorite tarafından yaratılır ve yönlendirilir. İşte bu yönlendirme yetisi de ulusçuluk ideolojisinden beslenerek "ulusu" yaratmaktadır. Gellner'e göre ulus, birbirlerinin yerine geçebilen fertlerden meydana gelen anonim bir toplumun yaratıldığı bir kavramdır³⁰.

Modernist yaklaşımın bir diğer temsilcisi ise Hobsbawm'dır. Hemen hemen Gellner'e yakın görüşler savunur. Ulusları ve ulusçuluğu toplumsal mühendislik olarak görür. Hobsbawm'ın düşüncesi olan 'icat edilmiş gelenekler' ise açıklanması gereken en önemli kavramlardandır. Bu ifadeden kasıt, alışkanlık haline getirilmiş ritüel yada uygulanan açık yada gizli sembolik nitelikler taşıyan geleneklerdir. Bu gelenekler devamlı tekrarlandığında içselleştirilerek dün ve bugün arasında bir bağ yaratır. Milli bilinç modern dönemde ortaya çıkmasına rağmen toplumsal yapıyı meydana getiren bireyler arasındaki birlik ve beraberlik bağını güçlendirerek bugünü geçmişe bağlar. Hobsbawm en fazla geleneğin icat edildiği tarihin 1870-1914 yılları arasında olduğunu söyler. Bu tarihlerde bilhassa Avrupa ve Amerika'da birçok ulus yaratılmıştır. Bu tarihlerin önemi 1870 yılından itibaren siyasi olayların yaşanmasıydı. Halkın siyasete katılma isteği ve var olan düzenin bozulmasını istemeyen seçkinler, bu tehdide karşı arayış içine girmişlerdir. En iyi çözüm olarak da toplumu oluşturan grupların enerjisini belli zamanlarda tekrarlanan törenlere, ritüellere odaklamak, yeni alışkanlıklar

²⁹ Özkırımlı, a.g.e., s.168-170

³⁰ Mustafa Altunoğlu, (2010), Millet İnşası: Özcü, Modernist ve Etno-Sembolcü Yaklaşımlar, *Kütahya Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 26, Nisan, Kütahya: s.3

edindirmek olmuştur. Ulusçuluğun temeli bu tür geleneklere dayanıyordu. Yani ulusçuluğun kendisi icat edilmiş bir gelenektir. Hobsbawm'a göre yalnızca toprağa bağlı devletlerin ortaya çıkışından sonra bahsedilebilir. Başka bir deyişle uluslar, ulusçuluğu ve devleti yaratmaz, ulusçuluk uluslardan önce gelir³¹.

Ulus inşası konusunda ifade edilen ikinci bir kuram ise Primordial yaklaşımıdır. Bu yaklaşım etnik kimliği tıpkı bir insan cinsiyeti gibi 'doğal' görür. Etnik grupları ve ulusları eski çağlardan beri var olan ve aralarında farklılık gözetilmeyen unsurlar olarak ele alır. Primordial yaklaşım, eskilci, biyolojik-genetik ve kültürel olarak üç görüşü bünyesinde barındırır. Eskilcil görüşe göre uluslar, en eski zamanlardan beri var olup, pek fazla değişim geçirmeden bugüne kadar gelmiştir. Biyolojik-genetik görüşe göre genetik unsurların etnik kimliklerle bağını ifade eder. Kültürel görüş ise etnik bağlılıkların temelini 'ortak inançta' olduğunu iddia eder. Primordialist yaklaşım, modernist yaklaşımın ulusun ortaya çıkışı hususundaki düşüncelerinin eksik olduğunu savunur³².

Sosyolog Edward Shills ve Antropolog Clifford Geertz primordialist yaklaşımın kurucuları olarak gösterilir. Shills, II. Dünya Savaşı'ndaki askerlere yönelik yaptığı incelemeler neticesinde askerlerin savaş sırasında göstermiş olduğu başarıların ve bu uğurda gösterdikleri sadakatin kaynağının vatanseverlik ya da partilere olan ilişkilerinden çok ailelerine, komutanlarına ve de taraf olduğu arkadaşlarına olan bağlılıklarından ötürü gerçekleştiğini iddia etmektedir. Bu durumun büyük devletler olan Alman, Amerikalı ve Sovyet devletleri içindeki askerler içinde geçerli olduğunu ve bilhassa aile içindeki dayanışmanın muazzamlığının ifade edilemeyecek kadar derin bir kan bağına dayandığını ifade edip, aile üyeleri içindeki sosyal ilişkileri ifade etmek için ilk kez "primordial" terimini kullanmıştır³³.

Primordialist kuramla birlikte düşünülen bir diğer isim olan Geertz'de, Shills ile benzer ifadeler kullanır. Geertz, primordialist bağdan kasıt olarak toplumsal hayatın 'verili' olduğu sanılan unsurlarından kaynaklanan kan bağı, din, dil ve toplumdaki

³¹Özkırımlı, a.g.e., s.136-139

³² Kaya, a.g.m., s.355-356

³³Meral Ö. Sağır ve H. Serkan, Akıllı, (2004), Etnisite Kuramları ve Eleştirisi, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 28, no:1, Sivas: s.9

alışkanlık bağlarını ifade eder. Kişisel çıkarlar için değil, bağın bizzat kendisi mühim olduğu için bu bağlara uyulur³⁴.

Ulus inşası konusunda ki son yaklaşım ise “Etno-sembolcü” yaklaşımdır. Bu yaklaşım, ulusçuluk analizlerinde etnik geçmişi ön planda tutan teorisyenleri nitelemek amacıyla kullanılır. Anthony D.Smith ve John Armstrong bu kuramın kurucularındandır. Primordial yaklaşımı kabul etmeyip, modernist kuramcıların açıklamalarını da yetersiz buldukları için iki kuramın bir orta yolunu bulmaya çalışmışlardır. Etno-sembolcüler ulusların yaratılamayacağını, ulus kimliklerin eskiden gelen efsaneler, gelenekler ve sembollerin etkisiyle biçimlendiğini öne süren bir yaklaşımı savunur. Ulusların gelişme süreci geniş bir tarih süreci içinde incelenmelidir zira modern ulusların ortaya çıkışını etnik kimlikleri ele almadan açıklamak olası değildir. Modern öncesi devirlerin etkin toplulukları bugünün uluslarıdır. Etno-sembolcüler, ulusçuluğu sanayi devriminin bir ürünü olarak kabul eder ve bu yönüyle primordialistlerden ayrılır. Diğer yandan ulusçuluğun anlaşılması hususunda modernistleri de yeterli görmez³⁵. Kısacası uluslar, hem kolektif geçmişin özelliklerine sahip olan hem de modern dönemin ürünü olan bir yapıdır.

Etno-sembolcü yaklaşımla özdeşleşen Anthony Smith, kuramlarını modernizmi eleştirme üzerine kurar. Smith, tanımlamalara çoğu araştırmacıdan daha fazla önem gösterir. Bu sebeple genel tanımlamalardan çok, daha spesifik tanımlar ortaya çıkarır. Ona göre ulus kimliğinin, tek bir unsura indirgenemeyecek kadar çok boyutlu olduğunu söyler. Smith’e göre etnik bir toplumun altı tane özelliği bulunur. Ortak bir ad, ortak bir soy efsanesi, paylaşılmış tarihsel anılar, ortak kültürün ayırt edici unsurları, belli bir anayurda hissedilen bağ, halkların büyük bir bölümünün hissettiği dayanışma duygusu. Yazara göre en köktenci değişiklikler bile bireylerin aklındaki süreklilik fikrini ortadan kaldıramaz. Çünkü etnik kimlik her türlü tuzaktan yenilenerek kurtulmayı başarır³⁶. Ulusçuluk, ideoloji ve hareket olarak tamamen modern bir durum olsa da, ulusların belirli bir yaygınlığa ve devamlılığa sahip etnik kökenleri bulunur. Smith’in düşüncelerine göre Batı Avrupa haricindeki uluslar bir inşa ürünü olarak düşünülse de, Batı Avrupa ulusları tasarlanmamış bir gelişimin sonucunda meydana gelmişlerdir. Batı

³⁴ Özkırımlı, a.g.e., s.77

³⁵ Mehmet Fatih Çiçek, (2013), *Türkiye ve Irak Kürt Ulusal Hareketlerinin Karşılaştırılmalı Analizi (1958-1999)*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: s.17

³⁶ Özkırımlı, a.g.e., s.202-205

dışındaki ulus inşa örneklerinde ulusçuluk etkeni büyük önem taşımaktadır. Son olarak Smith, ulus potansiyelinin temelinde var olan etnisiteyi ve sürekliliği öne çıkararak modernist kuramcılara bir seçenek sunmaya çalışır³⁷. Etno-sembolcü yaklaşımın kurucusu olarak bahsedilen John Armstrong, ulusların ulusçuluktan önce de var olduğunu ama ulusların sonsuza kadar sürecek yapılar olmadığını ifade eder. Bu hususta Hobsbawm ve de Anderson ile aynı düşüncede olduğunu ancak tek anlaşılamazlığın ulusların icat edildiği tarih konusunda olduğunu belirtir. Armstrong’a göre etnik bilinç uzun bir tarih içerir hatta etnik hüviyetlerin belirtileri Mezopotamya ve eski Mısır’da dahi görülebilir. Bugünkü ulusçuluk, insanların çağlar boyu geliştirdiği bütün siyasi ve sosyal biçimlerini şekillendiren etnik bilincin nihai aşamasıdır zira bu bilincin en mühim hususu sürekliliği ve kalıcılığıdır³⁸.

Literatürde ulus inşası kavramı uzunca bir süre ulus ve ulusçuluk tartışmaları içinde belli belirsiz bir nosyon olarak yer almıştır. Sosyoloji, antropoloji ve siyaset tartışmaları odağında bulunan kavram, esasen “kurucu” bir kavramdır sadece ulusu belirleyen bir çeşit turnusol kağıdı olma işlevini yerine getirmiştir. Nitekim 1950-1960’lı yıllar arasında güvenlik, dış politika ve iyileşme politikalarında temel bir terim olan ulus-inşası, bu yıllarda geri kalmış ülkelerdeki ekonomik iyileşme için gerekli görülen bir unsur olarak düşünülmüştür. İki kutuplu dünya anlayışı çerçevesinde özellikle de Sovyetler Birliği’nin üçüncü dünya ülkeleri üzerindeki etkisi nedeniyle Batının kullandığı stratejilere örnek olan kavram, 1970-1980 arasında göz ardı edilerek atıl bir anlamda kullanılmıştır.

Buna mukabil kavramın Soğuk Savaşın bitişinin hemen ardından başlayan Küreselleşme süreci ve Yeni Dünya Düzeni tartışmaları içinde bu kez uluslararası ilişkiler literatürünü de kapsayacak biçimde ele alınmaya başlandığı görülür. Kavramın uluslararası ilişkiler boyutuna taşınarak yeni anlamlarla kullanılmasıysa esasen Soğuk Savaşın hemen ardından yaşanan etnosentrik (etnik merkezîyetçilik) tartışmaların başlamasının bir sonucudur. Anglosakson düşünce dünyası içinde yerini daha çok alan kavram 2000’li yıllara doğru daha geniş alanlarda politik ve bilimsel tartışmaların tabii

³⁷ Altunoğlu, a.g.m., s.6

³⁸ Özkırımlı, a.g.e., s.198-199

bir parçası olmuştur³⁹. Yugoslavya'nın dağılmasıyla başlayan etnik bölünme ve etnik köken odaklı tartışmalar, aynı dönemler içinde Afganistan'da, Irak'ta mezhepsel ve dini ayrışmayla harmanlanmış ortaya küresel boyutlara varabilecek şiddet olaylarını çıkarmıştır. Bu bağlamda ulus-inşası artık, devletin dağılması ve toplumsal parçalanmayı önleyici politikaların üretilmesi, şiddet olaylarının polisiye ve askeri yöntemlerle önlenmesi hatta dış politikada çeşitli argümanlar kullanılarak bir başka ülkenin iç işlerine karışılması yöntemleri olarak algılanmakta ve uygulanmaktadır. Hiç şüphesiz ulus-inşa üzerindeki bu yeni algı başka bir muğlaklığı doğurmuştur ve şimdilik kendi içinde tutarsız sayılabilecek argümanlara sahiptir. Nitekim Hippler de, kavramın tutarsız ve belirsiz kullanıldığını ifade eder ve açıklamak için kavramı ikiye ayırır. İlk olarak birbirlerine sıkıca bağlı olmayan toplulukları kolektif bir toplum sistemine getirmeyi amaçlayan sosyopolitik bir süreç, ikinci olarak ise iç ve dış siyasi unsurlarla ilişkili olarak, özel bir siyasi amaca varmak için gerçekleştirilen kalkınmacı ya da yayılmacı bir strateji olarak açıklar⁴⁰.

³⁹Engin Avcı, (2011), Ulus İnşası: Çatışmayı Barışa Çevirmede Anahtar Bir Konsept mi? , *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt:7, Sayı:28, İstanbul: s.135

⁴⁰ Avcı, a.g.m., s.135-136

1.3. AFRIKA'DA SİYASİ COĞRAFYA VE SÖMÜRGEÇİLİK

Harita 1.1: Afrika Siyasi Coğrafyası

Kaynak: <https://www.iipe-poledakar.org/en/publications/by-country>, 2016.

Afrika kıtası çeşitli ülkeler ve toplulukları içinde barındıran zengin bir mozaiktir. Sahra Demokratik Arap Cumhuriyeti ile birlikte 54 bağımsız ülkeden oluşan bu devasa kıta Kızıldeniz, Hint Okyanusu, Atlas Okyanusu ve Akdeniz ile çevrili olup aynı zamanda da dünyanın en büyük ikinci kıtasıdır. Kıta Afrikası etrafındaki irili ufaklı adalarıyla birlikte 30.217.894 km² alana sahiptir ve bu haliyle yeryüzünün yaklaşık dörtte birini oluşturmaktadır. Aynı zamanda 1,2 milyardan fazla nüfusuyla da dünya nüfusunun yaklaşık %15 ine denk gelmektedir. Afrika dünyanın en eski anakaralarından biri olmakla birlikte nüfus açısından oldukça genç sayılır. Nitekim nüfusun %50' si 18

yaşın altındadır⁴¹. Kıtanın tezatlıkları sadece coğrafya ve nüfus ile sınırlı kalmaz. Sosyo-politik, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik açıdan da birçok çelişkiyi içinde barındırır. Örneğin Nijerya'nın nüfusu 180 milyonu aşarken, Lesoto sadece 2 milyon nüfusu sınırları içinde barındırır. Botsvana coğrafyası büyük oranda kurak bir iklime sahipken, Demokratik Kongo zengin bir bitki ve hayvan florasına sahiptir. Etiyopya kıtanın en az etnik yapısına sahip ülkesiyken, Kenya, Tanzanya, Uganda ve Güney Afrika çeşitli etnik topluluklara ev sahipliği yapmaktadır⁴².

Sosyal bilim çalışmalarının birçok alt dalında Afrika Kıtası, hem jeopolitik hem de fiziki coğrafya bakımından iki ana bölümde incelenir. İlk bölüm Sahra (Sahara) Çölü'nün kuzeyinde kalan Kuzey Afrika (ya da Sahra Afrikası)'dır. İkinci bölüm ise kendi içinde dört alt bölgeden oluşan (Doğu Afrika, Orta Afrika, Batı Afrika, Güney Afrika) Sahra altı Afrika'sıdır. Kıtanın bu şekilde ele alınmasının nedeniye yukarıda da ifade edildiği üzere Büyük Sahra Çölü'dür⁴³. Esasen Kıtanın büyük bir bölümünü çöller oluşturmaktadır. Sahra, Kalahari ve Namib Çölleri Afrika'nın en özgün yer şekilleri arasındadır. Dünyanın en büyük sıcak çölü olan Sahra Çölü, kıtanın kuzeyini diğer bölgelerden ayıran doğal bir sınırdır. Yaklaşık 9.000.000 km²'lik alanıyla Amerika büyüklüğünde olan bu devasa çöl, dünyanın en büyük çölleri olan Antartika ve Arktika'dan sonra üçüncü sıradadır. Sahra Çölü, Cezayir, Çad, Mısır, Libya, Mali, Moritanya, Fas, Nijer, Batı Sahra, Sudan ve Tunus'un büyük bölümlerini kapsamaktadır. Batıda Atlantik Okyanusu'na, kuzeyde Atlas Dağları ve Akdeniz'e, doğuda Kızıldeniz'e, güneyde Sudan ve Nijer Nehri vadisine kadar uzanmaktadır⁴⁴.

Kuzey Afrika coğrafyası, doğu-batı yönüne doğru 7400 km uzanır ve batısında Atlantik Okyanusu, doğusunda Kızıldeniz, kuzeyinde Akdeniz ve güneyinde Sahra Çölü'yle sınırlanır. Bölgenin siyasi coğrafyası içinde yer alan ülkeler sırasıyla Batı Sahra, Fas, Tunus, Cezayir, Libya ve Mısır'dır. Bununla birlikte Somali, Cibuti, Komor, Moritanya ve Sudan BM'e göre hem Kuzey Afrika hem de Sahra altı ülkeleri

⁴¹ Afrika Kıtasının coğrafi ve nüfus bilgileri için ayrıca bkznz. <http://worldpopulationreview.com/continents/africa-population/> (E.T. 19.10.2016)

⁴²Alex Thomson, (2010), *An Introduction to African Politics*, Routledge Taylor & Francis Group, New York: s.3

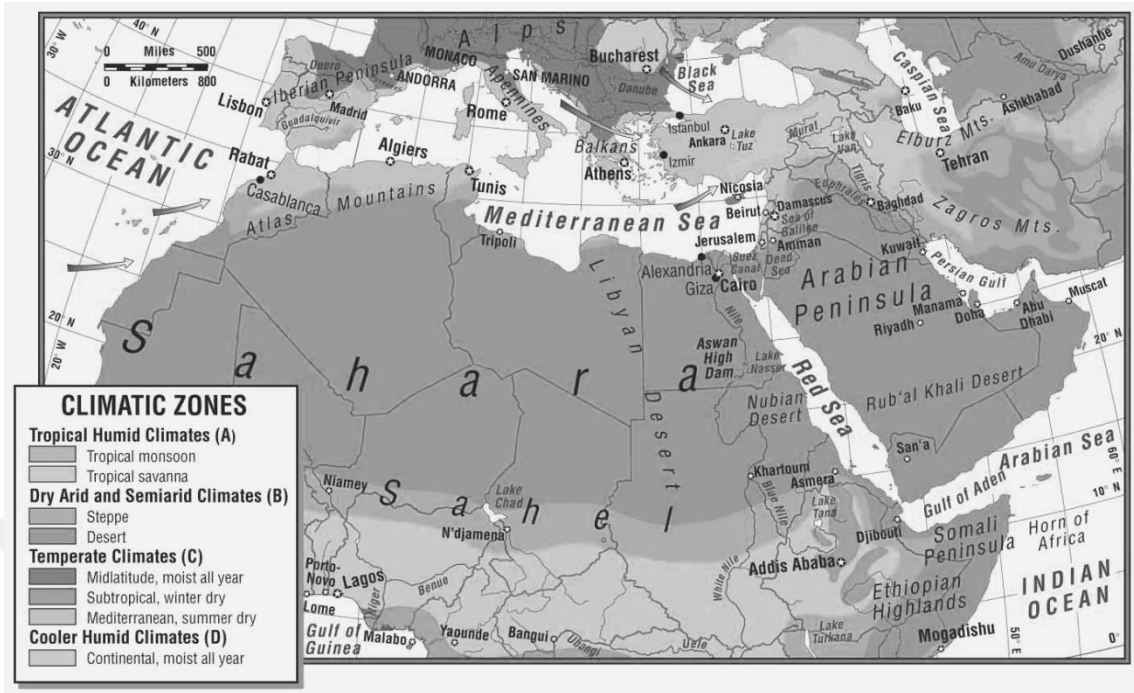
⁴³Peter J. Schraeder, (2003), *African Politics and Society, A Mosaics in Transformation*, Wadsworth Publishing Company, USA: s.3

⁴⁴Paolo Novaresio ve Gianni, Guadalupi, (2003), *Sahara: An Immense Ocean of Sand*, Thunder Bay Press, California: s.20-25

kategorisinde tanımlanmaktadır. Sahra Çölü bölgeyi hem fiziksel hem de diğer açılardan Sahra altından ayırır. Bölgenin Akdeniz'e kıyısı olan yerlerinde Akdeniz iklimi, iç kesimlerinde de çöl iklimi etkilidir. Kıtanın kuzeybatısında bulunan ve Cezayir, Tunus, Fas ülkelerinden geçen 4167 m yüksekliğindeki Atlas Dağları, Kuzey Afrika'nın coğrafyası için büyük bir öneme sahiptir. Çünkü dağlar kuzey ve batıdan gelen nemli hava kütlelerinin kaldırılması için gerekli koşulları meydana getirerek verimli vadilerin oluşmasını sağlamaktadır. Bölge, Ortadoğu üzerinden Asya'ya ve Akdeniz üzerinden Avrupa'ya güçlü tarihsel, siyasal ve kültürel bağlarla ilintilidir. Bununla birlikte Kuzey Afrika, sosyal bilimler literatüründe de sıklıkla Ortadoğu coğrafyasıyla ilişkilendirilmiştir. Kuzey Afrika bölgesi de kendi içinde iki alt bölgede incelenir. Arapçada güneşin battığı yer anlamına gelen Fas, Batı Sahra, Cezayir ve Tunus'u içine alan Magrip (veya Mağrip); güneşin doğduğu yer anlamına gelen Mısır ve Libya ülkelerini içine alan Maşrik (veya Meşruk) bölgeleri⁴⁵.

⁴⁵Brian R. Dunmire, (2009), *North Africa*, A.Richmond, Krakowka ve Laurel J. Hummel, (Ed.), US Military Academy, West Point, New York: s.1-4

Harita 1.2: Kuzey Afrika Siyasi ve Fiziki Coğrafyası

Kaynak: <http://dentalscience.com.br/dentalscience1/icones/southwest-asia-and-north-africa-714.JPG>, 2016.

Bir bütün halinde Kuzey Afrika'nın nüfusu 200 milyona yakındır. Bölgenin en kalabalık ülkesi olan Mısır 95 milyona yaklaşan nüfusuyla aynı zamanda Kıtanın en kalabalık üçüncü ülkesi durumundadır. Kuzey Afrika binlerce yıllık uygarlık geçmişini içinde barındıran Nil Nehri dışında genelde verimsiz vadilerden oluşmakta ve bu durum bu coğrafyada tarımsal yönden pek çok sıkıntıyı beraberinde getirmektedir. Bölge halkları bitki örtüsünün olanak tanıdığı ürünleri yetiştirebilmekte ve ihtiyaçlarını ancak ticaret yoluyla giderebilmektedir. Hayvancılık, çobanlık ise tarıma uygun olmayan alanlardaki bir diğer geçim kaynağıdır⁴⁶.

Kuzey Afrika'nın en yaygın inanış biçimi İslam dinidir. İslamiyet bölgeye yedinci yüzyılda Arap fetihleri vasıtasıyla getirilmiş ve o zamandan beri egemen olagelmıştır. Bununla birlikte bölgede farklı inanç sistemlerine rastlamak da mümkündür. Diğer inançları benimseyen topluluklar örneğin Mısır, Tunus ve Fas'ta Hristiyan Kıpti toplulukları ve yine Tunus ve Fas'ta bulunan Yahudilerdir. Kuzey

⁴⁶ Dunmire, a.g.e., s.9

Afrika’da kullanılan en yaygın dil ise Arapçadır, fakat coğrafi farklılıklardan dolayı Arapça özgün lehçeler olarak farklılık göstermektedir. Ayrıca Mısır’da İngilizce, Libya’da İtalyanca, Tunus’un, Cezayir’in ve Fas’ın bazı bölgelerinde ise Fransızca ve İspanyolca gibi eski sömürge dilleri de konuşulmaktadır⁴⁷.

Kıtanın bu bölümünde özgün ve zengin yönetim biçimlerine de rastlanır. Örneğin Cezayir, Mısır ve Tunus ülkelerinin yönetim şekli demokratik cumhuriyettir ve seçilmiş yasama organları tarafından yönetilirler. Tunus tek meclisli bir yapıdayken, Cezayir ve Mısır’da iki meclisli yasama organı vardır. Fas ise anayasal bir monarşidir. Ancak Fas’ın monarşisi alışlagelen Britanya ve diğer batı tipi anayasal monarşilerden farklı bir yapıya sahiptir. Fas kralı 6. Muhammed babası 2. Hasan’ın 1999’da ölümünden sonra tahta çıkmıştır. Başbakan ve kendi kabinesi atayarak yürütme erkinin başına geçmiştir. Yasama organı, üst meclisin doğrudan yerel meclis ve mesleki kuruluşlar tarafından 9 yıllığına seçilen, alt meclis ise halk tarafından 5 yıllığına seçilen iki kamaralı bir parlamentodan oluşmaktadır. Libya pek çok yönüyle bölgenin diğer yönetim biçimlerinden ayrılır. Bunun iki sebebi bulunmaktadır. Birincisi teorik olarak yerel siyasi yapılar (kabileler) tarafından oluşturulan sosyalist bir demokrasiye sahip olması, ikinci olarak yerel yapıların varlıklarının ve fonksiyonlarının merkezde askeri bir diktatörlük altında birleşmiş olmasıdır⁴⁸. Kuzey Afrika ülkelerinin bir başka özelliği de hepsinin istisnasız İslam hukukuna dayalı bir yargı sistemine sahip olmasıdır. Şeriat kanunları olarak tanımlanan İslam hukuku, bu ülkelerin hukuk sistemlerinde doğrudan kullanılır. Örneğin Arap Baharı’na kadar Libya kendisini doğrudan sosyalist İslami devlet olarak tanımlamıştır⁴⁹. Diğer Afrika bölgelerinde olduğu gibi post-kolonyal dönemde Kuzey Afrika, politik çatışmaların hem kendi içinde hem de komşu ülkelerde yaşandığı bir coğrafya haline gelmiştir⁵⁰.

Kuzey Afrika, yaklaşık 30 bin yıldır insanlar için yerleşim alanı olup çeşitli imparatorluklar tarafından yönetilmiştir. Antik Mısır (M.Ö. 5000- M.Ö. 2000) binlerce yıl bölgenin en gelişmiş uygarlığıyken, Antik Roma M.Ö. 146’dan itibaren bölgeye

⁴⁷ Dunmire, a.g.e., s.8

⁴⁸ Muammer Kaddafi’nin 1969’da askeri darbesinden sonra pratikte en üstte askeri bir diktatörlükte bütünleşilmiştir.

⁴⁹ Libya’nın bu yönetim yapısı 2014 tarihinde Arap Baharı süreci içinde askeri bir darbeye yıkıldı ve Libya iç savaşa girdi.

⁵⁰Michigan State University, *Exploring Africa*, <http://exploringafrica.matrix.msu.edu/curriculum/unit-four/module-sixteen/module-sixteen-activity-three/> (17.10.1016)

inmiş ve M.S. 7. Yüzyıldan itibaren önce Emeviler, ardından Abbasiler, Fatımiler ve nihayet 16. Yüzyılda da, Osmanlı egemenliğine girmiş ve 19. Yüzyılın başlarına kadar da bu şekilde kalmıştır. 19. Yüzyılın sonları ve 20. Yüzyılın başlarında Avrupa ülkeleri bu bölgede politik güç kazanarak hakimiyeti Osmanlı İmparatorluğu'nun elinden almışlardır. İlk olarak 1789 Piramitler Muharebesi'nde Napolyon yönetimindeki Fransız ordusu Mısır'ı Osmanlı İmparatorluğunun elinden almıştır. Ancak Fransızların, Mısır'daki varlığı kısa sürmüş, kısa bir süre sonra da Mısır İngiliz egemenliği altına girmiştir. İngilizlerin bu başarısına mukabil Fransızlar, Cezayir, Fas ve Tunus'u ellerinde tutmuşlar ve bu ülkeler 1950'lerin ortalarına kadar Fransız yönetiminde kalmıştır. Libya ise 1943'e kadar İtalya'nın yönetiminde kalıp, 1943'te İngiliz güçlerinin eline geçmiştir. Tüm Kuzey Afrika ulusları 1950'lerin sonlarına kadar bağımsızlıklarını kazanmışlardır⁵¹.

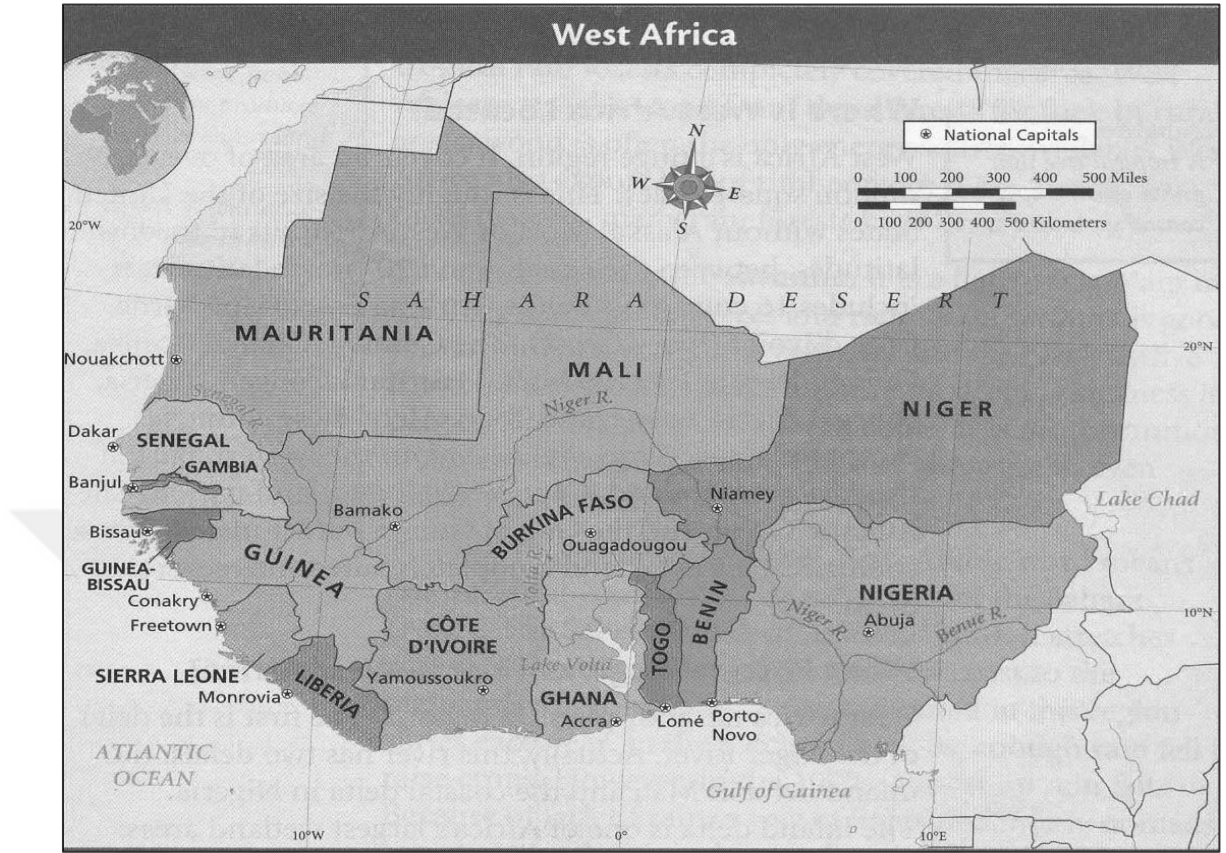
Afrika kıtasının ikinci bölgesi olan Sahra altı bölgesi, kendi içinde dört alt bölgeye ayrılmaktadır. Bu bölgeler; Batı Afrika, Orta Afrika, Doğu Afrika ve Güney Afrika'dır.

Batı Afrika, kuzeyde Sahra Çölü, güneyde ve batıda Atlantik Okyanusu ve doğuda ise Kongo Nehri havzası ile sınırlı olan bölgedir. Yaklaşık 7.9 milyon km² olan bu bölge 300 milyonu aşan nüfusu ile Sahra altı Afrika'sının en kalabalık bölgesidir. Batı Afrika, şüphesiz insanlık tarihinde görülen en güçlü nüfus dinamiklerine sahiptir⁵². Bölgede toplamda 16 devlet yer almaktadır. Bu devletler ise Benin, Burkina Faso, Fildişi Sahilleri, Yeşil Burun Adaları (Cape Verde), Gambiya, Gana, Gine, Gine Bissau, Liberya, Mali, Moritanya, Nijer, Nijerya, Senegal, Sierra Leone ve Togo'dur. Nijerya, bölgenin ekonomi ve nüfus bakımından en büyüğüdür. Nüfusu 186.053.386⁵³ olan Nijerya, dünyanın da en kalabalık 7. ülkesidir. Nüfusun bu denli kalabalık olması ülkenin nehir sistemlerine ve Atlantik Okyanusuna olan yakınlığıyla yakından ilgilidir.

⁵¹ Dunmire, a.g.e., s.8

⁵² OECD ve Sahel and West Africa Club, (2009), Regional Atlas on West Africa, Laurent Bosard (Ed), OECD Publishing: s.17

⁵³Nijerya'nın en güncel nüfus bilgileri için ayrıntılı bkznz: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/ni.html>

Harita 1.3: Batı Afrika Coğrafyası

Kaynak: <http://healthnewsng.com/wahrweb-launched-provide-training-opportunities-research-management-information-west-africa/#prettyPhoto/0/>, 2016.

Batı Afrika'nın bitki örtüsü son derece zengin ve çeşitlidir. Konum olarak ekvatorun hemen kuzeyinde dönenceler arasında bulunan bölge güneyden kuzeye yağmur ormanlarından çöle doğru bir değişim gösterir. İki zıtlık arasında geniş bir savan bölgesi bulunmaktadır. Bu tezatlık büyük ölçüde insanların nüfus ve tarım ile ilgili düzenlerini etkilemektedir. Bölgede birçok önemli nehir sistemi bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi Nijer Nehri'dir. Nijer ve Nijerya gibi ülkelere adını veren bu nehir 4000 km'yi aşan uzunluğuyla Gine, Mali ne Nijer Ülkelerinden geçerek Gine körfezine akar. Bölge için çok gerekli olan sulamayı sağlayan Nijer Nehri ayrıca birçok kültürel grup arasında da sınır görevi görmektedir⁵⁴.

⁵⁴Brian J. Doyle, (2009), *West Afrika*, A.Richmond, Krakowka ve Laurel J. Hummel (Ed.), US Military Academy, West Point, New York: 65-69

Kuraklık, toprak erozyonu, çölleşme ve kentleşmenin neden olduğu diğer çevre sorunları Batı Afrika'nın güncel sorunlarıdır. Bütün bu olumsuzluklar insanların günlük yaşamı için gerekli olan su, yiyecek, yakacak odun vb. doğal kaynakların da azalması anlamına gelmektedir. Özellikle Batı Afrika'nın Sahel bölgesi bu açıdan diğer bölgelerden daha çok olumsuz etkilenmiştir. Sahel, Atlantik Okyanusu'ndan Kızıldeniz'e kadar Senegal, Moritanya, Mali, Burkina Faso, Nijer ve Çad ülkelerini içeren 5000 km uzunluğunda yarı kurak bir bölgedir. Bölge 1968-1974 ve 1984-1985 yılları boyunca yoğun bir kuraklık yaşamıştır. 1960 yılından itibaren genel yağış oranının düşmesi yüzünden gözle görülür bir yoksulluk gündemdedir. Yiyecek ve temiz su sıkıntısı çeken insanlar aynı zamanda salgın hastalıklarla da karşı karşıyadır⁵⁵.

Batı Afrika'nın ekonomik coğrafyası başlıca petrolün varlığına dayanır. Nijerya, kıtanın en büyük tedarikçisi konumundadır. Ancak elde edilen gelir sadece elitleri memnun ederken, geri kalan çoğunluk sosyal ve ekonomik yıkım yüzünden yolsuzluk gibi yasa dışı yöntemlere başvurmaktadır. Ayrıca kıtada bulunan 6 pamuk havzasının en geniş Batı Afrika'dadır. Pamuk bölgenin önemli bir ekonomik tarımsal üretim biçimidir. Bu nedenle bölge hükümetleri, bir sabit döviz kaynağı olarak insanları pamuk ticaretine teşvik etmektedir. Kakao ve kahve üretimi de Batı Afrika'nın önemli gelir kaynakları arasındadır. Kakaoda dünya üretiminin üçte ikisini karşılayan Batı Afrika için bu ürünler, uluslararası ticarete önemli yer edinir. 21.yüzyılın başından itibaren bölgenin ekonomik potansiyeli yeni zengin ulusların ortaya çıkması ve ham madde fiyatlarındaki hızlı artıştan dolayı önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Brezilya, Çin ve Hindistan gibi ülkeler, Batı Afrika'nın petrol, boksit, uranyum, demir ve fosfatı için rekabet halindedir. Bu rekabetin yakın gelecekte bölge ekonomisinin gelişimine katkıda bulunacakları düşünülmektedir⁵⁶.

Batı Afrika coğrafyası ulaşım ve haberleşme alanlarında önemli ilerlemeler içindedir. Otuz yıl öncesinden ziyade bugün daha fazla yol, liman ve her geçen gün daha büyük ve daha iyi donatılmış havalimanları ve yeni bilgi teknolojileri hızla gelişmiştir. Bu canlanmanın en önemli sebebi demir yolu sistemindeki gelişmelerdir.

⁵⁵ Michigan State University, *Exploring Africa*, <http://exploringafrica.matrix.msu.edu/curriculum/unit-four/module-seventeen-activity-two/> , (22.10.2016)

⁵⁶ OECD, a.g.e., s.18

Bölgesel alt yapı çalışmaları hala yeterinde gelişmiş olmasa da 40 yıl öncesinden çok daha iyi bir duruma geldiği açıktır⁵⁷.

Batı Afrika, son derece farklı kültür ve dil çeşitliliğine sahiptir. Afrika'da tanımlanan 2000 yerel dil dışında, 1200 dilin bu coğrafyada konuşulduğu tespit edilmiştir. En çok konuşulan 130 dil bölgesel nüfusun %80 'inden daha fazlasını temsil eder. Bunların içinden ilk beş sırayı alan diller ise yaklaşık 120 milyon insan tarafından konuşulmaktadır. Örneğin Nijerya'da en çok konuşulan diller Igbo, Yoruba ve Kanuri'dir. Ayrıca Ibibio, Ebira, Gbayi, Igala, Izon, Tiv, Anaang dillerinin de büyük oranda konuşulduğu bilinmektedir. Gana'daysa Akan dili konuşulmaktadır. Bu dil Gana nüfusunun %45 inden fazlasının ana dilidir. Fulah dili, oldukça yaygın olan ve 15 Batı Afrika ülkesi tarafından konuşulan bir dildir. Neredeyse 25 milyondan fazla kişinin bu dili konuştuğu tahmin edilmektedir. Gbe dili, güneydoğu Gana, Togo ve Benin'in güney kısımlarında neredeyse 10 milyon insan tarafından konuşulmaktadır. Hausa dili, Nijerya'nın kuzeyinde ve güneyinde, Benin'in kuzeyinde büyük oranda konuşulan en yaygın dildir. Tahminen 50-60 milyon insan çeşitli derecelerde bu dili konuşmaktadır. Birçok gazete, kitap Hausa dilinde yazılmıştır. Birçok radyo istasyonu ve yayınlar (BBC World Service, Voice of Amerika, Radio Moscow) bu dilde yayın yapmaktadır. Hausa dili bölgenin film endüstrisinde de yaygındır. Bu dilde yılda binden fazla film çekilmektedir. Mandingo dili, Batı Afrika'da 30 milyondan fazla kişi tarafından Senegal'in batısı, Gambiya ve Gine'de yoğunlukla konuşulan bir dildir. Başlıca lehçeleri Bambara, Malinke ve Dyula'dır. Son olarak Yoruba dili ise Nijerya'nın güney doğusunda ve Benin'de 25 milyondan fazla kişi tarafından konuşulmaktadır. Batı Afrika'da konuşulan diller aynı zamanda bölge ülkelerinin ulusal dilleri olmakla birlikte, ECOWAS⁵⁸'a üye olan ülkeler resmi dil olarak da Fransızca, İngilizce ve Portekizce dillerini kullanmaktadırlar⁵⁹.

Batı Afrika bölgesinin inanç sistemi de son derece zengin ve çeşitlidir. Bölgede yaygın olan dinler İslam, Hristiyanlık ve geleneksel Afrika dinleridir. Burkina Faso'nun %60'ı, Fildişi Sahili'nin %38.6'sı, Gambiya'nın %90'ı, Gine'nin %85'i, Gine

⁵⁷ OECD, a.g.e., s.18

⁵⁸ ECOWAS (Economic Community of West African States), Batı Afrika devletlerinin gelişmesi ve kalkınması amacıyla 28 Mayıs 1975'te Nijerya'nın Lagos şehrinde kurulmuş, 15 Batı Afrika ülkesin üye olduğu ekonomik ve siyasi bir örgütüdür. Moritanya 2000 yılında üyelikten ayrılmıştır. Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz: <http://www.ecowas.int/> .

⁵⁹ OECD, a.g.e., s.58-64

Bissau'nun %50'si, Mali'nin %90'ı, Moritanya'nın tamamı, Nijer'in %50.4'ü, Senegal'in %94'ü, Sierra Leone'nin %77'si İslamiyeti benimserken; Benin'in %42.8 'i, Cape Verde'nin %99'u, Gana'nın %69'u, Liberya'nın %85'i, Nijerya'nın %48.2'si ve Togo'nun %48'i Hristiyanlığı benimsemiştir. Bunların dışında Benin, Burkina Faso, Fildişi Sahilleri, Gine Bissau ve Togo'nun büyük bir kısmı da geleneksel Afrika dinlerine inanmaktadırlar. İslamiyet, Batı Afrika'da yaklaşık 9. Yüzyılda ticaret ve fetih yoluyla Kuzey Afrika Berberileri ve Arapları tarafından yayılmıştır. Bu tarihten itibaren Kuzeybatı Afrika'daki İslam dini çoğunluğa ulaşmış ve 18. ve 19.yüzyıllarda ise bölgenin güneyine yayılmıştır. Hristiyanlık ise, 15.yüzyılda Avrupalı misyonerlerin Batı Afrika kıyılarına yerleşmeye başlamalarıyla bölgeye ulaşmıştır. Bu tarihten itibaren Hristiyan misyonerler, kıyı kesimdeki halka din propagandası yapmaya çalışmışlardır. Ancak 19. yüzyılda Hristiyanlığı bölgeye yayma çabaları daha da artmıştır. Hristiyan misyonerler Mali, Senegal, Gana'nın kuzeyi, Nijerya'nın kuzeyi ve Sierra Leone'nin kuzeyi gibi Müslümanlığın kökleştiği ülkelerde, sömürge yönetimi ile birlikte yakından çalışmaya başladılar. Lakin bu durum başarılı olamadığı gibi aksine sömürge döneminde Mali, Gine ve Gambiya'da Müslüman nüfusu büyük artış göstermiştir⁶⁰.

Bölgenin tarihsel geçmişine bakıldığından sömürge öncesi dönemde Batı Afrika'nın çok zengin ve refah bir ülke olduğu görülmektedir. Bu zenginliğin sebebi Sahra'yı Avrupa'ya ve aynı zamanda doğuyu Güney Afrika'ya bağlayan ticaret yolları üzerinde bulunmasıydı. Efsanevi Timbuktu⁶¹ şehri (Mali) eğitim, kültür ve ticaret merkeziyle zamanın Avrupa kurumlarını gölgede bırakmaktaydı. Bu altın dönem Afrika tarihinin karanlık dönemi olan kölelik ile sona erdi. Kölelik, Batı Afrika'da derin ve kalıcı izler bıraktı. Bununla birlikte 1870'lerde köle ticareti yok olmakla birlikte, bölgede sömürgecilik faaliyetleri başlamıştır⁶².

Avrupa'nın doğrudan Batı Afrika'yla ilk iletişimi, Portekizli ticaretçilerin Batı Afrika kıyısındaki insanlarla ilk temaslarda bulunduğu 15.yüzyıla dayanmaktadır. Avrupalılar, Batı Afrika ticaretinin ne denli önemli olduğundan farkına vardıktan sonra, 15.yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte İspanyollar, Hollandalılar, İngilizler ve Fransızlar,

⁶⁰Irene N. Osemeka, (2014), The Management of Religious Diversity in West Africa: The Exceptionalism of The Wolof and Yoruba In The Post-Independence Period, *Historia Actual Online*, Sayı:33,İspanya s:64-65 <http://historia-actual.org/Publicaciones/index.php/haol/article/view/969/884>

⁶¹ Timbuktu hakkında daha fazla bilgi için bakınız: <http://www.timbuktuheritage.org/timhistory.html>

⁶² Doyle, a.g.e., s.69

Batı Afrika bölgesinde varlıklarını kurmaya başladılar. Bu ilginin oluşmasının sebebiyse kısaca denizciliğin gelişmesi, Afrika'ya ve Uzak Doğu'ya olan ticaret ve ilginin, Hristiyan misyonerliğinin doğası ve coğrafi keşiflerin cazibeli hale gelmesiydi. Söz konusu gerekçelerle önce Portekizliler, ardından diğer Batılı sömürgeciler 15. ve 16. Yüzyıllarda bölgeye ulaştılar. Portekizli sömürgecilerin asıl niyetleriye Batı Afrika'nın kıyı kesimlerindeki zengin ve hareketli ticaret potansiyeliydi. Batılı tüccarlar bu yüzyıllarda köle, şeker, biber, fildişi, balmumu ve altın ticaretini yapmaya başladılar. Özellikle altın ticareti Batılı tüccarların, Batı Afrika bölgesindeki ilgilerinin temel sebebiydi. Zira bölgedeki altın rezervleri bilhassa Gana'dakiler, dünya altın rezervlerinin onda birine denk geliyordu. Avrupa'nın ve ticari kapitalizmin altına olan bağımlılıklarının artması Avrupa'nın bölgeye olan ilgisini daha da artırmıştır. Bu yüzyılda altın kadar ilgi duyulan diğer bir unsurda ucuz işgücüydü. Afrikalı yerlilerinin dayanıklı olması ve henüz modernleşmemiş bulunması kısa sürede bütün Batılı girişimciler tarafından cazibeli bulundu. 16. yüzyıldan başlayarak 20. Yüzyılın başına kadar Afrika'da ele geçirilen yerliler doğrudan Yeni Dünya'ya gönderilerek devasa tarım işletmelerinde karın tokluğuna çalıştırıldılar.

Afrikalı kölelerin ekonomik gelişmedeki katkıları bütün Batılı sömürgecilerin kısa sürede dikkatini çekerek onları vazgeçilmez bir üretim unsuru haline getirdi. Artık 17. Yüzyıla gelindiğinde Batı Afrika'daki sömürgecilik faaliyetlerinin odak noktasını köle ticareti oluşturuyordu. Nitekim bu yüzyıldan itibaren Batı'daki uluslararası rekabetin en önemli noktası Afrika olmuştur. Öncelikle Fransızlar hızlı bir şekilde Senegal Nehrinden iç kesimlerine kadar bütün bir bölgeyi ele geçirdiler. Bir süre sonra Fransız yayılmacılığı Kuzey Afrika'dan başlayarak, Orta Afrika'ya kadar uzandı. Bunu fark eden İngilizler de hemen hemen aynı dönemlerde güçlü ve hızlı bir yayılmacılıkla bölgeye girdiler. Uzakdoğu ve Yeni Dünya'da uyguladığı ticaret deneyimlerini kullanan İngilizler, Fransızların her türlü engellemesine rağmen daha sağlam bir ekonomik potansiyele sahip oldular. Fransız yayılmacılığının Napolyon Savaşlarıyla gerilemesini fırsat bilerek Libya, Mısır'dan orta ve doğu yönünden güneye kadar bütün bir kıta üzerinde sömürge elde ettiler.

Şubat 1885'e gelindiğinde Afrika Kıtası Berlin Anlaşmasıyla resmleştirilmişti⁶³. Anlaşmayla Fransa Batı Afrika'nın⁶⁴ kontrolüne aldı. Nijerya, Gana, Sierra Leone ve Gambiya İngilizlerin, Gine Portekizlilerin ve Togo Almanya'nın kontrolünde kalarak birer sömürge devleti oldular. Liberya, sömürge dönemi boyunca bağımsız bir devlet oldu. Ancak ABD, Afrika'ya geri iade edeceği köleleri yeniden konumlandırmak için Liberya'yı kullandı. Lakin bu durum sömürgeciliğin ortaya çıkan sonuçlarına benzer başka sorunlara sebep oldu. İade edilen köleler bilhassa yabancı nüfus, kontrol konumlarına getirilip yerli halkı buyrukları altına almaya çalıştılar. Batı Afrika'nın sömürgecilikten tam anlamıyla kurtulması da ancak 1960'larda başlayan bağımsızlık hareketleriyle mümkün olmuştur. Buna karşın bölge günümüze kadar geçen elli yıllık sürede istikrarsızlığın adeta sembolü olmuş, siyasal çalkantılar demokratik seçimlerin özgürlükçü ruhuyla askeri darbelerin karanlık dünyası arasında sıkışmıştır⁶⁵.

Sahra altı Afrikası'nın diğer bir bölgesi olan Orta Afrika, Burundi, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Kongo, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Ekvator Ginesi, Ruanda, Gabon, Kamerun ve Sao Tome ve Principe ülkelerini kapsamaktadır. Ekvatorla ayrılan bölgenin yaklaşık %40'lık alanı güney yarım kürede bulunur. Orta Afrika, kuzeyde Nijerya ve Libya, doğuda Sudan Uganda ve Tanzanya, güneyde Malavi, Zambiya Angola, batıda ise Atlantik Okyanusu ile sınırlıdır. Bölgedeki en büyük devlet Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve en küçük devleti ise Sao Tome ve Principe'dir⁶⁶.

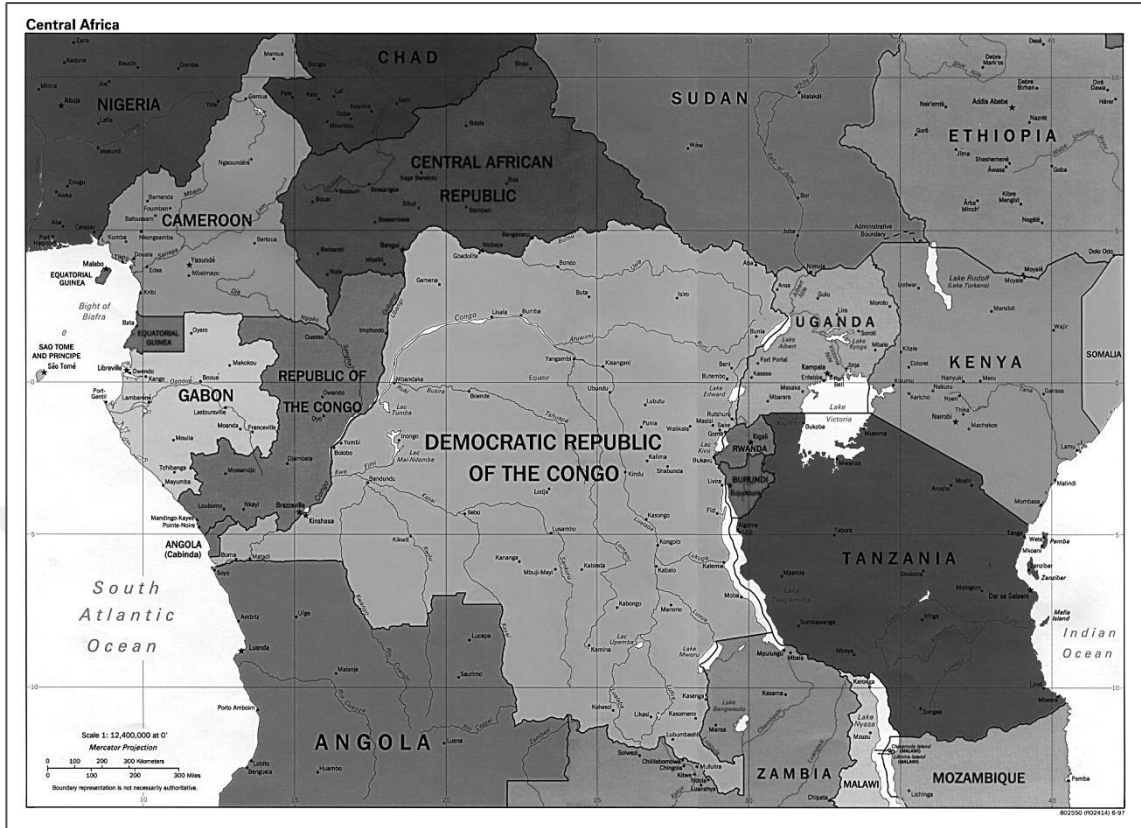
⁶³ University of Pennsylvania, African Studies Center, Dr. Ali B.ve Ph.D. Ali D. (Ed.), *French in West Africa*, http://www.africa.upenn.edu/K-12/French_16178.html, (22.10.2016)

⁶⁴ Fransız Batı Afrikası, 1895-1958 yılları arasında Fransa'nın şimdiki Senegal, Mali, Burkina Faso, Benin, Gine, Fildişi Sahili ve Nijeri kapsayan hakimiyet kurduğu bölgelerdeki sömürge ülkelerini tek bir federasyon çatısı altında topladığı bölgenin adıdır.

⁶⁵ Doyle, a.g.e., s.69-70

⁶⁶ Matthew P. Cuvillo, (2009), *North Africa*, A.Richmond, Krakowka ve Laurel J. Hummel, (Ed.), US Military Academy, West Point, New York: s.49-50

Harita 1.4: Orta Afrika Coğrafyası

Kaynak: <http://www.globalresearch.ca/central-african-intrigue-another-western-backed-coup-detat/5330013>, 2016.

Orta Afrika, çöller, dağlar, havzalar, platolar, kıyı ovaları gibi dünyanın en çeşitli fiziksel özelliklerini içeren bölgelerden biridir. Aynı zamanda Afrika tektonik plakasının ortasında yer alan bölgede sismik faaliyetlerde bulunmaktadır. Nehirler bölgenin can damarıdır. Kongo Nehri, kıtanın Nil Nehri'nden sonraki en büyük nehidir. Genişliği 16 km, on tane ana kola ayrılan bu nehir 4700 km uzunluğundadır. Debisi oldukça yüksek olduğu için mal ve hizmetlerin iç bölgelere taşınmasına hizmet eden önemli bir ulaşım sistemidir. Aynı zamanda nehir bölgenin elektriğini sağlayan muazzam bir hidroelektrik güç kaynağıdır⁶⁷.

Orta Afrika, kıtanın en yeşili ve en çok yağış alan bölgesidir. Yıllık yağış miktarı güneyden kuzeye doğru azalma göstermektedir. Ekvatora yakın olan bölümü

⁶⁷ Michigan State University, *Exploring Africa*, <http://exploringafrica.matrix.msu.edu/curriculum/unit-four/module-eighteen/module-eighteen-activity-one/> (24.10.2016)

yoğun bitki örtüsüne sahiptir. Dünyanın en büyük ikinci yağmur ormanı bulunan bölgede sayısız bitki ve hayvan türleri bulunmaktadır. Orta Afrika'nın kuzey bölgesinde bulunan Çad ise Sahra Çölü'nün bir parçasıdır. Batısındaki Çad Gölü haricinde su kaynakları oldukça sınırlıdır. Buna rağmen Çad işçilerinin %80'den fazlası tarım için çalışmaktadır. Kuraklık genellikle Çad, Kamerun'un ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nin kuzeyini sert bir şekilde etkilemektedir. Su sıkıntısı tarım için büyük bir engel teşkil etmektedir. İnsanlar ve hayvanlar için de içme suyu kaynakları oldukça sınırlıdır. Ruanda ve Burundi denize kıyısı olmayan iki yoksul ülke olarak geçiminin %90'ını tarımla sağlamaktadır. Ekonomik büyüme her iki ülke içinde çay ve kahve ihracatına dayanır. Orta Afrika Cumhuriyeti'nin ise topraklarının sadece %8.4 ü tarım için kullanılabilir⁶⁸. Ticari tarım bölgeye sömürgecilikle gelmiştir. Palmiye yağı, şeker kamışı, kahve, kakao ve hevea⁶⁹ tarlaları Avrupalı şirketler tarafından kurulmuştur. Bu tarlaların kurulmasıyla birlikte tarım sistemi, modern parasal tarım sistemine geçmiştir. Ne yazık ki sömürgeci güçler zorla işçileri çalıştırarak zorla üretim sağladılar. Orta Afrika'nın zengin ormanları Batının ahşap sanayisinin gelişmesine büyük katkıda bulundu. Odun, Gabon ve Kongo gibi ülkeler için önemli bir ihracat ürünü haline geldi. Ne var ki Afrika'nın diğer alt bölgelerinden farklı olarak bölgede hiç büyükbaş hayvancılık üretilmez. Bu durumun sebebi Çeçe sineğinin yaygın olarak taşıdığı uyku hastalığı virüsüdür. Bu hastalık, hayvanlara ve hatta insanlara geçebilen ve büyükbaş hayvanların bölgede hayatta kalabilme ihtimalini oldukça azaltan bir salgındır. Maden bakımından ise Orta Afrika oldukça zengindir. Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nin cevher alanları manganez, kobalt, çinko, bakır ve kalaydır. Bölgedeki ilk iki önemli petrol üreticileri ise sırasıyla Gabon ve Kongo'dur. Orta Afrika'nın doğal kaynak zenginliğine rağmen sömürgecinin, Soğuk Savaş'ın ve küreselleşmenin etkileriyle bölge yeteri kadar sanayileşememiştir⁷⁰.

Orta Afrika çok sayıda etnik dil grubuna ev sahipliği yapmaktadır. Göç, fetihler, ya da farklı kabileler arasında yapılan evlilikler sonucunda Orta Afrika'da pek çok etnik grup ortaya çıkmıştır. Fang, Teke, Kongo, Chokwe, ve Lundalar, Orta Afrika'daki etnik grupların başlıcalarıdır. Fang kabilesi, Gabon, Ekvator Ginesi ve

⁶⁸ Cuvillo, a.g.e., s.52-54

⁶⁹ Özsuyu lastik üretiminde kullanılan, Güney Amerika'ya özgü hevea familyasından bir ağaç.

⁷⁰ Michigan State University, *Exploring Africa*, <http://exploringafrica.matrix.msu.edu/curriculum/unit-four/module-eighteen/module-eighteen-activity-one/> (24.10.2016)

Kamerun'un kuzeyinde, Kongo kabilesi, Kongo ve Angola'da, Chokwe ve Lunda kabileleri ise Demokratik Kongo Cumhuriyetinde yaşamaktadırlar. Her etnik grup kendi diline sahiptir. Bu şekilde lehçelerle birlikte yüzlerce dil konuşulmaktadır. Bölgede en çok konuşulan dil ise Nijer-Kongo dil ailesinin Bantu grubudur. Sömürge döneminin sonucu olarak bazı Avrupa dilleri de bölgede önemli bir yere sahiptir. İspanyolcanın resmi dil olduğu Ekvator Ginesi hariç Fransızca, Orta Afrika'nın tüm ülkelerinin resmi dilidir⁷¹.

Orta Afrika'da egemen olan din ise Hristiyanlıktır. İslam dininin Çad ve Kamerun'un kuzeyi dışında bölgede az bir etkisi olmuştur. İslamiyet'i ya da Hristiyanlığı benimsemiş olan birçok insan kabile gelenekleriyle Hristiyanlık ya da İslam öğretilerini birleştirmektedirler. Portekizliler, Orta Afrika'ya 1490'larda Roma Katolik misyoner topluluğu kurarak bölgeye Hristiyanlığı getiren ilk devlet olmuştur⁷².

Orta Afrika'nın modern tarihine Avrupalı güçler hakimdir. Berlin Konferansı'nda (1884-1885) Avrupalı güçler, Afrika'yı hukuki açıdan böldüler. Afrika'nın sömürgeleşme sürecinde geleneksel kabilelerin bölge sınırları dikkate alınmadan, Fanglar, Batekeler, Kongolar, Hutular ve Tutsileri içeren büyük etnik grupları modern devlet sınırları içerisinde bir araya getirdiler. Hutular ve Tutsiler arasındaki çatışmalar özellikle Ruanda ve Burundi'dekiler, bölgede büyük yansımaları olan önemli bir konudur. Ruanda'da çoğunluğun oluşturduğu etnik bir grup olan Hutular, 1959'da iktidardaki Tutsi kralını devirdiler. Binlerce Tutsi öldürüldü ve 150.000 den fazla kişi komşu ülkelere göçlere zorlandı. 1990'da sürgüne gönderilen Tutsilerin çocukları, Ruanda Vatansever Cephesi adıyla bir iç savaş başlattılar. Yaklaşık 4 yıl süren bu iç savaş 800.000 civarında Tutsi ve Hutu katliamıyla sonuçlandı. Tutsi isyancıları, Hutu rejimini yendi ve Temmuz 1994'te ölümlere son verildi. Ancak yaklaşık 2 milyon Hutu mültecisi komşu ülkeler olan Burundi, Tanzanya, Uganda ve Zaire'ye (şuan ki Demokratik Kongo Cumhuriyeti) kaçtı. Ardından birçok Hutu, güç kullanarak kontrolü yeniden kazanmak için Ruanda'ya geri döndü. Hutular ve Tutsiler arasındaki etnik gerginlikler birçok komşu devleti de sarsacak kadar büyümüştür.

⁷¹ ⁷¹ Michigan State University, *Exploring Africa*, <http://exploringafrica.matrix.msu.edu/curriculum/unit-four/module-eighteen/module-eighteen-activity-one/> (24.10.2016)

⁷² Cuvillo, a.g.e., s.57-58

Sadece Burundi’de yaşanan Tutsi ve Hutu çatışmaları 12 yıldan fazla sürmüş ve milyonlarca insanın ölümüyle sonuçlanmıştır.

Ruanda’nın dışında Orta Afrika bölgesinin pek çok ülkesinde siyasi istikrarsızlık, ortak bir sorun olarak halen varlığını sürdürmektedir. Sömürge sonrasında bölge ülkeleri muhafazakar demokrasilerden askeri diktatörlüğe, hatta Marksist-Leninist rejimlere kadar birçok rejimi denemek durumunda kalmıştır. Siyasi açıdan bölgenin en önemli sorunu temsili demokrasiye geçememeleridir. Buna rağmen bölge ülkeleri zayıf ve başarısız olsalar da çok partili siyasal hayata geçmeye çalışmaktadır. Ancak iktidar değişiklikleri halen askeri ya da hükümet darbeleri sonucunda mümkündür. Bağımsızlıklarından itibaren bölgede ekonomik ve siyasi istikrar arayışı içinde Orta Afrika devletlerini, bölgesel iş birliğine teşvik etmeyi amaçlayan girişimler halen devam etmektedir. Örneğin 1983’te Orta Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu, bölgedeki endüstriyel faaliyetleri canlandırmak, piyasayı artırmak ve Fransa ya da diğer sömürgeci güçlere olan bağımlılığı azaltmak üzere kurulmuştur. Ancak bu oluşum da daha önce kurulan diğer kurumlar gibi katılım ve finansal destek eksikliği nedeniyle başarısızlığa mahkum kalmıştır⁷³.

Doğu Afrika bölgesi Kıtanın doğu ve kuzeydoğu kısmında yer almaktadır. Bölgenin hemen kuzeyi Yengeç Dönencesinde, güneyi ise ekvator bölgesinde yer alır. Bölgenin bir parçası olan Afrika Boynuzu, doğuda Kızıldeniz, Aden Körfezi ve Hint Okyanusu ile çevrilidir. Bölgede yer alan ülkeler Eritre, Sudan, Etiyopya, Cibuti, Somali, Kenya ve Uganda’dır. Bölgenin doğusunda Hint Okyanusu’nda Kıtanın uzantısı olarak kabul edilen en büyük ada olan Madagaskar Adası da Doğu Afrika bölgesi içinde kabul edilebilir. Coğrafi ve iklim açısından bölge aynı zamanda kıtanın en yüksek alanı olarak kabul edilmektedir. Bölgenin en belirgin coğrafi alanı Büyük Rift Vadisi ve 5182 m ile aynı zamanda kıtanın ikinci büyük dağı olan Kenya Dağı’dır. Bir bütün halinde Doğu Afrika coğrafyası yaklaşık 1000-2000 metre yüksekliklerden oluşan düz ve geniş vadiler ve platolardan meydana gelir⁷⁴. Bölgenin ve kıtanın en büyük su havzasını barındıran Victoria Gölü burada yer almaktadır. Doğu Afrika coğrafyası kuzeyden güneye inildikçe farklılık gösterir. Kuzey bölgesi bir yandan Sahra Çölü’nün doğu

⁷³ Cuvillo, a.g.e., s.55-57

⁷⁴ Jon A. Bushman (2009) , *East Africa*, A.Richmond, Krakowka ve Laurel J. Hummel, (Ed.), US Military Academy, West Point, New York: s.21-23

kesimlerine temas ederken, diğer yandan da Etiyopya Platosu içinde yer alır. Bununla birlikte kuzeyin Hint Okyanusu'na yakın olan bölgeleri zaman zaman deniz seviyesinin altına inen Afar Çöküntüsü olarak tanımlanır. Bölgenin ortasında yer alan Cibuti ve Somali ise kısmen alçak kıyı ovalarına sahiptir. Güney kesimler ise Masai Stepisi ve Nyasaland Platosu'na sahip olup, özellikle Somali sınırları içerisinde oldukça geniş düzlüklere sahip olan Benadir Ovası yer alır.

Harita 1.5: Doğu Afrika Coğrafyası

Kaynak: <https://wgnmka.wikispaces.com/East+Africa>, 2016.

Coğrafyanın bu denli çeşitlilik göstermesi bölgenin iklimine de yansımıştır. Bölgenin kuzey kesimleri Sahra Çölü'nün etkisi ile birlikte oldukça kurak, sıcak ve subtropikal step iklimine sahiptir. Orta bölgeleri kısmen daha nemli olup, savan bitki örtülerine sahiptir. Buraları yılın çoğu zamanı günde 12 saate yakın güneş alabilen bölgelerdir. Bu nedenle bu bölgede çok çeşitli hayvan ve bitki türleri barınmaktadır. Doğu Afrika'nın güney bölgeleri ise Yengeç Dönencesinin ekvatora birleşen hattını

oluşturur. Oldukça bol yağış alan bu bölge yağmur ormanlarına sahiptir. Bölge aynı zamanda bir kuşak halinde Kıtanın da en zengin bitki örtüsü ve tarımsal üretim çeşitliliğine sahip coğrafyasıdır.

Tarım, Doğu Afrika'nın ekonomik temelini oluşturmaktadır. Ayrıca bölgenin dünyaca ünlü vahşi yaşam parkları da bölgeye milyon dolarlarla ifade edilen bir ekonomik katkı sağlamaktadır. Doğu Afrika %70'den fazla kırsal kesime sahiptir. Batı sömürgeciliğinin olduğu 19.yüzyıldan beri ülkelerin ekonomisi kahve, çay, şeker gibi doğrudan satış için yetiştirilen 'nakit ürün' olarak adlandırılan bu ürünlere dayanmaktadır. Ancak nüfus artmaya başladıkça ve tarımda nakit ürünlere verilen öncelik nedeniyle yiyecek sıkıntısı çeken ülkeler daha fazla tarımsal araziye ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle vahşi yaşam park alanlarından bazı bölgelerin tarım amacıyla halka verilmesi isteği gündemde olmuş ama henüz bir sonuca varılamamıştır⁷⁵.

Doğu Afrika beşeri özellikleri bakımından dünyanın en eski insan habitatı olarak bilinmektedir. Diğer bir deyişle insana ait ilk kalıntılar Doğu Afrika'da bulunmuştur. Bu kalıntılar özellikle 3-4 milyon yıl öncesine tarihlenmektedir. Daha yakın dönemlerde ise çok sayıda ve neredeyse kesintisiz olacak biçimde uygarlıkların birbiri ardına kurulduğu bilinmektedir⁷⁶.

Bölgede inanç sistemi üç ana kategoride sınıflandırılır. İslamiyet, kuzey ve doğu bölgelerinde, Hristiyanlık orta ve güney bölgelerde ve yerel animistik dinler ise batı ve güneybatı bölgelerinde daha yaygındır. Animizm binlerce yıl bölge halkının yaşamında önemli bir yere sahipken, 4. Yüzyıldan itibaren değişmeye başlamıştır. Etiyopya'nın Aksum yöresinde yayılmaya başlayan Hristiyanlıkla birlikte giderek azalmaya yüz tutmuştur.

Doğu Afrika coğrafyasında çok sayıda yerel dil konuşulmakla birlikte sömürge döneminden kalan etkenler nedeniyle Batı dillerinin sıklıkla konuşulduğu belirlenmiştir. Örneğin İngilizce Kenya ve Uganda'da resmi dil olmamakla birlikte eğitim dilidir. Ayrıca bu ülkelerde medya dilinin de İngilizce olduğu görülmektedir. Aynı şekilde

⁷⁵<http://omiacademy.schoolwires.net/site/handlers/filedownload.ashx?moduleinstanceid=754&dataid=1429&FileName=Chapter 19.pdf> s.433 (09.11.2016)

⁷⁶ İlk insan kalıntıları 1974 yılında Etiyopya'nın Hadar bölgesinde Fransız ve Amerikalı paleontologlar tarafından bulundu. "Lucy" adı verilen bu kalıntı yaklaşık 3.4 milyon yıl öncesindeki bir insan kalıntısı olarak tespit edilmiştir. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Alaeddin Şenel (2014), İnsanlık Tarihi, , İmge kitabevi: s.76

Somali'nin özerk bölgesi kabul edilen Somaliland⁷⁷'da İngilizce; yine bir başka özerk bölgesi olan Puntland⁷⁸'da İtalyanca konuşulmaktadır⁷⁹. Cibuti'nin resmi diliyse Fransızcadır. Buna mukabil ülkenin kuzeyinde ve doğusunda Arapça yaygındır.

Etnik milliyetçilik ve kabilecilik Doğu Afrika'da temel sorunlardan birisidir. Bölgede 160'dan fazla etnik grup bulunmaktadır⁸⁰. Bu yapılar arasında Masai ve Kikuyular başı çekmektedir. Masailer ve Kikuyular Tanzanya ve Kenya siyasi coğrafyasında yayılmış en büyük etnik yapılardır. Özellikle Kikuyular 6 milyon nüfusuyla Kenya'nın en büyük etnik grubudur⁸¹. Ne var ki bölgedeki etnik yapıların bir arada ve barışçı bir şekilde yaşadıkları söylenemez. Örneğin Kenya'da 2008'in başlarında Ruanda katliamına benzeyen etnik şiddet yaşanmıştır. Nitekim Kenya'daki etnik çatışmalar sona erdiğinde 1500'den fazla kişi ölmüş ve 500.000 kişi göç etmek zorunda kalmıştır. Benzer şekilde Somali-Etiyopya sınırında da sıklıkla etnik çatışmaların çeşitli sebeplerle yaşandığı görülmektedir. Bölgedeki etnik çatışmaların sebebiyse Batılı güçlerin etnik gruplar arasındaki sınırları göz ardı ederek siyasi coğrafyayı dizayn etmesidir. Sömürge sonrası dönemde Doğu Afrika'nın yapay olarak dizayn edilmesi sadece etnik çatışmaların önünü açmakla kalmamış, bu devletler arasında sınır savaşlarına da yol açmıştır. Örneğin Etiyopya-Eritre, Etiyopya-Somali arasında yaşanan anlaşmazlıklar bu durumun bir sonucudur.

Afrika'nın siyasi coğrafyası içinde ele alınan son bölgesiyse Angola, Botswana, Lesotho, Madagaskar, Malavi, Mauritius, Mozambik, Namibya, Seyşel Adaları, Güney Afrika Cumhuriyeti, Swaziland, Tanzanya, Zambiya ve Zimbabve ülkelerini kapsayan Güney Afrika coğrafyasıdır. Bölge doğudan ve güneyden Hint Okyanusuyla, batıdan Atlantik Okyanusu ile çevrilidir.

Bölgenin yeryüzü şekilleri bakımından özgün özelliklere sahiptir. Bölgenin güney kıyılarında keskin bir dağ yamaçları bulunur. Bu nedenle kıyı ovaları çok dar bir

⁷⁷ Somali'ye bağlı özerk bir bölge olan Somaliland 1991'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Fakat hiçbir devlet ve kurum tarafından resmi olarak tanınmamıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: <http://somalilandgov.com/history/>

⁷⁸ Somali'nin bir diğer özerk bölgesi olan Puntland 1998'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Ayrıntılı bilgi için: <http://www.puntland.somaligov.net/about.html>

⁷⁹ Bushman, a.g.e. s.32-33

⁸⁰ Bushman, a.g.e. s.33-34

⁸¹ İngiliz sömürge yönetimi boyunca Kikuyular, İngilizlere karşı savaşan ve Mau Mau olarak adlandırılan bir örgüt kurdular. 1952-1960 arasında süren Mau Mau isyanı İngilizler kanlı biçimde bastırılmış, 11.000 Kenya yerlisi öldürülmüştür.

alan kaplamaktadır. Botsvana’da bulunan Okavango Deltası yağışlı sezon boyunca sayısız tür için değerli bir kaynak ve yaşam alanıdır.

Harita 1.6: Güney Afrika Coğrafyası

Kaynak: http://www.frontiersoftravel.com/southern_africa.php, 2016.

Güney Afrika bölgesinde pek çok nehir bulunmaktadır. Bu nehirlerden en büyüğü olan Turuncu Nehir, kent merkezleri ve endüstri ihtiyaçları için önemli bir su kaynağıdır. Kıyıda dar bataklık ovaları, çöller, kumlu sahiller ve çok az sayıda doğal limanlar bulunmaktadır. Bölgenin iklimi kuzey bölgelerdeki savan ikliminden, güney bölgedeki çöllere kadar değişkenlik göstermektedir. Kıyı alanları ise Akdeniz iklimi özelliğini taşımaktadır. Bölge Namib ve Kalahari çölleri dışında çoğunlukla otlaklık ve çalılık alanlardan oluşmaktadır. Ormanlık alanların en çok bulunduğu ülkeler Zimbabwe, Mozambik, Zambiya ve Angola’dır. Madagaskar Adası’nın doğusu yağmur ormanlarından oluşmaktadır ancak son dönemlerde bu ormanlar ciddi yerleşim tehdidi altındadır. Vahşi tabiatın yaşam alanları sadece insanların arazi kullanımından değil aynı zamanda aşırı avlanma sonucunda da büyük zarar görmektedir. Sınırlı tatlı su kaynakları Botsvana, Swaziland, Zimbabwe, Angola, Malavi, Mozambik, Madagaskar

ve Güney Afrika Cumhuriyeti için büyük sorun teşkil etmektedir. Bölgenin tümü aşırı otlatma, ormansızlaştırma ve araziye verimli kullanamama gibi sorunların sebep olduğu çölleşmeyle karşı karşıyadır. Bu duruma eklenen toprak erozyonu da hem tarımsal verimin azalmasına hem de su kirliliğine sebep olarak içme suyu kaynaklarının yok olmasına sebep olmaktadır. Yoğun olarak maden endüstrisi işleten Zambiya ve Zimbabve ise teknoloji yetersizliği gibi nedenler yüzünden ağır metal kirliliğiyle boğuşmak durumundadır⁸².

Kıtanın diğer bölgelerindeki gibi Güney Afrika bölgesi de çok sayıda etnik grup ve kabilelere sahiptir. Örneğin Tanzanya, Bantu Ailesinden 130'dan fazla kabileye sahipken, Malavi 11 ve Namibya 8 etnik gruba sahiptir. Bölgenin bütün devletlerinde Avrupalı ve beyazların sayısı oldukça azınlıktadır. Madagaskar ve Mauritius'un doğu kısımları önemli ölçüde Endonezya etnisitesiyle karışıktır. Bunlar Malay-Endonezya ve Hint-Mauritian olarak isimlendirilmektedirler. Seyşel Adaları ise Fransız, Afrikalı, Hint, Çinli ve Arap etnisiteleri ile karışmıştır. Yerli dinler bölgede önemli bir yer tutar ama Hristiyanlık bölge boyunca daha belirgindir. Swaziland ve Zimbabve gibi ülkeler hem Hristiyanlık hem de Siyonizm ve Senkretizm⁸³ gibi yerli geleneksel inançları benimsemişlerdir. Müslümanlık ise Zambiya, Tanzanya, Malavi, Madagaskar, Mozambik, Swaziland ve Mauritius gibi ülkelere azınlıktadır. Bölge insanı yerel dillerini yoğunluklu olarak kullanmakla birlikte İngilizce resmi dil olarak kabul edilmiştir. Bundan başka bazı ülkelerin birden fazla resmi dil kullandığı da bilinmektedir. Örneğin Mozambik'te 6 dil, Malavi'de 7, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde ise 8 resmi dil kullanılmaktadır⁸⁴.

Güney Afrika'da birçok insan politik baskı, ekonomik bozukluk, açlık ve savaş gibi sebeplerle başka ülkelere göç etmektedir. Tanzanya bölgenin en fakir ülkesi olmakla birlikte aynı zamanda en fazla göç alan ülkesidir. Yakın zamana kadar Tanzanya'ya Burundi ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nden 500.000 kişi göç etmiştir⁸⁵.

⁸² Benefsheh D. Verell, (2009) , *South Africa*, A.Richmond, Krakowka ve Laurel J. Hummel, (Ed.), US Military Academy, West Point, New York: s.78-83

⁸³ Birbirinden farklı inanç, düşünce ve öğretileri birleştirmeye çalışan bir felsefe sistemidir. Böylelikle daha kapsayıcı bir duruş meydana gelmektedir.

⁸⁴ Verell, a.g.e. s.85

⁸⁵ Verell, a.g.e. s.87-88

Tarım Angola, Malavi, Tanzanya, Namibya, Mozambik, Lesotho ve Swaziland gibi bölge ülkelerinde önemli bir yer tutmaktadır. Angola nüfusunun çoğunluğu geçimini tarımla sağlar ama yeterli üretimi olmayan devlet, gıda ihtiyacının yarısını ithal etmek zorunda kalmaktadır. Ülke 1975 yılında kazandığı bağımsızlığın öncesinde kahve üretiminde Kıtada öncülük etmiştir. Portekizliler ayrıldığında üretim, sermaye yetersizliği ve zayıf siyasi sistem nedeniyle önemli ölçüde azalmıştı. Angola hala 27 yıllık iç savaşın neden olduğu bozuk ekonomi ve sosyal hayattan kendini kurtarmaya çalışmaktadır. Malavi, dünyanın en yoğun nüfuslu ülkelerinden biri olmasına karşın en az gelişmiş ülkelerden biridir. Tanzanya, dünyadaki en fakir ülkelerden birisidir. IMF, Dünya Bankası ve diğer bağışçılar tarafından ülkeye yardımlar yapılmaktadır. Elmas madenciliği Botsvana, Güney Afrika Cumhuriyeti, Angola ve Tanzanya ülkeleri için son derece önemli bir sektördür. Botsvana'daki elmas madenleri, devletin ihracat kazancının neredeyse %80'ini oluşturmaktadır. Buna karşın Botsvana halen büyük bir işsizlik sorunuyla mücadele etmektedir. Bundan başka Botsvana halen dünyada en çok HIV (AIDS) virüsünün rastlandığı ikinci ülkedir.

Madencilik bölge için önemli bir gelir kaynağı olsa da birçok Güney Afrika devleti, teknoloji eksikliği ya da madenler için gerekli jeolojik çalışmalara finans kaynağı bulamamaktadırlar. Bu nedenle ilkel çalışma yöntemlerine ya da başka ülkelerin maden şirketlerine bağımlı kalmaktadırlar. Güney Afrika Cumhuriyeti bölgenin ekonomik gücüdür. Ülke altın, elmas, demir cevheri, kömür ve bakır gibi doğal kaynaklardan en fazla gelir sağlayan ülkedir. Ayrıca yüksek oranda demir üretimi ve çelik endüstrisiyle Afrika kıtası sanayi tesislerinin %50'sinden fazlasına sahip olup, bölgede tarım ve üretimde en gelişmiş ülkedir. Güney Afrika Cumhuriyeti altın, platin, kömür, şeker kamışı ve mısır üretiminde kıtanın lideridir. Bu özelliklerine ilaveten bölgedeki en iyi altyapı ve karayolu ulaşım ağına sahiptir⁸⁶.

Güney Afrika, Batılı sömürge güçlerinden büyük oranda etkilenmiştir. Bölge için sömürgecilik 1880'lerin sonundan 1960'ların başlarına kadar devam etmiştir. Batılı devletlerin aralarında en çok rekabete tutuştukları yer olan bölge özellikle İngiltere, Portekiz, Fransa ve Hollanda arasında paylaşılamamıştır. Nitekim Batılı yerleşimciler ilk önce 1652'de Cape Town'u kurdular. Sonraki iki yüzyıl boyunca bölgeye Batıdan, özellikle de Hollanda'dan yoğun göçler oldu. 17. yüzyıl sona ererken Hollandalı

⁸⁶ Verell, a.g.e. s.88-90

göçmenler zamanla Güney Afrika'nın etkin bir parçası haline geldiler. Bölgenin yerlileri olan Hotanto ve Boşıman kabilelerini daha iç bölgelere süren Hollandalı göçmenler 18. Yüzyılın başlarından itibaren Hollanda hükümetinden ayrılarak fiilen bağımsız idareler bile kurmayı başardılar. Yüzyılın ortalarına gelindiğinde Hollandalı göçmenler Boer olarak adlandırılan protestan, köle emeğine dayanan zengin çiftçiler haline gelmişlerdi. Ne var ki bölge, 18. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren İngiliz egemenliğiyle tanıştı⁸⁷.

Ümit Burnunu kontrol etmek amacıyla ilk olarak 1820'de kıyı bölgelerine yerleşen İngilizler önce Zulu gibi yerli topluluklarla açık çatışmalara girdiler. Elmas ve altın madenlerinin keşfedilmesiyle birlikte 1874 ve 1886 yıllarında İngiliz göçü hızla yayılma gösterdi. 1880-1881 Birinci Boer ve 1899-1902 İkinci Boer savaşlarıyla Boerleri topraklarından çıkaran İngilizler 19. yüzyıl sonunda Güney Afrika'nın en büyük egemen gücü haline gelmeyi başarmıştı. Zaman içinde İngilizler topraklarını genişletmeyi başardılar ve nihayet 1902'de Güney Afrika'nın kontrolünü Hollanda'dan alarak 1910'da Güney Afrika Birliği'ni kurdular⁸⁸.

İngiliz egemenliğinin bölgeye yerleşmesiyle birlikte bölgenin tamamında bu kez daha farklı bir ırkçı rejim uygulamaları gündeme gelmiştir. Bölgeye daha önce gelen Boer yerleşimcileri bir yandan Kıtanın yerli nüfusu üzerinde ırkçı uygulamalarını pekiştirirken, diğer yandan da İngiliz işgaline karşı özgün bir milliyetçilik anlayışı geliştirdiler. Bu bağlamda Ulusal Parti (National Party) 1915 yılında Boerler tarafından kurulan ve desteklenen tek siyasal örgütlenme biçimiydi. Ulusal Parti özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında İngiliz hakimiyetine karşı Nazilerle açık işbirliği içine girerek ırkçı-ayırıcı apartheid rejiminin inşa edilmesinde başı çekmiştir⁸⁹. Bu rejimin esasını ise kimlik kaybına bağlı entegrasyon politikaları oluşturuyordu. 1930'lardan itibaren Ulusal Parti Nazilerden etkilenecek açıkça beyaz ırk üstünlüğünü savunan bir yapı

⁸⁷ Sheila J. Bannerman (2005), *Manliness And The English Soldier In The Anglo-Boer War 1899-1902: The More Things Change, The More They Stay The Same*, A Thesis Submitted to the School of Graduate Studies of the University of Lethbridge in Partial Fulfilment of the Requirement of the Degree, Canada : s.1

⁸⁸ Bannerman, a.g.t. s.85

⁸⁹ Apartheid, "ayrımıcılık" anlamına gelen ve Boer kökenli azınlık beyaz nüfusun özellikle 1949-1994 yılları arasında Güney Afrika'da uygulattığı siyasi sistemdir. Apartheid; siyasal, toplumsal, hukuki ve ekonomik olarak Güney Afrika'daki azınlık beyaz nüfusun kolanmasına ve her bireyin mensubu bulunduğu etnik köken çerçevesinde değerlendirilmesine dayalı hayatın her alanını kapsayan insanlık dışı bir sistemdir. Ulusal Parti ve apartheid rejimi hakkında Ayrıntılı bilgi için bkzn. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Apartheid> (01.11.2016).

haline dönüşmüştür. İkinci Dünya Savaşının ardından da 1948’de yapılan seçimleri kazanarak Güney Afrika Cumhuriyeti yönetimini doğrudan eline geçirmiştir. Ulusal Parti’nin apartheid iktidarı, 1994 yılına kadar dünyanın ve kıtanın tek faşist-ırkçı partisi olarak varlığını devam ettirmiştir.

Başkalarına ait olan kaynakların haksız yere kullanılması anlamında kullanılan sömürgecilik, modern manada 15.yüzyılın sonlarıyla birlikte meydana gelen ve bugüne kadar devam eden bir periyod olarak Batının güçlü devletlerinin, dünyadaki diğer devletlerin topraklarını ve kaynaklarını işgal edip egemenliği altına alarak kendi ülkeleri lehine kullanma durumudur⁹⁰. Nitekim Güney Afrika’da İngiliz ve Hollanda mücadelesiyle biçim ve şekil değiştiren sömürgecilik hareketleri, esasen kıtanın genelinde görülen sömürgecilik faaliyetlerinin de bir özeti gibidir. Çünkü Sömürgecilik tarihi boyunca Batılı devletler, Kıtanın tamamında benzer rekabete giriştiler. Nitekim Batılı devletler içinde Kıtaya ilk çıkanlar Portekizliler olmuştur. 15. Yüzyılın başlarında İpek yolu gibi hayati ticaret rotalarının karada Müslümanların hakimiyetinde, denizde de Venediklilerin elinde olması yüzünden Portekizliler, güneye inme ihtiyacı hissettiler. İlk önce Fas’ın önemli limanları geçirip hakimiyet sağladılar. Altın, baharat ve diğer önemli emtialar için Afrika’nın Atlantik kıyılarından daha güneye inerek günümüzdeki Gana’da yer alan Altın Kıyısı’na ulaştılar. 1484’de Angola’ya ulaşan Portekizliler buradan Doğu Afrika sahillerine ulaştılar. Baharat yolunun başladığı noktayı bulmak ve değerli olan ne varsa ülkelere kazandırmak üzere Angola, Senegal, Gine körfezi ve Sierra Leone kıyılarında üsler ve depolar oluşturdular. Portekizlilerin Afrika’ya girdiği tarihlerde Sahra altı Afrika’sında önemli medeniyetler ve zenginlikler bulunmaktaydı ancak Portekizliler ulaştıkları her yerde tüm düzeni bozdular. İlk önce Hint Okyanusu’ndaki ticareti altüst ettiler daha sonra Müslümanların ve Venediklilerin hakimiyetinde bulunan baharat yollarını ele geçirerek, ticaretle geçimini sağlayan Doğu Afrika halkını da yoksulluğa ittiler. Ümit Burnu’nu keşfeden sömürgeci Portekizliler, bu topraklarda yaşayan halkı kuzeye göç etmek zorunda bıraktılar. Bunun sonucunda ortaya birbirlerini iten halk yığınlarının meydana getirdiği karışıklıklar ve yüzyıllar boyunca sürececek olan sınır kavgaları çıkmış oluyordu⁹¹.

⁹⁰ Azmi Özcan , (2014), *İngiliz Sömürgeciliği*, Azmi Özcan (Ed.), Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Yayınları, Eskişehir: s.62

⁹¹ Refik Arıkan ve Halim Demiryürek, (2014), *Portekiz ve İspanyol Sömürgeciliği*, Azmi Özcan (Ed.), Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Yayınları, Eskişehir: s.6

Portekizlilerin hemen ardından bu kez İspanyollar bölgede gözükmeye başladı. Batı Afrika kıyısındaki Bioko ve Sao Tome adalarında depo ve üs kurmak amacıyla hakimiyet kurdular. 17.yüzyılda Portekiz İspanya hakimiyetine girince Kıtadaki üstünlüklerini de kaybetmiş oldular. Aynı yüzyıl içinde Portekizlilerin bir başka sorunu da Fransız, İngiliz ve Hollandalılar arasında tutuştukları rekabet ortamıydı. Zira Afrika'nın batısından Lizbon'a her yıl yüklü altın ve sayısız köle getirilmesi, bu ülkelerin emperyalist ve ticari hislerini kışkırtmıştı. Esasen Batı için köle ticaretinin bu kadar cazip olması Yeni Dünya'da yaşanan gelişmelerle yakından ilişkilidir. Amerika Kıtası (özellikle de Kuzey Amerika) oldukça geniş ve verimli tarım arazileriyle çok önemli bir yerleşim alanı olarak görülmeye başlamıştı. Başta İngilizler olmak üzere Batılı güçler 16. Yüzyılın sonundan itibaren pamuk, tütün ve üzüm gibi sanayi tarımına yönelik ürünleri bu coğrafyada yetiştirmeye başladılar. Dolayısıyla Amerika Kıtasının sömürgeleştirilmesi farklı bir mantık üzerine gelişti. Tarım arazilerinde çalışacak işgücünün beraberinde getirdiği zorunluluklar ise ancak Afrika'dan getirilecek güçlü ve dayanıklı siyahi ırklar tarafından aşılabildi. İşte bu zorunluluktan dolayı Afrikalı köleler büyük sayılarda Yeni Dünya'da çalıştırılmaya başladılar. Kısa sürede Afrikalı kölelerin sayısı inanılmaz boyutlara ulaşmıştır. Nitekim bu konuda kesin kayıtlar bulunmamakla birlikte 30 milyondan fazla olduğu tahmin edilmektedir. Amerika Kıtasında uygulanan politika değişikliğine Hindistan ve Uzakdoğu ticareti eklenince durum daha dramatik bir hal almıştır. İngiliz ve Hollandalı ticaret şirketlerine Fransız ticari işletmeleri de katıldı. 17. Yüzyılın başlarına gelindiğinde Batı için Afrika hem insan kaynağı, hem lojistik ikmal merkezi hem de birinci el doğal kaynaklar bakımından vazgeçilmez bir sömürü coğrafyasıydı. 1600 yılında İngilizler İngiliz Doğu Hindistan Şirketi adıyla, yaklaşık iki yıl sonra Hollandalılar, Hollanda Doğu Hindistan Şirketi ve aynı tarihlerde Fransızlar Çin Şirketi kurarak uluslararası ticaret bağlamında birbirleriyle güçlü bir rekabete başladılar. Bu rekabet ilişkileri içinde Hollandalılar kısa zamanda Portekizlilerin Batı Afrika'daki bölgelerine sızıp 1652'de Ümit Burnu'nda Cape Kolonisini kurdular. Bu bölge Avrupa-Hindistan güzergahında ki deniz yolu ticaretinde oldukça önemli bir ikmal merkezi oldu. Buna mukabil Kıtada yerleşmeye başlayan Batılılara karşı yerel halk zaman zaman direniş de göstermişlerdir. Ancak bu Afrika yerlilerinin bu direnişleri çoğu zaman cılız kalmıştır ve Batılı güçler tarafından kanlı bir şekilde bastırılmıştır. Ne var ki insan ticaretine dayalı sistem 19. Yüzyılın ikinci

yarısından itibaren ciddi bir darbe de almıştır. ABD 1861-1864 İç Savaşının ardından köleliği tamamen yasaklamış ve kendi topraklarındaki köleleri serbest bırakmıştır. ABD’nde yaşanan bu gelişme kısa sürede Avrupa kamuoyuna da yansımış, köleliğe karşı itirazların artması sonucunda önce 1848’de Fransa, ardından 1858’de Portekiz, 1863’te Hollanda ve nihayet 1867’de İngiltere köleliği yasaklamıştır. Ne var ki insan ticaretinin yasaklanması Afrika’nın makus talihini değiştirmekten uzaktır. Yüzyılın sonlarından itibaren Batılı devletlerin yeni hedefi bu kez Kıtanın kıyı bölgelerinden iç kesimlere doğru emperyalist yayılma ve Kıtayı sömürge haline getirmek olmuştur⁹².

Afrika kıtası çok kısa bir zaman diliminde Avrupa’nın hakimiyetine girdi. Sömürgecilik hareketleri ile birlikte 1875 yılında Afrika’da kıtasının yalnızca onda biri sömürge durumundayken 1895’lerde onda dokuza çıktı. 20.yüzyıla gelindiğinde ise yalnızca Liberya, Fas ve Etiyopya bağımsız olarak kalabilmişti. Bununla birlikte Batılı devletlerin kıyı bölgelerden iç kesimlere yönelik ilerleme arzusu kendi aralarında anlaşmazlıklara neden olmuştur. Kıtada kıyasıya rekabete giren Batılılar anlaşmazlıklarını çözmek üzere aralarında önemli bir anlaşma yaptılar. 1884-1885’te Berlin’de ‘fiili işgal’ ve ‘hinterland’ teorilerinin tüm Avrupa devletlerince benimsendiği Berlin Anlaşması imzalandı. Buna göre kıyı bölgelerde yerleşim alanı olan bir devletin, bu bölgenin arka tarafındaki kısımlara da sahip olmaya hakkı vardı ancak bunun için bölgeyi fiilen işgal etmesi şarttı. Bunun üzerine Batılı devletler Afrika’yı fiilen işgale yöneldiler. Sömürgeleştirme sırasında çıkan bazı durumlar da ikili anlaşmalarla çözülmeye çalıştı. Örneğin Sudan için Fransızlar ve İngilizler arasında çıkan anlaşmazlık, 4 Ağustos 1890 yılında imzalanan Fransız-İngiliz Anlaşması ile çözümlenirken, Afrika’nın doğusu için Almanlar ve İngilizler arasındaki çatışma ise 15 Haziran 1890 tarihinde imzalanan İngiliz-Alman anlaşması ile çözülüp, her iki devletin hakimiyet alanları kesin hudutlarla belirlenmiştir⁹³.

Fransa, Kıtada sömürge en önce hareketlerine başlayan ülkedir. Cezayir’i 1830’da işgal etmiş ve 1845’lerden itibaren Batı Afrika kıyılarında bulunan Senegal ve Gine’yi işgal ederek iç bölgelere doğru girmeye başlamıştır. Fransızların faaliyetleri batı-doğu doğrultusunda Sahra’nın güney ve kuzeylerinde ilerlemiştir. Tunus’u 1881’de ele geçirdikten sonra günümüzdeki Mali, Çad, Nijer, Orta Afrika Cumhuriyeti ve Batı

⁹² Davut Dursun, (1988), *Afrika (Tarih)*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul: s. 419-420

⁹³ Dursun, a.g.e., s.421

Sudan'ı tamamen hakimiyeti altına almıştır. Batı Sudan'dan Güney Sudan'daki Faşoda şehrine geldiklerinde İngilizlerle anlaşmazlığa düştüler. Anlaşmazlık 1898'de Fransa'nın Madagaskar'ı alması buna karşın Batı Sudan'dan vazgeçmesi şartıyla ortadan kalktı. Kongo Nehri'nin Atlas Okyanusu'na döküldüğü bölgede Fransa ve Belçika arasında çıkan uzlaşmazlık, Berlin Konferansı'yla belirlenmiştir. Buna göre nehrin sağ tarafı Fransızların egemenliği altında kalmıştı. I. Dünya Savaşı'nın öncesinde 1912'de Fas'ı işgal eden Fransa, savaşın ardından Almanya'nın egemenliğindeki Kamerun'u da ele geçirmiş böylelikle Kuzey ve Batı Afrika'nın neredeyse hepsini denetimine alıp, Kıtanın üçte birine egemen olmuştur⁹⁴.

Fransızlar, Afrika'da doğrudan yönetim ve kimlik kaybı temelli bir yönetim anlayışı uyguladılar. Egemenliği altına aldığı ülkeleri iki ayrı federasyon halinde örgütledi. Moritanya, Senegal, Yukarı Senegal-Nijer, Fildişi Sahili, Gine, Yukarı Volla (Burkina Faso), Nijer ve Dahomey'i (Benin) kapsayan ve başkenti Dakar olan Fransız Batı Afrikası' nı 1896'da kuran Fransızlar, 1910'da da Gabon, Ubangi-Şari (Orta Afrika Cumhuriyeti), Fransız Kongosu ve Çad ülkelerini kapsayan bölgeyi Fransız Ekvatorial Afrikası adıyla bir araya toplamıştır. Sömürgelerini Paris'ten yöneten Fransa, egemenlik kurduğu federasyonlarında mahalli idareye yer vermemiştir. Buralarda yaşayan halkı Fransız vatandaşlığına almış ama onlara siyasal haklarını kullanacak uygulamalara gidilmemiştir. Fransa, yalnızca ekonomik getirilerle ilgilenmiş, politika ve eğitim konusunda asimilasyon prensibi nedeniyle halka ulusal değerlerini unutturup, kendi kültür ve değerlerini empoze etmeye çalışmıştır. Yine de her şeye rağmen 1939 yılında nüfusu 15 milyon olan Fransız Batı Afrikasında yalnızca 2136 kişi Fransız vatandaşlığına geçmeyi kabul etmiştir. Fransa egemenlik kurduğu bölgelere Fransızları yerleştirme ve onların idarelerde görev alması konusunda hassas davranmıştır. Bölge halkının üzerindeki etkileri silmek amacıyla da kabile şeflerinin, yerli aydınların ve toplumun önde gelenlerinin etkilerini yok etmeye çalışmıştır⁹⁵.

İngiltere'nin sömürge siyaseti, Kıtada mümkün olabilecek en kısa zamanda üstünlük elde edip, Uzak doğudaki sömürgelerini koruyacak üsler kurarak dünyanın en büyük ve en güçlü imparatorluğuna sahip olmak üzerine kurgulanmıştır. Bu amaçla 1815 yılında Hollanda'nın egemenliğinde olan Cape Kolonisi'ni ele geçiren İngiltere,

⁹⁴ Dursun, a.g.e., s.421-422

⁹⁵ Dursun, a.g.e., s.422

buradan kuzey yönüne doğru yönelmiştir. Süveyş Kanalı'nın 1869'da açılmasıyla birlikte bölgedeki ekonomik ve stratejik önemi gitgide artan Mısır'ı işgal ederek, Fransa'nın Mısır'daki egemenliğine 1882'de son vermiştir. Böylelikle Afrika'nın hem kuzey hem de güney bölgelerini ele geçirip, iç bölgelere doğru ilerleme olanağını sağlamıştır. İngilizler Nil Nehri'nin güneyine doğru ilerleyerek Sudan'a ulaştılar ancak burada iki kere şiddetli savunmayla karşı karşıya kalarak başarısız oldular. Üçüncü denemenin ardından Sudan'ın işgali gerçekleşmiş ve Mısır-İngiliz ortak yönetimi idaresi altına girmiştir. İngilizlerin ele geçirmesinden önce Cape Koloni'de yaşayan Hollandalılar, İngilizlerin bu toprakları ele geçirmesinden sonra kuzeye doğru çekilip orada Transvaal ve Oranj devletlerini kurmuşlardı. İngilizler kısa zamanda bu devletleri de sömürgeleri arasına katmıştır. Bugünkü Zimbabwe ve Malavi ülkelerini sırasıyla 1885 ve 1889 yıllarında ele geçiren İngiltere, 1892'de Uganda'yı ve 1895'te Kenya'yı sömürgeleştirdi. I. Dünya Savaşı'nın ardından Tanganika'yı da Almanlardan alarak Doğu Afrika'ya tümüyle egemen olmuştur. Batı Afrika'da ise Sierra Leone, Nijerya, Gambiya ve Altın Kıyısı'na sahip olmuştur. 20.yüzyılın başları ile birlikte İngiltere artık dünyanın en büyük sömürge imparatorluğuna sahip bir süper güçtü. İngilizler kendi sömürge idarelerinde Fransa'nın tersine dolaylı yönetim ilkesine göre hareket etmiştir. Bu ilkeye göre kabile şeflerine ve halkın önde gelenlerine söz hakkı verilmiş, yerli halktan oluşan bir yönetim kadrosunun meydana gelmesini teşvik etmiştir. Yerli halkın kimlik ve değerlerini yok etmek için de özel bir çaba sarf etmeyen İngiltere, böylelikle İngiliz sömürgesi altındaki ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmalarını daha da kolaylaştırmıştır⁹⁶.

Ulusal birliğini 1871'de kurmuş olan Almanya, diğer Batılı ülkelerin yaptığı gibi büyüyen endüstrisi için ham maddeye ve pazarlara ihtiyaç duymuş ve bu amacını gerçekleştirmek için sömürgecilik lobileri oluşturmuştur. Afrika'daki sömürgecilik hareketlerine geç başlayan Almanya bununla birlikte Kıtadan erken çekilmek zorunda kalmıştır. Afrika kıtasındaki sömürgecilik hareketlerini Batı Afrika, Güney Batı Afrika ve Doğu Afrika bölgelerinde gerçekleştirmiştir. Almanya sömürge yönetiminde bulunan acımasız faaliyetleri dolayısıyla kötü bir üne sahiptir. Örneğin 1904 yılında Güney Batı Afrika'da meydana gelen isyanda yaklaşık beş bin kişi öldürülmüştür. Sadece silah

⁹⁶ Dursun, a.g.e., s.422

yoluyla olmayıp, binlerce kişinin içtiği su kuyularını zehirlemek ve yerliler üzerinde tıbbi denemeler ve incelemelerde bulunmak suretiyle de ölümlere sebebiyet vermiştir⁹⁷.

Almanya, 1884'den sonra Gine Körfezi'nin kıyı şeridinde ve Kamerun'da hakimiyet kurarak sömürge alanını genişletmiştir. Alman seyyah Dr. Nachtigal'in çabalarıyla Togo'yu da ele geçirdi. Ancak I. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yenilgisiyle birlikte Afrika'nın batısında olan Togo, Fransa'nın hakimiyetine girmiştir. Egemenlik altına alınan bir diğer devlet olan Namibya da, Almanların yenilgisi üzerine İngilizlere bırakılmıştır. Kamerun ise bu yenilgiden sonra iki bölgeye ayrılarak İngiliz Kamerun'u ve Fransız Kamerun'u adıyla sömürgeci devletler arasında paylaşılmıştır. Doğu Afrika'da ise Tanzanya, 1885'te Almanların kontrolü altına girmiştir ve aynı yıl Alman Doğu Afrika Şirketi Tanzanya'da faaliyetlerine başlamıştır. Tüm çabalara rağmen I. Dünya Savaşı'ndaki Alman yenilgisinden sonra Tanzanya da İngiltere ve Belçika arasında bölüşülmüştür. Almanya'nın sömürgeler üzerindeki yönetim şekli sömürgeye göre doğrudan ya da dolaylı olarak değişmekteydi ancak genel olarak sömürgeleştirdiği ülkelerinde misyoner derneklerinin faaliyetini yoğun olarak kullanmaktaydı⁹⁸.

Afrika kıtasının iç bölgelerine yönelik keşiflerde özellikle Kongo'nun keşfedilmesi arzusu Belçika kralı II. Leopold ilgisini çekmiştir. Bu amaçla Kral Leopold 1876'da Brüksel'de güya bilimsel ve insani düşüncelerle milletlerarası bir konferans düzenledi. Uluslararası Afrika Derneği kurularak keşifçi Stanley Kongo'ya inceleme için gönderildi. Nehir boyunca küçük kaleler ve yol yaptıran Stanley'in ardından bu bölgedeki hakimiyetinin bir göstergesi olarak Uluslararası Afrika Derneği'nin adı Uluslararası Kongo Derneği olarak değiştirildi. Bu dernek sayesinde Belçika ve Kongo arasında doğal bir ilişki kuruldu. Genelde bilinen sömürge devletlerinden farklı olan bu ülke II. Leopold'un şahsi mülküydü. Ülkede üretilen kahve, bal mumu, meyveler, fildişleri, mineraller, hurma ve bilhassa kauçuk II. Leopold'a aitti. Burada yaşayan insanlar yerlerinden edilip çok ağır şartlarda zorla çalıştırılıyor ve vergilendirilmeye tabi tutuluyorlardı. Kongoluların durumu ve yaşam koşulları kölelikten daha kötü durumdaydı. Kralın şahsi mülkü durumundaki Kongo, yaşanan ağır şartlar nedeniyle

⁹⁷ İlhami Yurdakul, (2014), *Diğer Sömürgeci Ülkeler (Almanya, İtalya, Belçika)* , Azmi Özcan (Ed.), Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Yayınları, Eskişehir: s.100

⁹⁸ Yurdakul, a.g.e. s.100-101

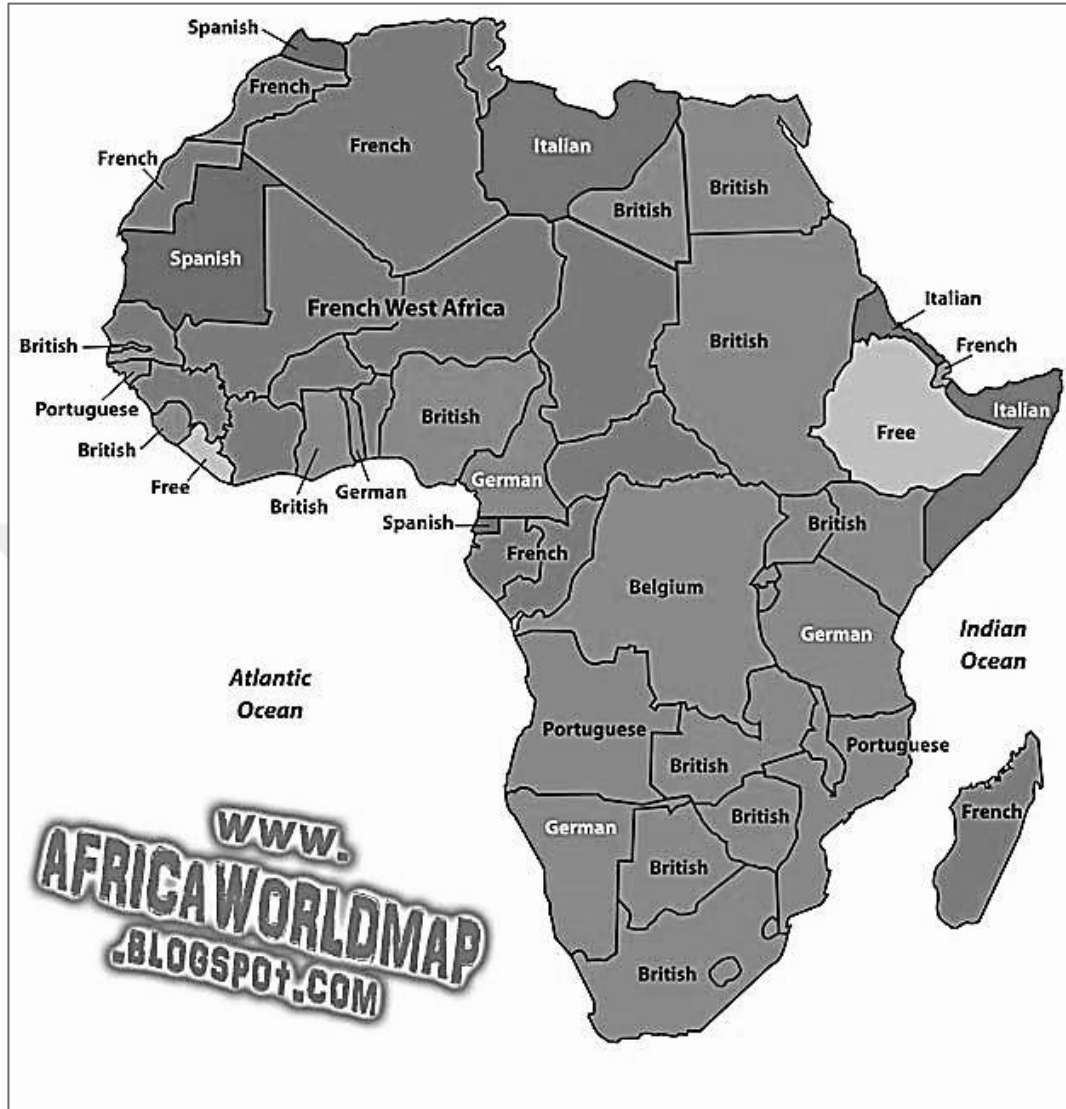
nüfusun %66'sı hayatını kaybetmiştir. Halka yapılan eziyetlerin daha da ileri seviyelere çıkmasıyla kralın yönetimine yerel halk tarafında isyanlar baş göstermiş ve uluslararası tepkiler ortaya çıkmıştır. Bu nedenle II. Leopold kendisine ait olan bu ülkeyi Belçika Devleti'nin yönetimine bırakmıştır. Böylece bölge sağlık ve eğitim alanında bazı ilerlemeler kazansa da, siyasi anlamda pasifize ediliyordu. Belçika, 1914 tarihinden önce sadece Kongo'yu sömürgeleştirebildi ve 1960 yılına kadar da Kongo, Belçika hakimiyeti altında kaldı. Belçika'nın sömürge birlikleri, I. Dünya Savaşı yıllarında Afrika'nın doğusunda bulunan Alman sömürgelerinin çoğunu ilhak etti ancak ikili devlet anlaşmazlığından doğan sebeplerle sadece Ruanda ve Burundi'ye sahip olup, 1962 tarihine kadar mandası altında yönetti⁹⁹.

Afrika'da diğer ülkelere nazaran sömürgecilik hareketlerine geç başlayan İtalya ise, ilk önce 1889'da Eritre'ye hakim olmuştur. Ardından 1893 yılında Somali'yi ele geçiren İtalyanlar, 1894'te Etiyopya imparatoru Menelik'e savaş açmıştır. Bu savaşta ağır bir yenilgiye uğrayan İtalya, 1896 yılında Etiyopya ile Addis Ababa Anlaşmasını imzalamıştır. Bu anlaşmaya göre İtalya, Etiyopya'nın bağımsızlığını tanımıştır. Kuzey Afrika'da Tunus, Cezayir, Fas ve Mısırın Fransızlar ve İngilizler tarafından işgal edilmesi sebebiyle bölgeyi dengede tutma amacıyla Trablusgarp'ı işgal etmeye çalıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan Savaşları dolayısıyla bölgedeki zayıflığından faydalanan İtalya 1912'de Trablusgarp ve Bingazi'yi işgal etti¹⁰⁰.

⁹⁹ Yurdakul, a.g.e. s.98-100

¹⁰⁰ Yurdakul, a.g.e. s.102

Harita 1.7: Afrika Sömürgeleri

Kaynak: www.africaworldmap.blogspot.com, 2016.

İKİNCİ BÖLÜM

ULUS İNŞA SÜRECİNDE ZAMBİYA

2.1. GENEL HATLARIYLA ZAMBİYA: JEOPOLİTİK COĞRAFYA VE GENEL GÖRÜNÜM

Harita 2.1: Zambiya Siyasi Haritası

Kaynak: <http://www.zccm-ih.com.zm/about-zambia/>, 2016

Güney Afrika bölgesinde denize sınırı olmayan bir ülke olan Zambiya 8° - 18° güney paralelleri ve 22° - 34° doğu meridyenleri arasında yer almaktadır. Ülkenin karasal alanı 740.724 km^2 ve su kaynakları alanı 11.890 km^2 olmak üzere toplam alanı 752.614 km^2 'dir. Toplam yüzölçümü sıralamasında dünyada 39. sıradadır. Zambiya'nın sekiz komşu ülkesi bulunur ve bu ülkelerle toplam 5.664 km 'lik bir sınırı bulunmaktadır. Batıda Angola, kuzey batıda Demokratik Kongo Cumhuriyeti, kuzeyde Tanzania, doğuda Malavi ve Mozambik, güneyde Zimbabwe ve Botswana ve güney batıda ise Namibya ile komşudur. Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nin güneydoğu çıkıntı bölgesi sap olarak isimlendirilir ve neredeyse Zambiya'yı iki ana coğrafi bölgeye böler. Bu

sebeple Zambiya'nın şekli kelebek biçimine benzemektedir. Zambiya büyük oranda ülkenin doğusunda yükselen dağlık platolardan oluşmaktadır. Ülkenin çoğu bozulmamış ormanlardan, geniş ovalardan ve bozkır alanlardan oluşmaktadır. Yükseklik deniz seviyesinden 915-1.520 m aralığında değişmektedir. Ülkenin güney kesimlerine doğru gidildikçe yükseklik azalmaktadır. En yüksek nokta Malavi-Zambiya sınırında bulunan Nyika Platolarındaki 2000-2.164 m yüksekliğine sahip olan Mafinga Tepeleri'dir. Ülkenin en alçak bölgesi ise Zambezi Nehri'dir¹⁰¹.

Zambiya, güney yarım kürenin tropik bölgesinde bulunduğu için yoğun gün ışığına ve sıcaklığa sahiptir ancak olması gereken sıcaklık yüksek rakım sebebiyle ülkenin ılımanlaşmasını sağlamıştır. Sıcaklıklar en yüksek Zambezi, Luangwa, Kafua vadileri ve Tanganyika, Mweru ve Bangweulu gölleri kıyılarında görülür. Ekim ayı en sıcak aydır. Ana yağmur mevsimi Kasım ayının ortalarında başlar ve Nisana kadar süren yoğun tropikal fırtınaları ile devam etmektedir. Ağustos ayının ortalarına kadar serin bir hava hakimken sonrasında sıcaklıklar hızla yükselmektedir. Eylül ayı ise oldukça kurak geçmektedir. Gündüz sıcaklıklar Haziran ve Temmuz ayında 23 derece ile 31 derece arasında değişim gösterirken geceleri büyük sıcaklık farklarıyla 5 dereceye kadar düşebilmektedir¹⁰².

Zambia, Güney Afrika su kaynaklarının %35'ine ev sahipliği yapmaktadır. Zambezi Nehri 3540 kilometrelik uzunluğuyla ülkenin en uzun nehridir. Bunun dışında Kafue, Luangwa, Luapula ve Chembeshi nehirleri bulunmaktadır. Ülke, dünyada en büyük dördüncü insan yapımı göl olan 5000 km²lik alanıyla Kariba Gölü'ne sahip olmakla birlikte diğer gölleri Tanganyika, Mweru, Bangweulu gölleridir. Bu su kaynakları rafting, balıkçılık ve ulaşım hizmeti sağlamaktadır. Bazı kaynaklara göre dünyanın en büyük şelalesi olan Victoria Şelalesi, Zambiya ve Zimbabve sınırını oluşturmaktadır. Genişliği 1.7 km, yüksekliği 100 metre olan Victoria Şelalesi tek bir su kütlesinin akışından oluşmaktadır. Bu özelliği onu dünyadaki diğer şelalelerden ayırmaktadır. Ayrıca UNESCO Dünya Mirası Alanı ve dünyanın yedi doğa harikasıdan birisi olma özelliği taşımaktadır¹⁰³.

¹⁰¹ Mwelwa Musambachime, (2005), *Basic Facts on Zambia*, AuthorHouse, Indiana: s.1-3

¹⁰² http://www.encyclopedia.com/places/africa/zambia-political-geography/zambia#_LOCATION_SIZE_AND_EXTENT (6.11.2016)

¹⁰³ <http://www.zambiapretoria.net/national-parks/> (6.11.2016)

Harita 2.2: Zambiya Fiziki Coğrafyası

Kaynak: <http://www.zambiapretoria.net/wp-content/uploads/2014/10/zambiaparktown.gif>, 2016

Zambiya topraklarının çoğu, ülkenin daha kaliteli topraklarının olduğu orta ve güney bölümleri hariç, son derece asitli, kumlu ve besin açısından yetersizdir. Bitki örtüsü çoğunlukla uzun çimenler, ağaçlar ve çalılıkları kapsayan Miombo Ormanlarından oluşur. Bu ormanlar ülkenin üçte ikisini kapsamaktadır. Ancak bu ormanlar kırsal alanlarda kişisel ihtiyaçların giderilmesi ve kentsel alanlarda da inşaat amaçlı kullanılması yüzünden hızla yok edilmekte, böylece hızla tükenme tehlikesine maruz kalmaktadır.

Zambiya topraklarının sadece %20'si tarımsal üretim için uygundur ve bu alanlar ağırlıklı olarak ülkenin güneyinde, ortasında ve doğusunda yer alır. Ülke topraklarının 42 milyon hektardan fazlası tarıma elverişli olmakla birlikte yalnızca 1,5

milyon hektarı ekilip dikilmektedir¹⁰⁴. Buna karşın ülkedeki iş gücü nüfusunun %85'i tarımda çalışmaktadır¹⁰⁵. Tarımdaki işgücünün bu denli yoğun olmasına rağmen tarımsal üretim bütün GSMH'nin sadece %8,9'una denk gelmektedir. Temel tarım üretiminde mısır başı çekmektedir. Mısırdan başka ticari tarım amacıyla pirinç, soya fasulyesi, buğday, kahve, şeker kamışı, süpürge darısı, yer fıstığı ve ayçiçeği tohumu gibi ürünler de yoğun olarak yetiştirilmektedir. Tütün ve pamuk sanayi tarımı ürünü olarak hem ihracat hem de yerel tüketim için üretilmektedir. Tarımsal ürünler içinde buğday ve pirinç sadece kent merkezlerinde veya yerel yönetimlerin güvenilir su kaynaklarına yakın veya bitişik alanlarında üretilmektedir. Zira ülke sulu tarım konusunda ciddi alt yapı eksikliklerine sahiptir. Nitekim bütün ülkenin sadece %1'inde sulu tarım yapabilecek alt yapı hizmetleri mevcuttur. Bu yüzden tarımsal ürünler yoğun biçimde ithal edilmekte ve ithal edilen tarım ürünlerinin önemli bir kesimi de tohumluk olarak ayrılabilir¹⁰⁶.

Hayvancılık bakımından Zambiya tıpkı tarımsal ürünlerde olduğu gibi potansiyelinin çok uzağında bir performans sergilemektedir. Balıkçılık endüstrisi yıllık ortalama 900 bin tonda kalırken¹⁰⁷, büyükbaş, küçükbaş ve kümes hayvancılığının daha yoğun yapıldığı açıktır. Nitekim 2011 verilerine göre ülkede 2,5 milyon sığır, 1 milyon, keçi, 600 bin koyun ve 605 bin domuz bulunmakta, 3 milyon civarında da kümes hayvanının yetiştirildiği tahmin edilmektedir. Ayrıca ülkenin yıllık 70 milyon litre civarında süt üretebilme kapasitesi bulunmakta, yıllık et üretimiye 150 bin tonla sınırlanmaktadır¹⁰⁸.

Zambiya'nın nüfusu 2016 Temmuz ayı verilerine göre 15.510.711'dir. Ülkenin nüfus açısından en yoğun yerleşim alanı Başkenti Lusaka'dır. Lusaka'da yaklaşık 2,2 milyon kişi yaşamaktadır. Geriye kalan nüfus ise dengeli sayılabilecek şekilde diğer kentlere dağılmıştır. Nüfus artış oranı ortalama %,2,94 olan ülke hızla artan bir nüfus grafiği sergilemektedir. Zambiya'nın doğurganlık oranı ise binde 41,8'lik oranıyla dünyada 4. sıradadır. Kadın başına neredeyse altı çocuk düşmektedir. Oldukça genç bir

¹⁰⁴ <http://www.zda.org.zm/?q=content/agriculture> (8.11.2016)

¹⁰⁵ <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/za.html> (8.11.2016)

¹⁰⁶ Scott D. Taylor, (2006), *Culture and Customs of Zambia*, Greenwood Press, United States of America: s. 5-6

¹⁰⁷ http://www.fao.org/fishery/countrysector/naso_zambia/en (8.11.2016)

¹⁰⁸ Zambia Development Agency (2011), *Agriculture, Livestock and Fisheries Sector Profiles*, <http://www.zda.org.zm/> (8.11.2016)

nüfus potansiyeline karşın, ülke nüfusunun sadece %46'sı 15 yaşın altındadır. Doğurganlık oranının fazla olmasının sebebi ülkede aile planlaması eksikliği, kızların eğitimi ve bayanlar için istihdam olanaklarının yetersizliğidir. Kentsel ve kırsal bölgelere göre veya eğitim ve gelir seviyelerine göre de doğurganlık oranlarının değiştiği görülmektedir. Kırsal kesimdeki yoksul ve eğitimsiz bayanların erken evlenmesi, erken anne olması ve daha çok çocuğa sahip olması bu bölgelerde prestij göstergesi bile olabilmektedir. Ne var ki ülkede ölüm oranı da hayli yüksektir. 2016 yılı verilerine göre ülkede yıllık ölüm oranı binde 12,4 civarındadır¹⁰⁹.

Zambiya yüksek oranda bulaşıcı hastalıkların olduğu bir ülkedir. Özellikle HIV/AIDS, verem, cüzzam, kızamık ve cinsel yolla bulaşan çeşitli hastalıklar görülmektedir. Ülkede büyük oranda HIV/AIDS yaygındır. Dünya Sağlık Örgütüne göre nüfusun %16'sı, bir başka deyişle de 15-49 yaş aralığında bir milyondan fazla kişi bu virüsü taşımaktadır ve bu oranla dünyada yedinci sıradadır. 2015 verilerine göre ülkede tespit edilebilen AIDS'li sayısı 1.211.900'dür¹¹⁰. Enfeksiyon oranı kentleşmiş bölgelerde daha fazla görülmektedir. Aynı şekilde virüse yakalanan kadınların sayısı erkeklerden daha fazladır. Aslında salgın rakamlardan daha fazlasını etkilemektedir. 2014 yılına kadar bir milyondan fazla çocuğun öksüz ve yetim kaldığı ve 30 binden fazla çocuğun da AIDS'li olarak doğduğu görülmektedir. Ne yazık ki ülkedeki AIDS'li insan sayısının 2025 yılına kadar 5.48 milyon olacağı tahmin edilmektedir¹¹¹. Bir başka yaygın hastalık olan tüberküloz ise AIDS'le paralel olarak yaygınlık gösteren bir hastalıktır. Hastalık ve örüm oranında özellikle 15-49 yaş aralığındaki gençler arasında ilk beşe girmektedir. HIV virüsüne yakalananların %60-%70 oranında tüberküloza yakalandığı da görülmektedir. Yeni geliştirilen tedaviler sayesinde en azından %60'a kadar HIV virüsüne bağlı ölümler azalmıştır. Ülkede aynı zamanda kirli su kullanımı, hijyen yetersizliği gibi durumlarda, özellikle yağmurlu sezonda ortaya çıkan kolera gibi mevsimsel hastalıklara da rastlanmaktadır. Ülkede 5 yaş altı çocuklarda ölümler sık görülmektedir. Ancak bu oran son yıllarda az da olsa azalma göstermiştir. Ölüme sebebiyet veren başlıca nedenler sıtma, yetersiz beslenme, solunum enfeksiyonları, ishal ve anemidir. Ayrıca bağırsaklarda görülen kancalı kurt hastalığı ve yine tropik

¹⁰⁹ <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/za.html> (8.11.2016)

¹¹⁰ <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/za.html> (8.11.2016)

¹¹¹ Graham Tipple, (2012), Zambia Urban Housing Sector Profile, *United Nations Human Settlements Programme (UN-Habitat)*, s.16 http://www.iut.nu/Facts%20and%20figures/Africa/Zambia_Urban_Housing_ProfileUN_Habitat2012.pdf (9.11.2016)

bölgelerde görülen yassı solucanların sebep olduğu şistozomiyaz hastalığı çok sık görülmektedir¹¹². Bin kişiye sadece bir doktorun düştüğü ülkede yine bin kişiye sadece iki yatak verilebilmektedir. Ülkede ortalama yaşam süresi ise erkeklerde 50.8, kadınlarda 54.1 yaştır¹¹³.

Zambiya'nın genç nüfusu için eğitim hizmetleri sağlayabilmek en temel sorunlardan birisidir. Ülkede genel okuma yazma oranı 2015 verilerine göre %63.4 civarındadır. Erkeklerde okuma yazma oranı %70.9, kadınlardaysa %56 dolayındadır. Devlet politikaları içinde son yıllarda stratejik bir önem kazanan eğitim sektörü içinde az sayıda okul, doğrudan hükümet tarafından yönetilir. İlköğretim 7 yıl sürmektedir ve zorunludur. Ortaöğretim ise 5 yıl sürmektedir. İlk 7 yıl devlet okulları ücretsizdir. Bu noktadan sonra pek çok aile maddi sıkıntılar dolayısıyla çocuklarını okuldan almaktadır. Devlet okullarının temel dili İngilizcedir ancak çocuklar bulundukları il veya ilçelere bağlı yerel dilleri de ek olarak öğrenmektedir. Ülkede okullar Ocak- Aralık boyunca devam eder. Her dönem üç aylık eğitim süresini kapsar ve ardından yaklaşık bir aylık tatil süresi olur. Yılda toplam 40 hafta eğitim görülür. Devlet tarafından işletilen anaokulu ya da kreşler yoktur. Bu okullar sadece kilise ya da bazı toplumsal gruplar tarafından işletilmektedir. Devletin eğitime ayırdığı ödenek oldukça azdır ve oran GSYİH'nin %1.1'idir. Bu yüzden pek çok okul kaynak ve olanak eksikliği ve öğretmen sıkıntısı çekmektedir. Büyük şehirlerde yeterli koşullar sağlanabilse de kırsal kesimlerde çamurdan yapılmış kulübelerden fazlası yoktur. Ülkede ki okul çeşitleri ise devlet okulu, özel okul, kilise okulu, özel dini okullar (Hristiyan, Yahudi, Müslüman okulları) olarak ayrılmaktadır. Üniversiteler iki yıllık ve dört yıllık bölümlerden oluşmaktadır ayrıca ülke geneli yapılan sınavlardaki başarıya göre öğrencilerini kabul etmektedir. Ancak maddi yetersizlikler dolayısıyla üniversiteye kayıt olan öğrenci sayısı azdır. Nitekim 2001 yılında üniversite çağındaki nüfusun sadece %2'si bir yükseköğretim kurumuna kayıt yaptırmıştı¹¹⁴. Son yıllara kadar ülkede her ikisi de devlet okulu olan Zambiya Üniversitesi ve Copperbelt Üniversitesi olmak üzere sadece iki üniversite bulunmaktaydı. Ancak yükseköğretime erişimi artırmak için hükümet, özel üniversitelerin kurulması teşviklerinde bulundu. Bu teşviklerle 14 özel üniversite

¹¹² Athenkosi Sopitshi ve Lindi Van Niekerk, (2015), Country Profile: *Zambia*, Bertha Centre for Social Innovation & Entrepreneurship University of Cape Town, s.11-12 http://healthmarketinnovations.org/sites/default/files/Final_%20CHMI%20Zambia%20profile.pdf (9.11.2016)

¹¹³ <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/za.html> (9.11.2016)

¹¹⁴ <http://www.zambian.com/html/education-in-zambia.html> (9.11.2016)

kuruldu ve devlet üniversitelerini kazanmak için lise öğrencilerinde daha fazla istek ve rekabet haline dönüştü. Devlet üniversitelerine kayıt yaptıran öğrenci sayısı 2005 yılından 2009 yılına kadar %50 artarak 2009'daki kayıt sayısını 52,485'a çıkardı. Devlet okulu ve özel okul arasındaki ders farklılıkları sadece maddi anlamda sınırlı kalmayıp okullarda görülen dersler açısından da farklılıklar taşımaktadır. Örneğin devlet okullarında bilim ve teknoloji eğitimleri ön plandayken, özel okullarda ticaret odaklı dersler konu edinilmektedir¹¹⁵.

Artan nüfusla birlikte ortaya çıkan barınma sorunu ülkede artan hızlı gecekondulaşmanın temel sebebidir. Buna karşın yerel yetkililerin konut ve konut yönetimi için yasal sorumlulukları bulunmaktadır. Zambiya Ulusal İnşaat Topluluğu, düşük gelirli için özel bir fon oluşturmaktadır. Bu şekilde kaçak yerleşimler yasal duruma getirilip, kalıcı bir yapı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Maden şirketleri de ayrıca Copperbelt'te çalışan Afrika işçilerinin aileleri için kasabalar inşa etmiştir. En son elde edilen bilgiler 2000 yılındaki nüfus sayımında ülkede 1,768,287 konutun bulunduğudır. 2003'te yapılan konut araştırmalarında bu evlerin %66'sının geleneksel konutlar olarak nitelendirilen kerpiç, saz, saman ve ot kullanılarak yapıldığını göstermektedir. Bu oran kırsal kesimlerde %91, kentlerde ise var olan konutların %16'sıdır. Nüfusun %34'ünün modern ya da klasik ev yapılarında yaşadığı belirtilmektedir. Tüm hanelerin yaklaşık %54'ü tek yatak odalı evlerden meydana gelir. Tüm hane halklarının sadece %50'sinin temiz içme suyu kaynaklarına ulaşmakta olduğu ve sadece %18'inin aydınlanmak için elektrik kullanabildiği belirtilmektedir. Nüfusun yarısından fazlasının ise kanalizasyon sisteminin olmadığı tuvaletleri kullanmak zorunda olduğu tespit edilmiştir¹¹⁶.

Zambiya'nın resmi dili İngilizcedir. Bununla birlikte ülkede 73 yerli Afrika dilinin konuşulduğu da bilinmektedir. Üstelik bu diller kendi içinde düzinelerce lehçeye ayrılmaktadır. Başlıca konuşulan yerli diller Bemba, Nyanja, Kaonda, Lozi, Lunda, Luvale ve Tonga dilleridir. Bu dil grupları ortak Bantu kökenli kelimeler ve yapılarla sahip olsa da karşılıklı olarak anlaşılması güç dillerdir. Bu yüzden İngilizce ortak bir dil olarak ülkede yaygın olarak konuşulur ve çoğu öğrenciler ilkokullarda öğrenmeye

¹¹⁵ Herryman Moono ve Neil Rankin, (2013), *Education and Employment in Zambia: Evidence from a Scoping Exercise*, International Growth Centre, London: s.10

¹¹⁶ Mwelwa Musambachime, (2016), *One Zambia, One Nation, One Country*, XLIBRIS, Bloomington: s.643-644

başlarlar. Özellikle şehirde yaşayan aileler bugün yerli dillerinden ziyade çocuklarının İngilizce konuşmasını tercih etmektedirler. Sonuç olarak Zambiya'nın az konuşulan dilleri 21. yüzyılda azalma veya yok olma riskiyle karşı karşıyadır. Daha büyük gruplar ise dillerine ve geleneklerine bağlı kalmaya devam etmektedir. En büyük etnik grup olan Bemba'lar tarihsel olarak Zambiya'nın kuzey ve Luapula ilinde yoğunluktadırlar. Bemba'lar, Zambiya'daki diğer etnik gruplar gibi miras ve koşulların bir erkekten onun kız kardeşinin oğluna geçtiği anaerkil bir topluluktur. Bembalar bugün zambiya'da siyaseten en etkili topluluklardan birisini oluşturmaktadır. Bunun sebebi nüfusları ve İngiliz sömürge sistemindeki rollerinin katkılarıdır. Bemba etnik grubu nüfusun %20'sini oluşturmalarına rağmen ülke nüfusunun %25'i Bemba dilini konuşmaktadır. İkinci en çok konuşulan dil ise Nyanja dilidir. Nüfusun %12'sinin ana dili olmakla birlikte bir etnik grubun adından gelmemektedir. Özellikle Lusaka'da doğu illerindeki Kunda, Ngoni ve Nsenga gibi bir takım gruplar arasında ortak bir dil olarak ortaya çıkmıştır¹¹⁷.

Zambiya Hristiyanlık, İslam, Hinduizm ve geleneksel inanışların olduğu çok dinli bir ülkedir. Hristiyanlık yaygın bir din olmakla birlikte mezhepsel anlamda farklılıklarda bulunmaktadır. Örneğin nüfusun %75.3'ü Protestan, %20.2'si Roman Katolikdir. Nüfusun %2.7'si Müslüman, Budist, Hindu ve Bahai inanışlarına sahip olup bu dinlere inananlar genelde Güney Asya kökenli ya da köle ticaretinden dolayı ülkeye gelen Arap Tanzanyalılarından oluşmaktadır. Müslüman çoğunluk yoğunlukla doğu vilayetlerinde yaşamaktadır. Ülkenin %1.8'lik dilimi ise diğer yerel inançlara sahiptir¹¹⁸. Bu dinler genellikle çoğu atalarının ya da doğanın gücüne dayalı inançlardır. Hristiyanlık ülkeye 19.yüzyılın ortalarında gelmiştir. Ancak ülke üzerinde sömürge kontrolünün sağlandığı ve misyonerlik hareketlerinin arttığı 20.yüzyılın başlarına kadar sağlam bir temel oluşturamamıştır. Başkan Chiluba tarafından 1991 yılında Hristiyanlığın ülkenin resmi dini olduğu ilan edilmiştir.¹¹⁹.

Ülkenin bayrağı, ulusun birlik, bütünlük ve bağlılık içinde yaşayışını temsil etmede önemli bir role sahiptir. Arka plandaki yeşil renk Zambiya'nın doğasını temsil etmektedir. Siyah renk Zambiya halkını, turuncu renk maden zenginliklerini özellikle

¹¹⁷ Taylor, a.g.e., 6-8

¹¹⁸ <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/za.html> (8.11.2016)

¹¹⁹ Taylor, a.g.e., 25

bakır madenini, kırmızı renk bağımsızlık mücadelesi verilirken dökülen kanları ve yüksekte uçan kartal ise Zambiya için savaşan halkın özgürlüğünü temsil etmektedir¹²⁰.

Zambiya dünyanın en yoksul ülkelerinden biridir. Ekonomisi tarihsel olarak bakır madenlerine dayanmaktadır. 1960'ların sonlarında Zambiya, ABD ve Sovyetler Birliğinden sonra en büyük bakır madenlerine sahip ülkeydi. Bakır kazancı, Zambiya'yı Afrika'nın en umut verici ülkelerinden biri yapmaktaydı. Ancak 1970'lerde petrol fiyatlarındaki artış, bakır fiyatlarındaki çöküş ve kötü ekonomi yönetimleri Zambiya'nın ekonomisi üzerinde yıkıcı bir etki oluşturmuştur. Ülke doksanlı yıllarda oldukça kötü zamanlar yaşamıştır. Bu dönemde yüksek enflasyon, şiddetli kuraklık, ihracat gelirlerindeki azalma ve kötü ekonomik yönetim dolayısıyla ülkenin toplam borcu 7 milyar dolara çıkmıştır. Doksanlı yıllarda ülkede kişi başına düşen gelirin 360 dolar olduğu düşünülürse, ekonomik felaketin yıkıcı boyutları kolayca anlaşılabilir. Bu dönemde devletin sahip olduğu 20 bankanın 4'ü batmıştı. Nisan 2005'te IMF ve Dünya Bankası HIPC¹²¹ girişimi kapsamında ülkenin borçlarında önemli bir rahatlama sağlanmıştır. Bakır madenciliği, başta olmak üzere özellikle yer altı kaynaklarında gidilen özelleştirme uygulamaları ve dünya bakır fiyatlarındaki artışlarla durum doksanların sonunda kısmen aşılmıştır. Güçlü makroekonomik politikalar, yüksek bakır fiyatları ve borçların hafifletilmesi, Zambiya'nın ekonomik performansına büyük katkıda bulunmuştur. Zambiya ekonomisi, 2009'daki küresel krize karşı dayanıklılık göstermiş ve bu yılda ekonomik büyümesi son yılların ortalamasına yakın olmuştur. Zambiya'nın en önemli ihracat kaynağı olan bakırın dünya piyasasındaki fiyat dalgalanmaları, ülkenin ekonomisini oldukça etkilemektedir. Çin'in 2014'de bakır talebinin azalmasıyla fiyatlarda azalma meydana gelmiştir. Bu nedenle Zambiya'nın Afrika'daki bu liderliğini Demokratik Kongo Cumhuriyeti devralmıştır. 2014'teki kötü yönetilen ekonominin sonucunda ülkenin para birimi olan Kwacha (1 TL=3.023 ZMK), Kıtanın en kötü performans gösteren para birimi olmuştur. Kwacha'nın dolara karşısında değeri %50 oranında düşmesiyle gıda fiyatları yüksek oranda artmıştır. 2015 yılından itibaren enflasyon %30'lardan tek haneli rakamlara düşmüştür. Borçlar hızlı bir

¹²⁰ Mwelwa Musambachime, (2005), *Basic Facts on Zambia*, AuthorHouse, Indiana: s.3

¹²¹ HIPC (Aşırı Borçlu Fakir Ülkeler), 1996 yılında IMF ve Dünya Bankasının kurmuş olduğu aşırı borçlu ve yoksul ülkelerin daha fazla borçlanmalarını önlemek ve kalkınmaya teşvik etmek için borçlarının tamamının veya bir kısmının silinmesini amaçlayan düzendir. Bu kapsama giren dünya üzerindeki 36 ülkenin 30'u Sahra altı Afrika'dadır. Ayrıntılı bilgi için: <http://www.worldbank.org/en/topic/debt/brief/hipc> (10.11.2016)

şekilde azalmış ve uluslararası rezervler artarak rahat seviyelere yükselmiştir. Ama yine de yoksulluk oranı yüksek kalmıştır. Zambiya’da hala nüfusun %42’si aşırı yoksullukla savaşmakta ve Nüfusun %74.5’u günde 1 dolardan daha az ücretlerle yaşamaya çalışmaktadır¹²². Ülkede istihdam konusunda en önemli sorunlardan birisi de çocuk işçilerdir. 15-24 yaş arası çalışan kişi sayısı yaklaşık %41 civarındadır¹²³.

Zambiya, elektriğinin neredeyse tamamını hidroelektrik santrallerinden karşılamaktadır. Kuraklıklar dolayısıyla ülkenin en büyük barajındaki su seviyesi önemli ölçüde azalmıştır. Yaklaşık %34’lük güç açığı bulunması dolayısıyla Temmuz 2015’den beri günlük 8 saatlik elektrik kesintileri yaşanmaktadır. Elektriğin kısıtlılığı, mevcut gazların yetersizliği ve jeneratörlerin pahalılığı sebebiyle birçok ev halkı yemek pişirmek için kömüre ya da odunlara yönelmiştir. Bu nedenle ormansızlaştırma oranı hızlanmıştır. Ülke elektriğinin %55’ini madencilik sektörü kullanmaktadır. Yetersiz elektrik üretimi nedeniyle şirketler üretimlerini azaltmış ve çoğu işçinin işine son verilmiştir. Bölgede giderek kötüleşen ve öngörülmeleyen hava koşulları yüzünden Zambiya’da 2015 yılında az yağmur yağmıştır. Yağmurlu sezonlar hemen krizlerin atlatılmasına yardımcı olsa da tamamen sorunu çözmemektedir. El Nino’nun yarattığı etki, yağmur sezonu dışındaki zamanlarda aşırı kuraklığa yol açmaktadır. Su rezervlerini yeniden doldurmak için yağış ve kullanım arasındaki dengenin birkaç yılda uygulanması gerekmektedir. Son araştırmalara göre ortalama üstü yağış görülse bile güç kaynağı eksikliğinin 2018 yılında da devam edeceği yönündedir¹²⁴.

Zambiya’daki ana ulaşım yöntemleri demiryolu, kara yolu, hava yolu ve nehir yoludur. Güneydeki Zimbabve sınırından kuzeydeki Kongo sınırına kadar ulaşan 1266 km uzunluğundaki demir yolu hattı Zambiya Demir Yolları’na aittir. Tanzania-Zambiya Demiryolları (TAZARA) ise Zambiya ve Tanzania ülkelerinin ortaklaşa kurmuş oldukları Dar es Salaam Limanı’na ulaşan eski bir hatır. Zambiya Demir Yolları ve TAZARA başlıca maden sektörüne hizmet etmek için inşa edilmiştir. Demir yolu hatları boyunca zirai ürünlerin taşınmasında ekstra iş imkanları oluşturmak için tarım alanları kurulmuştur. Yol sistemleri, Zambiya’nın diğer ulaşım şekilleriyle

¹²² ZAMBIA, 2016 Country Review, U.S.A. s.95-96, <http://www.countrywatch.com/Content/pdfs/reviews/B484M5M8.01c.pdf> (10.11.2016)

¹²³ <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/za.html> (8.11.2016)

¹²⁴ Miljan Sladoje, (2016), Light Out: Zambia’s Electricity Crisis, *International Growth Center*, <http://www.theigc.org/blog/lights-out-zambias-electricity-crisis/> (9.11.2016)

erişimin sağlanamadığı uzak bölgeler için ulaşımı sağlayan sistemin omurgasıdır. Ülkede bulunan toplam 37.000 km'lik yolun sadece 6.476 km'si ziftli yoldur. Çakıllı yollar 8.478 km ve topraklı yollar 21.967 km uzunluğundadır. Ayrıca yaklaşık 30 bin km uzunluğunda sadece izlerle belirlenmiş patika yollar bulunmaktadır. Ana yolların büyük çoğunluğu 1965 ve 1975 yılları arasında yapılmıştır. Yıllar boyunca bakım eksikliği ve finans kaynağının olmayışı nedeniyle yolların alt yapısı aşınarak kötü duruma gelmiştir. Zambiya'da bazı yerel özel firmaların havayolu şirketleri olsa da havacılık sektörü çok gelişmemiştir. Zambiya Havayolları'nın 1995'te batışından sonra hava ulaşım sektörü, özel sektörün katılımını serbest bırakmıştır. Şuan ülkede 4 tane uluslararası havalimanı, 5 tane uçak pisti ve 5 tanede daha az gelişmiş ikincil türden uçak pisti bulunur. Ülkenin dünyanın geri kalanıyla bağlantısını sağlayan en önemli havalimanı ise Kenneth Kaunda Uluslararası Havaalanı'dır¹²⁵.

Zambiya'da günlük yaşam, kırsal bölgelerde özellikle nehir ve göl çevrelerinde tarım, hayvancılık ve balıkçılık yapılarak geçirilmektedir. Köylerdeki bazı erkekler şehirlere ya da kasabalara iş bulmak için gitmek zorunda kalırlar. Kadınlar ise sıklıkla evlerinde çocuklara ve yaşlılara bakmak için kalırlar. Ailesine bakmak için kuyudan su çekerler veya yemek pişirmek için odun toplarlar. Birçok kadın çiftçilik yaparak, sepet örerek veya çömlek yaparak az ücret karşılığında ailesinin geçimini sağlamaya çalışmaktadır¹²⁶. Zambiya'da kadınların statüsü tarihsel olarak erkek ve kadın arasındaki güç farklılıklarından dolayı düşük kalmıştır. Çoğu kadın siyasi, sosyal, ekonomi ve eğitim yaşamında ikinci sınıf görülmekte ve ayrımcılığa uğramaya devam etmektedir. Kırsal kesimlerde başlık parası, erken evlilikler, kadına yönelik şiddet ve her türlü kararda söz hakkının verilmediği görülmektedir¹²⁷.

¹²⁵ Jimmy Sikachelela, (2014), Examining The Key Determinant Factor for Transport Demand by MSMEs in Different Business Sectors in Zambia, Bachelor of Commerce (Economics) Thesis, Mulungushi University, Zambia: s.5-7

¹²⁶ <http://zambiarepublic9a.blogspot.com.tr/p/daily-life.html> (14.11.2016)

¹²⁷ <http://www.actionaid.org/zambia/what-we-do/advancing-womens-rights> (14.11.2016)

2.2. İLK ÇAĞLARDAN GÜNÜMÜZE ZAMBIYA’NIN TARİHİ VE ULUS DEVLETİN KURULUŞU

Zambiya’nın modern tarihi esasen ülkenin sömürgecilik tarihiyle birlikte başlar. Bununla birlikte ülkenin tarihi daha eskiye hatta İlk Çağlara kadar uzanır. İlk Çağlarda Zambiya hakkında arkeolojik kayıtlar oldukça fazladır. Paleontologlar, insan ırkının ilk kanıtları için Zambiya’nın birçok yerinde kazılar yapmışlardır. Bilinen en eski arkeolojik alanlar Livingstone, Victorya Şelalesi, güney bölgedeki Kalundu çevresi, kuzeyde Kalambo Şelalesi, Luapula’daki çeşitli alanlar ve ayrıca Zambiya’nın orta ve doğu bölgesinde bulunmaktadır. İlk kalıntılar Taş Devrine ait olup, bu dönem uzmanlarca erken dönem taş devri, orta dönem taş devri ve yeni dönem taş devri olarak üçe ayrılmaktadır. Erken dönem insanlık tarihinin %99’u olarak bilinen en uzun dönemdir. Zambiya’da bu döneme ait taştan yapılmış araçlar Luangwa Vadisi’nde ve Viktorya Şelalesi civarındaki çakıllı arazide bulunmuştur. Kazılarda bulunan Homo Erectus’a ait olduğu sanılan yaklaşık 2 milyon yıllık iskeletler ve el yapımı baltalar, bu dönemde yaşayan türün avcı-toplayıcı, ateşi kullanan, taştan araç gereçler yapan ve muhtemelen bazı iletişim türlerini geliştiren canlılar olarak düşünülmektedir. Erken dönemden orta döneme geçişin yaşandığı süreç, Zambiya’da yaklaşık 300.000 bin yıl öncesinde başladığı görülür. Bu dönemde Lusaka ve Mbala yakınlarında bulunan Kalambo Şelalesinde yapılan kazılarda taşlardan ve hayvan kemiklerinden yapılmış daha gelişmiş araçların olduğu ayrıca o dönemde yaşayan canlı türünün çevreye karşı daha uzmanlaşmış olduğu bilinmektedir. Ayrıca Katwe’de 1921 yılında maden operasyonları sırasında yerin 20 metre altından çıkan iskeletlerin, Homo Rhodesiensis’e (Rodesialı Adam) ait canlı türü olduğu belirlenmiştir. Zambiya’da 25.000 yıl önce ortaya çıkan yeni dönem taş devri geometrik kaya sanatları ve odun, kemik ve taşın beraber kullanıldığı karma araçlar ile özdeşleşmiştir. Buzul çağının sona ermesi ile birlikte insanların yayılmaya başladığı, hayvanların evcilleştirildiği ve tarım ile birlikte yerleşik hayatı benimseyen toplulukların ortaya çıktığı görülmektedir. Kafue Ovalarında bulunan iskeletler, Kalahari Çölü’nde 20.yüzyılın ortalarına kadar bozulmadan yaşayan Buşman’ların kültürleri, kullandıkları araç teknolojisi ve fiziksel özelliklerine benzerlik

gösterdikleri görülmektedir. Bu dönem günümüz Homo sapienslerinin ortaya çıktığı dönemdir¹²⁸.

Yaklaşık M.Ö 3000’li yıllarda Geç Taş Devrinde Etiyopya, Kuzey ve Batı Afrika’nın herhangi bir yerindeki avcı-toplayıcı gruplar, hayvanları evcilleştirmeye, tohum ekmeye ve hasat üretmeye başladılar. İlkel de olsa tarımsal üretime geçen bu gruplar, aynı zamanda dünyanın ilk çiftçileri olarak kabul edilmektedirler. Yaklaşık M.Ö 1000 yılına kadar bu yeni kırsal uygulamalar güneye doğru şu anki Demokratik Kongo Cumhuriyetinin bulunduğu ekvatorial ormanlara, Viktorya Gölü çevresine ve Kuzey Tanzania’daki Büyük Rift Vadisi’nin kuzey bölgelerine yayılmaya başladılar. Ancak tarım Afrika’nın orta ve güney bölgelerine, teknoloji, araçlar ve demir dövme uygulamaları başlayana kadar yayılma göstermedi. Tarımın yayılması ve Demir Çağı kültürünün görülmesi oldukça hızlı olmuştur. Bu yeni kültür ufak yerlilerden daha uzun ve daha güçlü Afrikalılar tarafından getirilmiştir. Şu an Zambiya olarak bilinen bölgede yaşamış olan ve avcı-toplayıcı olarak bilinen ilk insanlar San ya da Buşmanlar’dır. San ya da Buşman halkının ataları, sahip oldukları basit Taş Devri teknolojileri ve avcı-toplayıcı yaşam biçimleri yüzünden Demir Çağı çiftçileri ile rekabet edememişlerdir. Sahip oldukları ileri teknoloji ve yaşam kültürleri nedeniyle Demir Çağı çiftçileri, hemen hemen bütün Güney Afrikadaki modern siyahi Afrikalının atasıdır. Bölgeye yapılan büyük göçler milattan sonraki birkaç yüzyılda artarak devam etmiştir. Söz konusu göçler yüzünden Güney Afrika’daki San/Buşman halkı aşamalı olarak ya asimile oldular ya da çiftçilik yapılmayan alanlara göç etmek zorunda bırakıldılar¹²⁹.

Zambiya’nın Demir Çağı’na geçişi yaklaşık M.S. 4. yüzyıla dayanmaktadır¹³⁰. Demir Çağı’na geçiş, bir coğrafyada öncelikle tarımsal üretim, ardından diğer üretim ve gündelik araçların kullanılmasıyla ilişkilidir. Ayrıca Demir Çağının büyük göçlerin sonucunda ortaya çıktığı da açıktır. Erken Demir Çağındaki çiftçilerin Zambiya’ya yerleşimi üç ana dalgada gerçekleşmiştir. İlk dalgada birinci yüzyıldan itibaren Bantu dilini konuşan Kongo Havzası’ndaki insanlar göç etmeye başladılar. İlk göç dalgasıyla birlikte yerli topluluk olan Buşmanlar coğrafyalarını terk etmek durumunda kaldılar.

¹²⁸ Chris McIntyre, (2016), Zambia, Bradt Travel Guides, UK: s.3

¹²⁹ McIntyre, a.g.e. s.3-4

¹³⁰ Demir Çağı’na geçiş Anadolu coğrafyasında yaklaşık MÖ.2000’lere uzanırken, İndus Vadisinde yaklaşık MÖ.1800’ler civarındadır. Kuzey Afrika MÖ.1200’lerde Demir Çağına geçerken Avrupa’da MÖ.800 ya da 600’ler arasındadır. Buradan Zambiya coğrafyasında Demir Çağı’nın ne kadar geç başladığı çok açıktır.

İkinci dalga, M.S.4.yüzyılda ilk dalgada gelen yerleşimcilerin bir kısmının Zambiya'nın güney ve doğu bölgelerine; diğer bir kısmının ise Rodezya ve Transvaal'a doğru hareketiyle gerçekleşmiştir. Nihayet son dalgaysa 6.yüzyılda Viktorya Şelalesi çevresine doğru gerçekleşmiştir. Bu dalgada Rodezya bölgesi, güneyden gelen yeni yerleşimciler tarafından işgal edilmiştir. Söz konusu üç dalganın etkisi Zambiya'nın bölgelerine göre değişiklik göstermektedir. Güneye göç eden ve Tonga geleneğine sahip olan çiftçi toplulukları sayıca fazla oldukları için, bölgedeki yerleşikleri çok kısa bir süre içinde ya göçe zorlamışlar ya da asimile etmişlerdir. Bununla birlikte bölgenin kuzey ve doğusuna göç etmek isteyen Luangwa geleneğine sahip çiftçilerin işleri o kadar kolay olmamıştır. Bölgenin yeni göçerleri sayıca az olduklarından yoğun ormanlık alanlara ve bölgenin asıl sahiplerine karşı belli bir süreye kadar yerleşemediler¹³¹. Göçler sonunda bir bütün halinde Zambiya coğrafyasında konuşulan dil, günümüzdeki dile benzerlik gösterse de zamanla değişime uğramış, lehçeler dönüşmüş ve göçerler kendi dillerini diğer toplumlara empoze etmeye çalışmışlardır. Bu yüzden tarih öncesi dönemlerde konuşulan dilleri belirleyebilmek oldukça zordur. Ancak Bantu dillerinin Demir Çağı'ndan itibaren konuşulduğu düşünülmektedir¹³². Bölgede Taş Devri ile ilgili çok fazla kanıt olmasına rağmen Demir Çağına ait kalıntılar oldukça azdır. Çünkü demirden yapılmış aletler bölgenin asitli tropikal topraklarında hızla parçalanmıştır. Ancak çömlekler, demir eritme fırınları ve kömür parçaları yaygın olarak günümüze kadar ulaşabilmiştir.

Genel olarak Zambiya'da çiftçilik Erken Demir Çağı'nda hızla gelişmiştir. Bu dönem, bir zaman diliminden çok kültürel bir olguya atıfta bulunmaktadır. Geliştirilen aletlerle birlikte farklı kültür ve gelenekler ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle çömlekler, Demir Çağındaki Zambiya toplumların sosyal ve kültürel kimliği ile ilgili en iyi kanıtları vermektedir. Nitekim her dönemin çömlek şekilleri ve üzerindeki desenler birbirinden oldukça farklıdır¹³³.

Ticaret Zambiya'da milenyumun ilk yarısından sonra bölgede deniz kabuğu ya da bakır olmayan yerlere bakır ziynetlerin gelmesiyle başlamıştır. Bu göstergeler küçük oranda komşu köylerle takas usulü yapılan ticaretlerin varlığını göstermektedir. Binli

¹³¹ Andrew Roberts, (1976), *A History of Zambia*, Heinemann, London: s.23-25

¹³² Roberts, a.g.e., s.68

¹³³ Roberts, a.g.e., s.24

yılların ilk yarısında ticaret ciddi derecede artmıştır. Altın nesnelere ilaveten yaygın olarak demir, bakır, fildişi ve Hint Okyanus'undan getirilen deniz kabukları en önemli değişim malzemeleri arasında olmuştur. Müslüman tüccarlar 1400'lü yıllarda ticari girişimlerde bulunup, ticaret yolları kurmaya başladılar. Ticaretin gelişmesiyle birlikte kabilelerin zenginlik ve sosyal yapıları da değişime uğramıştır. Bu süreç içinde bölgede birçok farklı kültür ortaya çıkmış, bölgedeki topluluklar sosyal yapılarını geliştirerek rakiplerinden daha fazla statü ve zenginlik elde etmeye çalışmıştır. 1500 yılından sonra bölgede ilk siyasi otoriteler (klan şeflikleri) görülmeye başlanmış ve bunun sonucu olarak da Zambiya'nın genişleyen topluluklarında krallıklar görülmeye başlanmıştır¹³⁴.

16.yüzyıl boyunca Zambiya'da mevcut olan klanlarla ilgili iki önemli nokta bulunmaktadır. Birinci nokta her birey belli bir klana aittir. Her klan ise belli bir doğa olayı sonrasında kimliğini kazanmaktadır. Klan üyeliği kan akrabalığına dayalı olarak geliştiğinden, bütün üyeleri kendi klanının tarihini son derece iyi bilmektedir. Dolayısıyla her klana ait özel bir ata kültü gelişmiştir. Bu nedenle klanların her bir üyesi bir diğerini doğal akrabası olarak görmektedir. Nitekim bu durum aile kurma alışkanlığını derinden etkilemiştir. Klan içi evlilik yerine diğer klanlarla aile kurma alışkanlığı yaygınlaşmıştır. İkinci nokta soyların genellikle anaerkil olmasıdır. Klan üyelerinin mirası, sosyal pozisyonları ve zenginlikleri daha öncede belirtildiği gibi bir adamdan onun kız kardeşinin oğluna geçmekteydi. Bu gelenek hala birçok Zambiya toplumunda özellikle anaerkil kemer olarak belirtilen Atlantik'ten Hint Okyanusu'na kadar Güney Afrika'daki ekvatorial ormanlar boyunca uzanan bir bölgede geçerliliğini korumaktadır¹³⁵.

Zambiya halkının 16.yüzyıldaki dini inanışları her şeyden üstün bir tanrı inancına dayalıdır. Bu yüce tanrı her şeyin yaratıcısı olarak düşünülür ve saygı gösterilirdi. Bu tanrı kültü batıda Nyambe ya da Nzambi, başka yerlerde Lesa olarak adlandırılmıştır. Tanrının doğayı, insanı, hayvanı ve bitkileri kontrol ettiğine inanılmıştır ama insan ilişkilerine karışmadığı düşünülmüştür. Ayrıca bazı ruhların doğa olaylarını ya da salgın hastalıkları getirdiklerine inanmaktaydılar. Ruhların ölmediklerini ve insan ilişkilerine karışabildiklerini düşünmekteydiler. Örneğin bir evde hastalık ya da ölüm olduğunda bunun sebebinin atalarının ruhlarındaki

¹³⁴ McIntyre, a.g.e., s.4

¹³⁵ Roberts, a.g.e., s.72

memnuniyetsizlik olduklarını düşünüp, böyle durumlarda özel dini ritüeller düzenlemekteydiler¹³⁶.

15 ile 18. Yüzyıllar arasında Zambiya coğrafyasında Bantu olarak da bilinen bir topluluk hareketi söz konusudur. Esasen Güney Kongo bölgesinden farklı gruplar halinde Zambiya coğrafyasına giren Bantular yüzyıl sona ererken bu coğrafyada üç büyük siyasi otorite (krallık) kurmayı başardılar. Bu otoritelerden ilki ülkenin kuzeydoğu platolarında yer alan Luapula ve Luangwa vadileri arasındaki bölgeye hakim Bemba adındaki bir şeflik sistemidir. İkincisi ise Luapula Vadisi'ndeki Kazembe önderliğindeki Lunda Krallığıdır. Üçüncüsü ise Yukarı Zambezi'nin batısında yer alan nehir yatağı boyunca kurulan Lozi Krallığıdır¹³⁷. Ancak bu siyasi otoriteler kendi aralarında belirgin veya gerçek bir birlik oluşturmaktan uzaktaydılar. Birbirini takip eden karmaşık siyasal olaylar boyunca Lunda Krallığı önce bu başat bir otorite iken zaman içinde bu krallık parçalanarak daha küçük siyasi otoritelere dönüşmüştür. Ayrılan bu siyasi otoriteler kuzeyde Chitimukulu liderliğindeki Bemba, Luapula Vadisi'nde Mwata Kazembe, doğuda bugünkü Chewaların atası olan Maravi ve batıda bulunan Yukarı Zambezi'de Litunga'dan meydana gelmekteydi. Zamanla Lozi krallığı söz konusu otoriteleri ele geçirerek bölgeye hakim olmuştur. Bununla birlikte 19.yüzyılın ilk yarısında şuan ki Güney Afrika Cumhuriyeti'nden gelen iki yeni fetihçi topluluk ortaya çıkmıştır. Zwangendaba liderliğindeki Ngoniler Doğu Zambiya'ya ve Sebiwane önderliğindeki Makolololar ise Batı Zambiya'ya girmeye başladılar. Zulu dili konuşan Ngoniler, I. Mpezeni egemenliği altında Chewaların daha önce fethettiği toprakları ele geçirip burada bir krallık kurdular. Makolololar ise Lozi krallığını mağlup edip bölgeyi devralmışlardır. Ngoniler her ne kadar Bembaları tekrar tekrar fethetmeye çalışsa da başarısız olmuşlardır. Ancak Doğu Zambiya'daki yerlerini daimi olarak güvende tutmayı başaramışlardır. Makolololar sadece 30 yıl hüküm sürebilmişlerdir. Malarya hastalığı dolayısıyla zayıflayan krallık daha sonra kolaylıkla Loziler tarafından ele geçirilmiştir¹³⁸.

¹³⁶ Roberts, a.g.e., s.73

¹³⁷ Zambia (2007), *Worldmark Encyclopedia of the Nations*, 12th Edition, Thomson and Gale Press, USA: s.746

¹³⁸ Timothy Holmes ve Winnie Wong, (2009), *Zambia (Cultures of the World)*, Marshall Cavendish, New York: s.19-20

Zaman içinde Bantular Zambiya coğrafyasında sosyal bir klan sistemi geliştirdiler. Siyasi düzeyde liderlik kurumları oluşturdular ve şefler, reisler ve ayrıca herkesten üstün bulunan bir lider belirlediler. Demir madeni çıkartarak ağaç kesmek için balta; darı, su kabağı, süpürge darısı gibi ürünleri ekip biçmek için çapa; balık yakalamak için kanca ve topraklarını savunmak ya da genişletmek adına silah yapımı için demiri şekillendirdiler. Aynı silahlar avcılıkta hayvan öldürmek için de kullanılmaktaydı. Bantular küçük ya da büyük çaplarda avcılık yapmaktaydılar. Ormanlardan yabani meyveleri, çeşitli mantarları toplayarak ya da keçi, koyun, sığır gibi hayvanları yetiştirerek artan nüfuslarını doyurmaya çalışmaktaydılar. Aynı zamanda bakır ve altın gibi madenlerde çıkartılmaktaydı. Bakır, hem para olarak kullanılmakta hem de dekoratif ürünlerin yapıldığı önemli bir güç göstergesiydi. Altının az miktarda olduğu bölgede çıkarılan altınlar mücevhere dönüştürülmekteydi¹³⁹.

Bugün Zambiya olarak bilinen bölgenin 18.yüzyıla kadar sosyal ve ekonomik olgularındaki değişimi, Orta Afrika ormanları boyunca devam eden insan ve fikir akımlarıyla şekillenmiştir. Zambiya'nın her iki kıyıdan uzak olması, uzun süre boyunca Arap ve Avrupa faaliyetlerinden etkilenmemesine sebep olmuştur. Dış dünyanın ise 18.yüzyıla kadar arayışını sürdürdüğü altın, fildişi ve köle ticareti kaynağının Orta Zambezi'nin kuzeyinde olabileceğinden haberi yoktu. Deniz aşırı ticaretin genişlemesine yönelik ilk uyarıcılar aslında doğu ve batı kıyılarındaki yerleşimcilerden olmuştur. Doğu kıyılarındaki Araplar ve Swahililer, Hindistan'a ihraç için uzun süre fildişi ve altın aradılar ve bölgede önemli bir güç haline geldiler¹⁴⁰.

Zambiya ve Batı dünyası arasındaki ilişkiler Mozambik'te bulunan Portekizliler ile başlamıştır. Daha 17.yüzyılın başlarında Portekizliler, Müslümanların hakimiyetinde bulunan Orta Afrika altın ticaretini ele geçirmişlerdi. 18.yüzyılın başlarında da Zambezi ve Luangwa Nehirleri'nin birleştiği noktalar olan Zumbo ve Feira'da ticaret merkezleri kurmuşlardı. Bu yüzyıldan itibaren Portekizliler, Zambiya ile birlikte de ticari ilişkiler geliştirdiler ve 1762'ye kadar da düzenli olarak Zambiyalılardan pamuk kumaş karşılığında fildişi ve bakır elde ettiler¹⁴¹. Zambiya'nın

¹³⁹ Mwelwa Musambachime, (2008), *Zambia: History and Politics, New Encyclopedia of Africa*, Volume 5, The Gale Group, United States of America: s.318

¹⁴⁰ Andrew Roberts, (1976), *A History of Zambia*, Heinemann, London: s.100

¹⁴¹ The History of Southern Africa, (2011), *Britannica Guide to Africa*, Britannica Educational Publishing, New York: s.188

kendi dışında kalan dünya ile olan ticareti 18.yüzyılda daha da artmış, daha fazla kabile ticarete başlamış ve daha fazla Avrupalı bu sisteme girmeye başlamıştır. Bazı kabile şefleri komşularına karşı daha fazla avantaja sahip olabilmek için silaha ihtiyaç duymuş ve takas usulü mallarını satmaya başlamıştır. Yerel çatışmalarda yenilgiye uğrayan kabileler ise gitgide değerinin arttığı köle ticareti içerisinde kendilerini bulmuşlardır. Ticaretin zenginleşmesi ve çeşitlenmesi Zambiya'daki ticari potansiyelin artışı sağlamış ve yabancı tüccarların bölgeye akışını hızlandırmıştır¹⁴². Aynı yüzyılda Portekizliler, Hindistan ile fildişi ticaretinde önemli bir pay elde etti ve Hint Okyanusu adalarına köle ihraç etmeye başladılar. Ayrıca Angola'da bulunan Portekizliler, Brezilya'daki şeker yetiştiricilerine Angola'dan köle sattılar. Brezilya bu şekilde Afrika'nın iç bölgelerinden köle satın alarak ekonomisinde büyük bir gelişme sağladı¹⁴³. 19.yüzyılın başlarına kadar tüccarlar artan bir sıklıkla Zambiya'yı köle için ziyaret etmeye başladılar. Bu olay aynı zamanda yeni endüstrileşen Avrupa ve Amerika'nın tüketici talebine de bir yanıt niteliğindeydi.

19.yüzyılın ikinci yarısına doğru Zambiya coğrafyası tüccarlar, yağmacılar ve çevre bölgelerden gelen diğer istilacılar tarafından ciddi bir krize maruz kalmıştır. 1840-1864 arasında Kololo tarafından yönetilen savaşçılardan oluşan Lozi'lerin bölgedeki yağma faaliyetleri, 1860 ve 1870'lerde Kuzey Chewa bölgesinin Ngoni grupları tarafından fethedilmesi, Bemba ve Kazembe'nin doğu kıyılarındaki Arap ve Afrikalı tüccarlarla başlattıkları fildişi ve köle ticareti, ve aynı tarihlerde silahlı Chikunda gruplarının Orta Zambiya'da fildişi ve köle avına çıkmaları Zambiya'da istikrar ve barış sürecini yok etmiştir¹⁴⁴.

Tüccarların bölgeye yaptıkları adımların ardından, Avrupalı misyonerler de bölgeye girmeye başladılar. Bölgeye ilk gelen İskoç David Livingstone, misyonerlik seyahati ve araştırmaları için 1853'te Güney Afrika'ya gelerek büyük seyahatine başlamıştır. Livingstone hem Hristiyanlığın hem de Sanayi Devrimi'nin sözcüsüydü. Küçük yaşlarda bir pamuk fabrikasında çalışırken modern endüstrinin sert yanını gördü ancak İngilizlerin sanayi gücüne ve İngiliz ticaretinin dünya üzerinde yayılmasının kutsal bir gerekçe olduğuna inandırılmıştı. Ona göre Afrikalılar, Avrupa'dan yeni

¹⁴²McIntyre, a.g.e., s.5

¹⁴³ Roberts, a.g.e., s.101

¹⁴⁴ The History of Southern Africa, (2011), *Britannica Guide to Africa*, Britannica Educational Publishing, New York: s.189

beceriler öğrenerek ve Avrupa'yla ticaret yaparak uygarlaşacaklar ve Batı uygarlığının değerleriyle Hristiyanlaşacaklardı. Ayrıca köle ticaretine oldukça karşı olan Livingstone, bunun yerine yasal ve meşru ticaretin gelişmesini istiyordu. Afrikalıların kendi kendine yeten ticari düzeye ulaştıklarında, kölelik mevzusunun da ortadan kalkacağına inanıyordu. Onun köle ticareti ile ilgili yazdığı raporları, diğer misyonerlerin de bölgeye gelmesi için ilham kaynağı olmuştur. Ziyaret ettiği bölgelerin zenginliğini ve yapılabilecek ekonomik faaliyetlerini rapor halinde yazarak, bölgede yaşayan insanlara anlatmayı istiyordu. Livingstone'nun 1853 yılında başladığı ve 1873 yılında Zambiya'da bulunan Bangweulu Gölü yakınlarında ki ölümüne kadar düzenlediği ünlü üç büyük seyahatinin raporu, Afrika'da bulunan Avrupalı güçlerin çoğunda bölgeye dair büyük ilgi uyandırmaya sebep olmuştur¹⁴⁵.

Söz konusu yüzyıl içinde Zambiya siyasi coğrafyasında ortaya çıkan Batı Avrupa ve Kuzey Amerika odaklı köle ve emtia ticareti başlangıçta herhangi bir organizasyon kurulmaksızın gerçekleşmiştir. Ancak zaman ilerledikçe ve Batı daha fazla endüstrileştikçe, bundan daha fazlasına ihtiyaç duyulmuştur. Hiç kuşkusuz böyle bir organizasyonun gerekliliği Kıtada üretilmeye başlanan pamuk ve kauçuk gibi zorunlu ihtiyaç maddelerine duyulan taleple doruğa çıkmıştır. Üstelik Batı ülkelerinin kendi aralarında giriştikleri amansız rekabet de yıkıcı boyutlara ulaşmıştır. Gerek ihtiyaçların en ucuz ve en kısa yoldan giderilmesi gerekse de hammaddelere duyulan ihtiyacın sürekliliği örgütlü bir sömürge faaliyetlerini zorunlu kılmıştır. Ayrıca Batı için Afrika her yönüyle ilkel bir coğrafya olarak görülmüştür. Kendisinden daha geri ve uygarlıktan uzak bu topluluklara medeniyet götürülmesi de Batı için adeta bir kutsal görevdir. Elbette ki bu görev Batının Kıtadaki işgal ve sömürge hareketleri için en temel bahanelerinden birisiydi. Asıl amaç beyaz adamın yatırımları ve ticari faaliyetlerini garanti ve güven altına almaktır. Bu yüzden Batı için en geçerli çözüm Afrika'nın Avrupa yönetimine girmesiydi. Afrika topraklarının kazanılmak istenmesinin bir diğer sebebi de dünyanın daralmaya başlamasıdır. Artık keşfedilecek oturmaya elverişli başka bir kıta kalmamıştır ve Batılı güçler kendileri dahil dünyanın geri kalan uluslarının sınırlarını belirlemede oldukça heveslidir. Bu durum Afrika için daha da geçerlidir. Zira

¹⁴⁵ Mwelwa Musambachime, (2008), Zambia: History and Politics, *New Encyclopedia of Africa*, Volume 5, The Gale Group, United States of America: s.319

Kıta, başta kendileri olmak üzere herkesin her an egemenliği altına almak istediği değerli hazinedir¹⁴⁶.

Nitekim 19.yüzyılın son çeyreğinde İngiliz sömürgeciliği yukarıda belirtilen anlayış çerçevesinde devam etmiş ve Güney Afrika'da elmas ve altın madenlerinden büyük bir servet kazanan İngiliz madenci Cecil Rhodes, modern sömürgeciliğin ilk itici gücü olmuştur. 1871 yılında ve on sekiz yaşında Güney Afrika'daki Kimberley'e gelen Rhodes, bir girişimci olarak kariyerinde ve servetinde hızla yükselen bir kişiliktir. Rhodes, Afrika'nın orta ve doğusundaki yüksek platoları İngiliz yönetimi ve yerleşimi altında görmek istiyordu. Ayrıca Katanga'daki bakır rezervlerini ve Limpopo ve Zambezi arasındaki altın rezervlerini de kişisel maden imparatorluğuna katma düşüncesindeydi. İngiliz hükümeti o yıllarda Cape bölgesindeki üstünlüğünü pekiştirmeye çalışmakta ayrıca Boerler, Portekiz ve Almanlar arasında kurulabilecek bir düşman ittifakını da önlemeye çalışmaktaydı¹⁴⁷. İngiliz hükümeti 1889 yılında Cecil Rhodes'e bir imtiyaz tanıyarak, ona Limpopo Nehri ve Zambezi-Kongo havzası arasındaki bölgenin yönetim hakkını vermiş ve İngiliz Güney Afrika Şirketi (BSAC)'ni kurmasına olanak tanımıştır. Ardından 1890 yılında Lewanika, Kazembe ve Mpezeni gibi bölgede önde gelen liderlerle yapılan bir dizi anlaşmalar sayesinde, Rhodes'in şirketi birkaç bölgeye daha yayılma fırsatı buldu. Kimi zaman direnişlerle karşılaşılrsa da, silah, tehdit ve ikna gücüyle İngilizler bu direnişlerin üstesinden kolaylıkla geldiler¹⁴⁸. Batı Zambiya'daki Lozi'nin kralı olan Lewanika, Rhodes ile anlaşmasında bir diğer kabile olan Ndebele'ye karşı İngiliz koruması talebinde bulundu. Ayrıca Lewanika'nın tahtına rakip vardı ve İngiliz temsilciliğine sahip olmanın tahttaki pozisyonunu güçlendireceğine inanıyordu. Aynı zamanda Kral, İngilizlerin okullar kurarak halkının eğitileceğini umuyordu. Bu sebeplerden dolayı Loziler yıllık £2000 ve Ndebele Krallığından korunma karşılığında topraklarında İngilizlerin maden işletmesine ve İngiliz uyruklu kişilerin topraklarında yaşamalarını kabul ettiler. Ancak İngilizler, 1893'te Ndebelelerin Lozi topraklarına yaptıkları saldırılarla hiç ilgilenmediler. Üstelik 1897'e kadar da vaat ettikleri parayı yollamadılar. Dahası bir süre sonra İngilizler

¹⁴⁶ McIntyre, a.g.e., s.5-6

¹⁴⁷Howard Simson, (1985), *Zambia: A Country Study*, Scandinavian Institute of African Studies in cooperation with SIDA, Sweden: s.7

¹⁴⁸ Mwelwa Musambachime, (2008), *Zambia: History and Politics*, *New Encyclopedia of Africa*, Volume 5, The Gale Group, United States of America: s.319

Lozilerle yaptıkları anlaşmadaki bazı hükümlere çeşitli bahaneler bularak ülkeyi zorla ele geçirdiler¹⁴⁹.

Bu gelişme kısa vadede Ndebelelerin yararına gibi görünse de aynı şey kısa sürede kendi başlarına gelecekti. Aynı yıl Rhodes'in bölge yönetimi sorumlusu Leander Jameson, basit bir bahaneyle Ndebele ülkesini işgal etti. Sadece beş makineli tüfekle ve çok az askerle Ndebele Kralı Lobengula kolaylıkla devrildi. Bu olayla birlikte Rhodes'in şirketi, Yukarı Zambezi'deki tüm bölgenin tamamını kontrol altına aldı¹⁵⁰. Bundan başka İngilizler bölgedeki Bemba ve Ngoni gruplarıyla da anlaşma yapmak istemesine rağmen istekleri reddedilmiştir. Bunun üzerine ilk olarak Bembalar İngiliz güçleri tarafından zayıflatılarak ve şiddet kullanılarak ele geçirmişlerdir. Sonrasında ise Ngoni arazilerini ve büyükbaş hayvanlarını ele geçirip, halkı ücretli işçi olmaya zorladılar. Ne var ki Rhodes ve ekibi ele geçirdikleri Zambiya topraklarında büyük bir maden zenginliği bulamadılar. Bölgedeki dişe dokunur madenler ise ancak yüzeye yakın yerlerde bakır oksit ve az miktarda kurşundan ibaretti. Bu yüzden İngilizler barınma vergisi uygulamasına gitmiştir. Her sağlam adam nakit olarak vergi ödemek zorunda bırakılmıştır. Bu, birçok erkeğin Zimbabwe ve Güney Afrika'da çalışmak zorunda olduğu anlamına gelmekteydi. Vergilere karşı herhangi bir başkaldırı, İngiliz kuvvetlerince derhal bastırılmaktaydı. Eğer bir adam yükümlülüğünü yerine getirmiyorsa evi yakılıyor ve yakalanıp hapse atılıyordu¹⁵¹. Bölgede 1890'ların başlarında yaşanan çiçek hastalığı salgını, 1892-95 yılları arasındaki sığır vebası ve 10 yıl boyunca süren çekirge istilası sonucunda yaşanan hastalık ve kıtlık olayları neticesinde direnişlerin sayısı oldukça az olmuştur¹⁵².

Rhodes'in bu başarıları, onun İngiliz hükümetiyle yeni bir anlaşma yapmasına sebep oldu ve Zambiya'nın büyük bir kısmı Rhodes'in yönetimine verildi. 1900 yılından itibaren Rhodes'in toprakları Kalomo merkezli Kuzeybatı Rodezya ve Fort Jameson (Chipata) merkezli Kuzeydoğu Rodezya olmak üzere iki ayrı bölgeye ayrılmıştı. 1911'de ise daha çok para kazanmak için bu iki ayrı alan Kuzey Rodezya adı

¹⁴⁹ Tim Lambert, (2016), A Short History of Zambia, A World History Encyclopedia, <http://www.localhistories.org/zambia.html> (01.12.2016)

¹⁵⁰ Bamber Gascoigne, (2001-), History of Zambia, *HistoryWorld*, <http://www.historyworld.net/wrldhis/PlainTextHistories.asp?historyid=ad27> (01.12.2016)

¹⁵¹ Tim Lambert, (2016), A Short History of Zambia, A World History Encyclopedia, <http://www.localhistories.org/zambia.html> (01.12.2016)

¹⁵² The History of Southern Africa, (2011), *Britannica Guide to Africa*, Britannica Educational Publishing, New York: s.189

altında birleştirildi¹⁵³. Merkezi Livingstone olan ve yaklaşık bir milyon nüfusa ulaşan Kuzey Rodezya zaman içinde sadece bin beş yüz beyaz adamın yaşadığı bir İngiliz sömürgesi durumuna dönüştü. Bölgeye gelenlerin İngilizler ya bakır madenciliği ya da Livingstone'un doğusundaki platolarda çiftçilik yapmak için gelmiş maceracıydılar¹⁵⁴.

Yeni yüzyılın başında yaşanan I.Dünya Savaşı'nın bu topraklara ağır bir etkisi olmuştur. Savaş boyunca bölge, sadece kaynaklarının sömürüldüğü bir alan olmaktan çıkmış, aynı zamanda beşeri kaynaklarının da savaş amacıyla Britanya İmparatorluğunun çıkarları için kullanıldığı bir coğrafya olarak görülmüştür. Nitekim Doğu Afrika'daki Almanlara karşı yapılacak askeri hareket için Zambiya topraklarından çoğunluğu kuzeydoğudan olmak üzere 3500 asker ve 50.000 hamal göreve alınmıştır. Çoğu ise bir daha geri dönememiştir. Topraklardaki besin kaynaklarına el konulmuş ve tarım büyük bir darbe almıştır. Erkeklerin yokluğunda kadınlar yeni tarım alanlarının açılması için ağaç kesmek zorunda bırakılmış ve çiftlik arazilerinde bitkin halde çalıştırılmışlardır. Afrikalılar bu zor savaş dönemlerinde son derece öfkeli bir hale gelmişlerdi ve sonunda kuzeydoğuda bulunan Mambweler arasında isyanlar baş gösterdi. Hatta şirket yönetimi altındaki beyaz yerleşimcilerden bile muhalif hareketler meydana gelmeye başladı. Özellikle 1920'de gelir vergisi uygulamasının dayatılmaya başlamasıyla BSAC yönetimine tepkiler oldukça artmıştı. Nihayet Şirket 1924'te resmi olarak, giderek artan masraflar nedeniyle Kuzey Rodezya'yı Londra'daki Kraliyet Sömürge Ofisi'ne devretmek zorunda kalmıştır¹⁵⁵.

İngiliz hükümeti, Güney Afrika ve Kenya arasındaki topraklarda İngiliz etkisini güçlendirmek için stratejik olarak beyaz yerleşimcilerin sayısını arttırmayı da düşünmüştür. Kuzeyde ve doğudaki demir yolu hattı boyunca uzanan bölgeyi beyazlara ait mülkiyet alanı olarak ayırmıştır. Beyazlara ayrılan bu alan hem ekonomide hem de tarımda oldukça önemli bölgelerdi. Buna karşın bölgenin yerlileriye 1928-1930 arasında Beyaz yerleşimcilerinin çevresine yerleştirildiler. Ne var ki bu yerleştirme işlemi yerli Zambiyalıların giderek kalabalıklaşmasına, aşırı tarım yüzünden toprak yorgunluğuna ve sonuçta ciddi bir yiyecek sıkıntısına neden olmuştur. Bölgenin tek yer

¹⁵³ Mwelwa Musambachime, (2008), *Zambia: History and Politics*, *New Encyclopedia of Africa*, Volume 5, The Gale Group, United States of America: s.319

¹⁵⁴ Scott D. Taylor, (2006), *Culture and Customs of Zambia*, Greenwood Press, United States of America: s. 12

¹⁵⁵ The History of Southern Africa, (2011), *Britannica Guide to Africa*, Britannica Educational Publishing, New York: s.190

altı kaynağı olan bakır ise, neredeyse tüm dünyayı etkileyen 1929 ekonomik krizinin de etkisiyle ciddi bir değer kaybına uğramıştır. Ancak 1935'te bakır fiyatlarındaki hızlı artış ve 1938'de Kuzey Rodezya'nın dünyadaki toplam bakır üretiminde büyük bir yer edinmesi, önemli kazançlar sağlanmasına sebep olmuştur. Yine de yapılan bakır ihracatı bölgede büyük bir refah ortamı sağlamaktan uzaktı. Demiryolu hattından uzak olan Afrikalılar, pazar alanlarına çok uzak bulunduklarından nakit para elde edemiyorlardı. İhracattan ve vergilerden gelir elde eden İngiliz hükümeti, halka fayda sağlayacak herhangi bir yatırımda da bulunmuyordu. Sağlam erkeklerin yarısından fazlası maaşlı bir iş için evlerinden uzakta çalışmaktaydı. Ayrıca Copperbelt Maden Bölgesinde çalışanlara sunulan düşük ücret ve kötü çalışma koşulları, artık gücü tükenen Afrikalıların 1935'te üç farklı madende grev yapmalarına sebep olmuştur. 1938'de bu düzenlemeler için bölgeye ziyarete gelen finans uzmanı Sir Alan Pim, Sömürge Ofisine yolladığı raporda Zambiyalıların ve beyaz yerleşimcilerin kullanması için acil yol, okul ve sağlık hizmetleri yatırımları yapılması gerektiğini bildirdi. Misyonerler de birçok ilköğretim okulunun başına geçti. Ancak 1942'ye gelindiğinde sadece 35 Zambiyalı ortaöğretim eğitimi alabilmişti¹⁵⁶.

İkinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı 1939'da İngiltere, Copperbelt'in tüm üretimine sahip olmak için bir dizi sözleşmeler yaptı. Afrika maden işçileri 1940'da ikinci bir grev yaptılar. Bu grevle işçiler, tecrübe ve deneyim birikimleri göz önünde bulundurularak maaşlarında artış hakkına sahip oldular. Savaştan sonra İngiltere'deki yeni İşçi Partisi, Afrika İşçi Sendikası oluşumunu destekledi ve 1949'da Afrikalı maden işçilerinin yarısı Kuzey Rodezya'da tek bir sendikaya sahip oldular. Aynı yıl kabul edilen yeni yasaya göre Afrika halkı, beyaz işçilerle aynı pazarlık haklarına sahip olacaktı. Ayrıca 1942 ve 1946 yılları arasında Afrikalı öğretmenler, memurlar, ustabaşı ve din adamları hem madenci kasabalarında hem de kırsal alanlarda göreceli olarak refaha kavuşmaya başladılar.

Ne var ki Afrikalıların refaha kavuşmaya başlamaları Beyaz nüfusun özerklik beklentilerini de körüklemiştir. İngiltere'den gelen göçler yüzünden bölgedeki beyaz adam sayısı 1946-1951 37 bine kadar çıkmıştı. Bu tarihlerde bile Avrupalı yerleşimcilerin sayısı, Kuzey Rodezya toplam nüfusunun %2'sinden daha azına denk

¹⁵⁶ The History of Southern Africa, (2011), *Britannica Guide to Africa*, Britannica Educational Publishing, New York: s.190-191

gelmekle birlikte bölgede sistem beyazların üstünlüğüne dayanmaktaydı ve Avrupalı yerleşimciler durumun aynen bu şekilde devam etmesini istiyordu¹⁵⁷.

Avrupalı yerleşimciler için beyaz üstünlüğünün en iyi çözümü, Britanyalı göçmenlerin egemenliği altında olan Güney Rodezya ile birleşmektir. Çünkü kuruldukları günden beri her iki Rodezya da birçok önemli ortak bağ paylaşmaktaydı. Şirketin oluşturduğu topraklar olarak ortak kökenli olmaları ve varlıklarını Londra'daki Sömürge Ofisi'ne borçlu olmaları, I. Dünya Savaşı'ndan sonra her iki Rodezya'nın da önemli ölçüde özerkliğe sahip olmaya başlamaları, yerleşimcilerin İngilizce konuşmaları ve ekonomik bağlar dolayısıyla birleşmenin gerekli olduğunu düşünmekteydiler. Ancak kuzeyin en güçlü muhalefeti olan siyahiler direniş gösterdiler. Çünkü Kuzey Rodezya, Avrupa kültürünün daha güçlü olduğu Güney Rodezya tarafından gölgede bırakılacaktı ve bu olay siyah çoğunluğun yönetimi altındaki bağımsızlık fikrinin belki de sonsuza kadar ertelenmesi anlamına gelmekteydi. Tartışmalı taleplerle karşı karşıya kalan İngiliz hükümeti 1953 yılında Rodezya ve Nyasaland Federasyonu'nu¹⁵⁸ kurdu. İki Rodezya'nın ve Nyasaland topraklarının birleşimi ile oluşturulan sömürge halindeki bu özerk yapının kendi meclisi ve başbakanı (Lord Malvern) bulunmaktaydı. İngiliz hükümetinin, federasyonu kurmadaki amacı, federasyonun üç kısmı arasındaki siyasi gerilimleri azaltmak ve en büyük birimden en büyük ekonomik faydayı sağlamaktır. Federasyon sömürgeleri siyasi gelişimlerinde farklı seviyedeydiler. Hepsinin ortak noktası ise siyasi süreçte neredeyse tamamen Afrikalıların sesi olacak bir uygulamalarının olmamasıydı. Rodezya 30 yıl boyunca kendi kendini yöneten bir sömürge olmuştur ama Afrikalılara oy hakkı tanınmamıştır. Kuzey Rodezya 1948'den itibaren yasama meclisinde sadece iki Afrikalı üye bulundurmaktaydı. Federasyon zamanında Nyasaland'ın yasama meclisinde ilk iki yılda hiç Afrikalı bulunmamasına rağmen, 1955 yılında 5 Afrikalı üyesi bulunmuştur¹⁵⁹.

Hedeflenen ekonomik çıkarların federasyonun ilk yıllarında gerçekleşmesi ile birlikte dünya bakır fiyatlarında artış sağlandı. 1956 yılında Kuzey Rodezya bölgesinde yaşayan beyazlar, federal vergi sistemindeki bakır kârlarının Güney Rodezya'ya

¹⁵⁷ The History of Southern Africa, (2011), *Britannica Guide to Africa*, Britannica Educational Publishing, New York: s.192

¹⁵⁸ Nyasaland, günümüzde Malavi olan bölgedir.

¹⁵⁹ Bamber Gascoigne, (2001-), History of Zambia, *HistoryWorld*, <http://www.historyworld.net/wrldhis/PlainTextHistories.asp?historyid=ad27> (01.12.2016))

aktarıldığının farkına vardılar. Halkta öfkelenmeye sebep olan bu hadisenin ardından 1957 yılında meclisin yeni nesil liderleri Kuzey Rodezya'nın bağımsızlığını istediler. 1958 yılında Kenneth Kaunda önderliğindeki radikaller Zambiya Afrika Ulusal Kongresi ve ardından Birleşik Ulusal Bağımsız Parti'yi (UNIP) kurmak için kongreden ayrılmak istediler. İngiltere gönüllü olarak Afrikalılara federal hükümetin verdiğinden daha fazla güç verilmesini kabul etti. 1962 yılında UNIP, büyük bir sivil direniş seferberliği organize etti ve yeni bir anayasa altında bir seçim yapılmasına karar verildi. Bir yıl sonra çoğunluğun Afrikalı olduğu bir yasama meclisi kuruldu. Böylelikle federasyon resmi olarak 31 Aralık 1963 yılında sona erdi¹⁶⁰. Ayrılıktan sonra Kuzey Rodezya 24 Ekim 1964 yılında Zambiya Cumhuriyeti adını aldı. Ülkenin kurucusu olan Kenneth Kaunda, ülkenin ilk cumhurbaşkanı olarak göreve başladı ve 1991 yılına kadar tek partili yapıyla ülkeyi yönetti.

Zambiya bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte zor durumlarla karşılaşmaya başladı. Denize kıyısı olmayan ülke, beyaz azınlık tarafından yönetilen Angola, Mozambik ve Rodezya gibi ülkelerle çevriliydi. Kuzeyde sıkıntılı günler yaşayan Kongo ve güneyde bölgesel güç olan ırkçı Güney Afrika uzanmaktaydı. Tamamen bakır üzerine dayalı bir mirasa sahip olan Zambiya ekonomisi, küresel bakır fiyatlarının insafına kalmıştı ve bu şirketlerin neredeyse tamamı beyazlar ya da diğer yabancı şirketler tarafından yönetilmekteydi¹⁶¹. Zambiya o yıllarda ülkenin orta kısmındaki Copperbelt bölgesinden batıda bulunan Angola'daki Lobito Limanı'na doğru çalışan Benguela Demiryolu'na bağımlıydı. Angolaların bağımsızlık hareketlerini destekleyen Zambiya'yı cezalandırmak isteyen Angola hükümeti, fiyatları istediği gibi değiştirme yöntemine başladı¹⁶². Zambiya'nın bağımsızlığına kavuşmasıyla cesaretlenen diğer sömürge ülkelerinde de hareketlilikler yaşanmaya başlamıştı. Angola'da bağımsızlık amaçlı üç milliyetçi hareket gerçekleşti. Bu hareketlerin Angola dışından yürütüldüğü ortaya çıkınca, Portekiz kuvvetleri Zambiya'nın içlerine kadar sınır ötesi saldırılar düzenlediler. Ayrıca Portekiz'in diğer bir sömürgesi olan Mozambik'te de sömürge

¹⁶⁰ The History of Southern Africa, (2011), *Britannica Guide to Africa*, Britannica Educational Publishing, New York: s.192-193

¹⁶¹ Andrew Roberts, (1976), *A History of Zambia*, Heinemann, London: s.224

¹⁶² Paul Moorcraft,(1990), *African Nemesis: War and Revolution in Southern Africa*, Brassey's, London: s.70

karşısı gerilla ayaklanmaları meydana gelmişti¹⁶³. Bölgede Zambiya'nın tek müttefiki, bağımsızlık hareketlerine oldukça destek veren Tanzanya ve onun Cumhurbaşkanı Julius Nyerere'ydi.

Tek parti iktidarının baskıcı politikaları ve kötüleşen ekonomi ile hayal kırıklığına uğrayan halk, 1981 yılında çok sayıda grev yaparak siyasete damgasını vurmuştur. Hükümet, içlerinde Frederick Chiluba'nın da bulunduğu çok sayıda sendika liderini tutuklattı. Ancak 1986 ve 1987 yılında Lusaka ve Copperbelt'te yeniden protesto olayları yaşandı. Bu grevlere 1991 yılındaki gıda fiyatlarındaki aşırı artış eklenince isyanlar ciddi boyutlara ulaştı ve sonuçta en az otuz kişi öldürüldü. Aynı yıl devlete ait bir radyoda Kenneth Kaunda'nın ordu tarafından ofisinden çıkartıldığına dair bir yayın yapıldı. Doğruluğu olmayan bu yayın açıkça darbe niyetine girildiğinin göstergesiydi. Bunun üzerine Kenneth Kaunda yeni bir reforma ihtiyaç duyarak, siyasi partiler yasağını kaldırdı. Hızlı bir şekilde 11 yeni siyasi parti kuruldu. Kurulan bu partilerden en önemlisi eski sendika lideri Frederick Chiluba'nın lideri olduğu Çok Partili Demokrasi İçin Hareket (MMD)'dir. Chiluba'nın kolaylıkla partinin başkanı olarak seçilmesinin sebebiyse kendisinin yıllara dayanan sendikacılık deneyimi ile ülkedeki demokrasi, milliyetçilik ve serbest piyasaya olan güçlü arzusunun bulunmasıdır. Çok partili siyasal hayat için referandum yapılması düşünülse de bundan vazgeçildi. Zira çok partili sistemin halkın büyük bir çoğunluğu tarafından istenildiği açıktı. 1991 yılında Frederick Chiluba, seçimlerde 27 yıl iktidarda olan Kenneth Kaunda'yı geride bırakarak iktidarın sahibi oldu¹⁶⁴. Yapılan seçimlerde Chiluba'nın partisi 150 sandalyelik parlamentoda 125 koltuk elde etmiş ve Chiluba oyların %76'sını tek başına kazanmıştır.

Ne var ki Chiluba iktidarı da Zambiya'nın gerilimli siyasetine ve bozulan ekonomisine çözüm üretmekten uzak kalmıştır. Seçimlerin ardından geçen birkaç ay içerisinde Chiluba, kendisine yolsuzluk ve yetersizlik suçlamaları yönelten bazı muhalif kabine üyelerini görevden aldı. Ayrılan muhaliflerin çoğu, yeni kurulan Ulusal Parti'ye (NP) katıldılar. Takvimler 1993 yılının Şubat ayının sonlarına geldiğinde Kaunda'nın partisi UNIP tarafından hazırlanıldığı iddiasını taşıyan ve "Zero Option Plan" (Sıfır

¹⁶³ Joao M. Cabrita, (2000), *Mozambique: The Torturous Road to Democracy*, Palgrave MacMillan, UK: s.34

¹⁶⁴ http://www.aaregistry.org/historic_events/view/zambia-gains-independence (06.12.2016)

Tolerans Planı) olarak adlandırılan, özel bir belgenin varlığı Chiluba iktidarı tarafından ortaya atıldı. Söz konusu belge özetle, MMD'nin Batı tarafından Zambiya halkının kontrol edilmesi amacıyla iktidara getirildiğini dile getiriyor ve Chiluba'yı devleti yönetememekle suçluyordu. Bu nedenle belgede MMD ve Chiluba iktidarının kısa sürede devrilmesi gerektiği ifade edilmekteydi. Belge aynı zamanda mevcut iktidarın devrilmesi için üç aşamalı bir plan önermişti. Buna göre öncelikle seçimlere hile karıştırılacaktı. Ardından halk bütün toplumsal yapıları ve sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte sivil itaatsizliğe çağrılacaktı. Eğer bu aşamalarda başarılı olunamazsa üçüncü alternatif olarak askeri müdahale seçeneği devreye sokulacaktı. Ancak belgede sivil itaatsizlik seçeneğine özel bir vurgu yapılmıştı. Zira bu seçeneğin yönetemeyen bir iktidar ve güvensiz bir politik ortamın yaratılmasında daha etkili bir sonuç vereceği ifadesi yer almaktaydı. Bu amaçla askeri ve polis teşkilatları kullanılarak sendikalar, ticari birlikler, öğrenci örgütleri, işsiz gençler ve medya yolu ile propagandalar yapıldı¹⁶⁵. Hükümet, ayrıca bu planların arkasında Irak ve İran'ın da bulunduğunu söylemekteydi. UNIP Başkanı Kebby Musokotwane böyle bir belgenin varlığını kabul ettiğini ama hiçbir şekilde yazılanları benimsemediklerini söyledi. Eski Başkan Kenneth Kaunda ise, İran ve Irak ile bağlarının bulunmadığı dile getirerek tüm iddiaları reddetti¹⁶⁶.

Chiluba, kendisine karşı düzenlenecek komploları önlemek ve toplumsal olayları başından engellemek amacıyla 1993 yılında üç ay süreli sıkıyönetim ilan etti ve Kenneth Kaunda dahil diğer muhaliflerden oluşan toplam 26 kişiyi tutuklattı. UNIP'deki direniş konusu halledildikten sonra Kenneth Kaunda 1994'te yeniden siyasete girme kararı aldı. Chiluba, Kaunda'nın yeniden seçilmesini önlemek üzere anayasayı değiştirerek yalnızca iki dönem cumhurbaşkanı olma sınırı getirdi. Üstelik 1996 yılında yapılan seçimleri Chiluba ikinci kez kazandı. UNIP, 1996 seçimlerinde anti-Kaunda hareketlerinin bulunmasını boykot etti. Birkaç sarhoş subayın 1997 yılında oldukça başarısız bir darbe girişiminde bulunduğu ve bu darbe girişiminin arkasında

¹⁶⁵ Julius O. Ihonvbere, (1996), *Economic Crisis, Civil Society, and Democratization: The Case of Zambia*, Africa World Press Inc. Asmara, Eritrea: s.229-230

¹⁶⁶ Zambia: Model for Democracy Declares States of Emergency, (1993), *News from Africa Watch*, Volume V, Issue:8, June, p.3 <https://www.hrw.org/reports/pdfs/z/zambia/zambia936.pdf> (9.12.2016)

Kenneth Kaunda ve diğerlerinin bulunduğu iddiasıyla Kaunda tekrar tutuklandı. Bunun üzerine Kaunda, siyasetten geçici süreliğine emekli olma şartıyla serbest bırakıldı¹⁶⁷.

Chiluba, iktidarı boyunca çeşitli ekonomik reformlara başkanlık etmiş, ancak Zambiya’da artan suç oranını ve yoksulluğu çözmede başarılı olamamıştır. Ayrıca uluslararası ekonomik kuruluşlara da karşı çıkmıştır. Ne var ki 2001 yılındaki seçimlerde %29 oy ve meclisteki 150 sandalyenin 68’ini alarak MMD partisinden iktidara gelen Levy Mwanawasa, IMF ve Dünya Bankası ile ilişkileri yeniden tesis etmiştir.

Mwanawasa, oldukça ünlü bir avukat olup, saygın bir kişi olarak görülmekte ve her zaman hukukun üstünlüğünü dile getirmekteydi. Ancak uluslararası ve yerel anketlere göre aldıkları oy sayısı oldukça fazlaydı. Devlet kaynaklarının kullanılarak oy satın aldığı yönünde iddialarda bulunuldu. Muhafif partiler, Anayasa Mahkemesine seçimin şaibeli olduğuna dair dilekçe gönderseler de, her hangi bir kanıt bulunamadı. 2006 seçimlerini tekrar kazanan Mwanawasa, Haziran 2008’de felç geçirerek Paris’te hayatını kaybetmiştir¹⁶⁸. Bunun üzerine Kasım 2008’de Rupiah Banda, Başkan Vekili olarak göreve başlamıştır. Makamda bulunduğu üç yıl boyunca Afrika’nın en büyük bakır üretimine liderlik etmiştir. Ayrıca iktidarda bulunduğu süre zarfında Zambiya’nın GSYİH’si yılda %9-10 büyüme göstermiştir. Ancak adı daha çok yolsuzluk suçlamalarıyla gündemde olan Rupiah Banda, 2011’deki seçimleri kaybetmesi ile birlikte, MMD partisi de iktidar partisi olma gücünü kaybetmiştir¹⁶⁹.

Michael Sata 2011’in Eylül ayından ölüm tarihi olan Ekim 2014 yılına kadar Yurtsever Cephesi (PF) partisinin lideri olarak %42 oy ile Zambiya’nın beşinci başkanı olmuştur. Bununla birlikte Sata, Zambiya tarihinde iktidarda olduğu sürede hayatını kaybeden ikinci Başkandır. Konuşmalarında genellikle sert bir üslup kullanan Sata’nın lakabı Kral Kobra’ydı. Sata iktidarı boyunca ekonomi alanında üç stratejik planı bulunmaktaydı. İlki Zambiya’nın komşularıyla olan ticaretini arttırmak, ikincisi ülkenin turizm bölgesi haline gelmesini sağlamak, üçüncüsü ise iş alanındaki maliyetleri azaltmaktı. Sata iktidarında bakırın fiyatında büyük bir artış olmuştur. Bakırın bir ton

¹⁶⁷ James R. Scarritt, (2012), *The Explanation of Change and Continuity in Zambian Presidential Selection and Power: Leaders’ Strategic Interaction, Institutions, and Social Structure*, University of Colorado at Boulder: s.13, <http://www.colorado.edu/ibs/pubs/pec/inst2012-0007.pdf> (06.12.2016)

¹⁶⁸ http://www.aaregistry.org/historic_events/view/zambia-gains-independence (06.12.2016)

¹⁶⁹ <http://www.thefamouspeople.com/profiles/rupiah-banda-5825.php> (07.12.2016)

fiyatı 3 bin dolar iken onun döneminde neredeyse 10 bin dolara yükselmiştir. Michael Sata 77 yaşında Londra’da hayatını kaybetmiştir¹⁷⁰.

Başkan Michael Sata’nın ölümü üzerine yerine başkan vekili Guy Scott geçmiştir. Yeni seçimler yapılana dek yasa gereği üç aylığına başkan olan Scott, Kıta anakarasının ilk beyaz başkanı olmuştur. 2014 yılında 13 milyon nüfusun bulunduğu Zambiya’da 40.000 civarı beyaz yaşamaktaydı. Bu sebeple İskoç kökenli beyaz bir başkanın ülkenin başına geçmesi dünyada oldukça ilgi uyandırmıştır¹⁷¹.

Guy Scott’un üç aylık görev süresinin bitimi üzerine 2014’te hayatını kaybeden başkan Michael Sata’nın geri kalan hizmet süresini tamamlamak için Ocak 2015’te yapılan seçimlerde iktidardaki Yurtsever Cephesinden Edgar Lungu %48.3’lük oy ile seçimi kazanmıştır. Görev süresinin tamamlandığı 2016 Ağustos’ta ise tekrar yapılan seçimde Edgar Lungu %50.35 oy ile seçimleri tekrar kazanarak günümüzde başkanlığına devam etmektedir¹⁷².

2.3. ZAMBİYA’DA DEVLET VE YÖNETİM: YAPISAL VE İŞLEVSEL BİR ANALİZ

Zambiya’nın siyasi tarihi bağımsızlık öncesi dönem ve bağımsızlık sonrası dönem olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bağımsızlık öncesi dönemi de kendi içinde 1890-1924 yılları arasında ki Rhodes’in şirket yönetimi altındaki dönem ve 1924-1964 arası İngiliz yönetiminde bulunduğu dönem olarak ikiye ayrılır. Bağımsızlık sonrası dönem 1964’ten günümüze kadar süren süreci kapsar ve bu dönemde kendi içinde üçe ayrılır; 1964-1972 arasındaki Birinci Cumhuriyet, 1972-1991 yılları arasındaki süreç İkinci Cumhuriyet ve 1991’den itibaren ise Üçüncü Cumhuriyet olarak adlandırılmaktadır. Kısaca Birinci Cumhuriyet, Kenneth Kaunda ve partisinin siyasi çoğulculuk ile birleşmesiyle özdeşleşmiştir. Bu dönemde iş imkanlarının, ekonomik ilerlemelerin ve barınma ihtiyaçlarının oluşturulmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır.

¹⁷⁰ Remembering Michael Sata, (2014), *Campus Mundi: My AIU Magazine*, Atlantic International University, Year:2, #13, December, Honolulu: 7-8

¹⁷¹ Aislinn Laing, (2014), How Guy Scott Became Africa's Only White President, *The Telegraph*, Cape Town, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/zambia/11196185/How-Guy-Scott-became-Africas-only-white-president.html> (07.12.2016)

¹⁷² John Mukela, (2016), Zambia’s Disputed Elections: on Claims of Binned Ballots and “Systematic Bias”, *African Arguments*, <http://africanarguments.org/2016/08/17/zambias-disputed-elections-on-binned-ballots-and-systematic-bias/> (07.12.2016)

UNIP'nin sürekli iktidara geldiği dönemde ortaya çıkan siyasi huzursuzluk sebebiyle Kenneth Kaunda'nın anayasa değişikliği ile birlikte tek partili devlet yönetimini ortaya çıkarmasıyla süreç bitmiştir. İkinci Cumhuriyet sürecinin başlamasıyla ekonomik sorunlar, işsizlik, açlık gibi sorunlar nedeniyle halk isyanları başlamış ve Kaunda çok partili sistem için tekrar anayasal değişikliğine giderek çok partili sisteme geçiş sağlamıştır ve Üçüncü Cumhuriyet dönemine girilmiştir¹⁷³.

Zambiya hukuk sistemi hem İngiliz hukukundan hem de ülkenin gelenek ve örfi düzenlerinden türetilmiştir. Bu iki kaynak genellikle genel hukuk ve teamül hukuk olarak bilinmektedir. Genel hukuk, geçerli İngiliz hukuku ve eşitlik ilkesine ilaveten seçilmiş İngiliz tüzükleri ile oluşturulmuştur. Teamül hukuku ise kabileye özgü geleneksel yasalar ve uygulamalar olup, yerel mahkemelerce yürütülmektedir. Geleneksel yasalar, anaerkil, ataerkil ve iki taraflı soy sistemleri gibi belli özellikleri taşıyan geleneklere göre miras, evlilik ve boşanma konularını yürütür¹⁷⁴. Ülkenin anayasa hukuku ise İngiliz anayasacılığından kalan bir alışkanlıkla düzenlenmiştir. Ancak Zambiya anayasa düzeni ne tam İngiliz sistemine ne de kendi hukuk sisteminden kaynaklanan ilkelere göre sistematize edilmiştir. Dolayısıyla Zambiya anayasacılığının karmaşık ve düzensiz olduğu ileri sürülebilir. Nitekim bu karmaşık durum anayasaların sıklıkla değiştirilmesinden kolayca anlaşılabilir.

Zambiya bağımsızlığından beri geçen süreç içerisinde beş kez anayasa değişikliğine gitmiştir. Yüksek orandaki bu anayasa değişikliği neredeyse her on yılda bir değişim anlamına gelmektedir. Bunun nedeni yapılan anayasaların ne güç haritasını değiştirmesi ne de Zambiyalı halkın ihtiyaçlarını ve isteklerini yansıtabilmesinden kaynaklıydı. Esas sorun halkın geneline yönelik çalışmaların yapılmamasıydı. Şimdiye kadar yapılmış bütün anayasalar, iktidardakilerin kısa süreli ihtiyaçlarını karşılamak ve kısa vadeli çıkarlarını temin etmek için tasarlanmıştır. Anayasa yapım süreci bağımsızlıktan itibaren hep tartışmalı olmuştur. İlk bağımsızlık anayasası, yeni liderleri modern yönetim işleyişine dahil etmek için acele ile yürürlüğe konmuştur. Bu anayasada İnsan Hakları Beyannamesi, kuvvetler ayrılığı, kontrol ve dengeler, siyasi

¹⁷³ Royson Mukwena, (2016), *Zambia at Fifty Years: What Went Right, What Went Wrong and Wither To? a Treatise of the Countrys Socio-Economic and Political Developments Since Independence*, Partridge Africa Publishing: s.3

¹⁷⁴ James Michel vd., (2009), *Zambia Rule of Law Assessment*, USAID, s.12-14, http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/Pnadt562.pdf (14.12.2016)

partiler ve hukukun üstünlüğü dile getirilse de yeni siyasi seçkinler, demokrasi işleyişinden ve demokratik kültürü destekleyici deneyimlerden yoksunlardı. Zira sömürge yönetiminin neredeyse 75 yıllık hakimiyetinden sonra yeni yöneticiler, sömürge devletinin otoriter ve baskıcı değerlerini benimsemişlerdi¹⁷⁵.

Bağımsızlık sonrası oluşturulan 1964 Anayasası, 1968 ve 1972 yıllarında resmi olarak Birleşik Ulusal Bağımsız Parti (UNIP)'ın tek parti olacağının ilan edildiğinde değiştirilmiştir. Daha sonra Ağustos 1973'te yeni bir anayasa hazırlanarak ve başkanın onayını alarak yürürlüğe girmiştir. 1973 Anayasasına göre Zambiya Cumhuriyeti'nin Başkanı devletin başı, silahlı kuvvetler komutanı ve UNIP'nin başkanıydı. Anayasaya göre Merkez Komitesi en fazla 25 üyeden oluşmaktaydı. Partinin genel konferansında her beş yılda bir 20 kişi seçilmekte ve Başkan tarafından da partinin üyesi olan 3 kişi atanmaktaydı. Bakanlar Kurulu kararları, UNIP Merkez Komitesine bağlıydı. Meclis başkan ve 125 seçilmiş üyeden oluşmaktaydı ama tüm meclis üyeleri UNIP'nin üyesi olmalı ve adaylıklarının Merkez Komitesi tarafından onaylanması gerekmektedir. İnsan Hakları Yasası, bireyin temel hak ve özgürlüklerini garanti altına almaktaydı ancak Başkan devlet güvenliğine tehdit hissederse olağanüstü hal ilan etme gücü bulunuyordu. Nitekim Zambiyalılar 27 yıl boyunca olağanüstü hal durumunda yaşamışlardır¹⁷⁶.

Çok partili sisteme geçiş için oluşturulan 1991 Anayasası, 1973 Anayasası'na göre daha ılımlı maddeler içermektedir. En önemli maddesi kuşkusuz UNIP'nin benzersiz güç hakkının ortadan kaldırılması olmuştur. Yasama ve Yürütme gücü de büyük oranda değişiklik göstermiş olup, bu değişiklik Ulusal Meclis'in lehine yönelik olmuştur. Yeni anayasa Başkanın gücünü tam olarak koruma altına almaktadır. Herhangi bir durumda tekrar anayasa değişikliğine gidilmesi icap ettiğinde, başkanın değiştirme yetkisi bulunmaktaydı. Ayrıca başkana bütün bakanları atama ya da görevde alma yetkisi de verilmişti. Başkan aynı zamanda Bakanlar Kurulu'na başkanlık etmeye devam etmekteydi¹⁷⁷. Ancak Frederick Chiluba döneminde 1996 yılında oluşturulan yeni bir anayasa ile başkanlığa yeni sınırlar getirilmiştir. Bunlardan en önemlileri geriye dönük olarak en fazla iki dönem başkanlık yapılabileceği, diğeri ise adayın her iki

¹⁷⁵Neo Simutanyi, (2013), *Zambia: Democracy and Political Participation*, The Open Society Initiative for Southern Africa, Johannesburg: s.4

¹⁷⁶ Zambia (2007), *Worldmark Encyclopedia of the Nations*, 12th Edition, Thomson and Gale Press, USA: s.748

¹⁷⁷ Stanley Bach, (1994), *Parliamentary Reform in Zambia: Constitutional Design and Institutional Capacity*, Germany: s.36, <http://stanistan.org/docs/1/24.pdf> (11.12.2016)

ebeveyninin de Zambiya’da doğmuş olması ya da Zambiya’da kökenli olması şartlarının getirilmesidir. Bu şartlarda ki amaç aslında UNIP’nin lideri Kenneth Kaunda’nın yeniden iktidara gelmesini engellemesinden başka bir anlam taşımamaktaydı Anayasa aynı zamanda ilk defa çeşitli illerdeki 27 şeften oluşan “House of Chiefs (House of Traditional Leaders olarak da bilinir)” adında bir danışma organı oluşturulmuştur. House of Chiefs, sömürge öncesi dönemde Zambiya’da bulunan etnik grupların kendi kültür ve yaşam alanları konularında devlet yönetimine katılabilmeleri için kurulan genellikle danışma kısmen de yasama yapma yetkilerine sahip, özgün bir kuruldur. Bağımsızlık sonrası dönemde kurulan bu kurul kabile şeflerinden veya onların yolladıkları temsilcilerden oluşan bir yapıdır. Üyeleri genellikle modern ulusun temel kanun yapma organı gibi işlememektedir. İktidardaki hükümetin temsilci olarak ya da bireysel olarak atadığı bir durum yoktur. Bu kurulun özelliği, kamu politikaları hakkındaki düşüncelerini kültürel, tarihsel ya da etnik açıdan ifade etmeleridir¹⁷⁸.

2016 yılında yapılan son haliyle Zambiya Anayasası 20 Ana Bölüm ve 275 maddeden meydana gelmektedir. Bu yönüyle yeni Anayasanın son derece detaycı bir anlayışla yapıldığını söylemek gerekir. Anayasa’nın Önsöz Bölümü ülkenin egemenlik haklarını, dayandığı temel ilkeleri ve demokrasi anlayışlarını hükme bağlamaktadır. Buna göre Hristiyan dinine mensup insanların yaşadığı, inanç ve vicdan özgürlüğüne dayalı, çok partici, demokratik ve iyi yönetim esaslarına bağlı, kadınların her türlü özgürlüğünü garanti altına almayı vaat eden, aile, yurtseverlik, evrensel ahlak değerlerine sahip, hukuka bağlı, bağımsız ve egemen bir cumhuriyettir¹⁷⁹. Anayasa ayrıca tüm Zambiya vatandaşlarının kanunlar önünde eşit olarak temsil edilmesinin de garantisidir. Anayasa ülkedeki hukuk düzenini de ortaya koymuştur. Nitekim Anayasanın I. Bölümü Anayasanın Üstünlüğü başlığını taşır. 1 ile 10. Maddelerin bulunduğu bu bölüm içinde vatandaşların temel hakları, devletin üniter yapısı, egemenlik alanları, çok kültürlülük ve çok partililik, milli semboller ve kurumsal yapılanma gibi konulardan bahsedilmiştir. Ayrıca bu bölüm içinde Zambiya’da hukuk sisteminin sırayla Anayasa, Yasa ve Parlamento Kararları, çeşitli kurumlar tarafından oluşturulan Tüzüklerden meydana geldiği belirtilmektedir. Anayasanın II. Bölümü ise

¹⁷⁸ Alfred S. Magagula, (2014), *The Law and Legal Research in Zambia*, <http://www.nyulawglobal.org/globalex/Zambia1.html> (11.12.2016)

¹⁷⁹ Devletin temel ilkeleri ve Önsöz Bölümü hakkında ayrıntılı bilgi için bkznz. [http://www.parliament.gov.zm/sites/default/files/documents/amendment_act/Constitution%20of%20Zambia%20%20\(Amendment\),%202016-Act%20No.%202_0.pdf](http://www.parliament.gov.zm/sites/default/files/documents/amendment_act/Constitution%20of%20Zambia%20%20(Amendment),%202016-Act%20No.%202_0.pdf) (11.12.2016)

milli değerler, prensipler ve ekonomik politikaları hükme bağlamıştır. Bu bölümde Anayasa ayrıca Devlet Başkanına her yıl Meclis önünde milli değerlerin, prensiplerin ve ekonomi politikalarının gidişatı hakkında bilgi vermesini zorunlu kılmıştır.

Anayasanın IV.Bölümü ise¹⁸⁰ vatandaşlık haklarıyla ilgili konuları hükme bağlamıştır. 33 ile 44. maddeler arasını kapsayan bu bölümde kısaca Zambiya vatandaşlığı tanımlanmış, Zambiya vatandaşlarına tanınan siyasal ve sosyal haklar hükme bağlanmıştır.

Anayasanın V.Bölümü Halkın Temsiliyeti başlığını taşımaktadır. Oldukça uzun ve karmaşık olan bu bölüm 45 ile 89. maddeler arasını hükme bağlamıştır. Bu bölümde dikkat çeken bir başka unsur Ocak 2016 değişikliğinde VI. Bölümü tamamen kaldırarak bu bölüm içinde sokmasıdır. Dolayısıyla bu bölümde 45-57. maddeler arasında seçim sistemleri ve süreçleri, 58 ve 59. maddelerde seçim bölgeleri, vesayet ve çeşitli sınırlamalar, 60 ve 61. maddelerde siyasi partiler, 61-74. maddeler arasında Yasama erki ve Yasama organı, 75-81. maddeler arasında Yasama organının çalışma esasları, 82-86. maddeler arasında Yasama organında görev yapan üst düzey görevliler, nihayet 87-89. maddeler arasında da genel yasama konuları hükme bağlanmıştır.

Anayasanın V. Bölümündeki hükümler çerçevesinde ülkenin Yasama sistemi National Assembly (Millet Meclisi)'dir. National Assembly tek kamaralı bir parlamentodur. Anayasanın 68. maddesine göre parlamento sandalye sayısı 160'tır. Milletvekilleri 5 yıllığına, tek dereceli ve basit çoğunluk sistemine dayalı olarak, gizli oy ve açık sayım döküm esasına göre yapılan demokratik seçimle belirlenir. Anayasanın 70. maddesine göre milletvekili seçilebilmek için 21 yaşını doldurmuş olmak, Zambiya vatandaşı olmak ve seçilme yeterliliğine sahip olmak şartları aranır. Anayasanın 68. maddesi en fazla 8 milletvekilinin doğrudan atama yöntemiyle belirlenebileceğini hükme bağlamıştır. Ancak kimlerin atanabileceği hükmüyle kanunlara bırakılmıştır. İlaveten Anayasa, Devlet Başkan Yardımcısının parlamento üyesi sayılabileceği hükme bağlarken, Speaker (Meclis Başkanı) ile First Deputy Speaker ve Second Deputy Speaker (1. ve 2. Meclis Başkan Yardımcıları)'ları Yasama Erkinin bir parçası olarak kabul etmiştir.

¹⁸⁰ Anayasanın III. Bölümü tamamıyla feshedilmiştir. Herhangi bir kaynaktan da ulaşılamamıştır.

Zambiya parlamentosunun işleyişine gelince Speaker, seçimleri takip eden 30 gün içinde parlamento tarafından belirlenerek devletin resmi gazetesi olan *Gazette*'de duyurulur. Ardından ilk toplantıda yardımcılarını önererek seçilmesini sağlar¹⁸¹. Anayasanın 80. maddesi parlamentonun işleyiş ve çalışma esaslarını hükme bağlamıştır. Buna göre Zambiya parlamentosu komisyonlar ve alt komisyonlar içinde faaliyet gösterir.

Anayasanın VII. Bölümü devletin Yürütme Erkinen bahseder. Nitekim 90-117. maddeler arası hükümler Yürütme sistemini hükme bağlamıştır. Bu bölümde yer alan başlıklar ise 90-99. maddeler arası Yürütme Erkinin Genel İlkeleri, 99-104. maddeleri arası Devlet Başkanının Seçim Esasları, 105-109. maddeler arası Göreve Gelme, Görev Süresi ve Vekalet Esasları, 110-112. maddeler arası Devlet Başkanı Yardımcısı, 113-117. maddeler arası da Kabine Üyeleridir. Anayasaya göre devletin ve hükümetin başı, doğrudan beş yıllığına ve en fazla iki dönem için seçilebilen President (Başkan)'dır. Anayasanın 100. maddesine göre Başkan seçilebilmek için 35 yaşını doldurmuş olmak, doğuştan Zambiya vatandaşı olup, ülkede ikamet etmek, resmi dilini akıcı olarak konuşabilmek ve milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olmak zorunludur. Anayasanın 105. maddesine göre Başkan'ın vekaleti her türlü durumda Başkan Yardımcısındadır. Anayasa hükümleri uyarınca Başkan Yürütme erkini kullanmada tam yetkilidir. Yürütme ve kamu yönetiminin tüm kurumları doğrudan Başkanın emrindedir. Anayasaya göre Başkan Yardımcısı, Başkanla birlikte seçilir ve görev süresi 5 yıldır. Nitekim 110. Madde seçim esaslarını düzenlemektedir.

Anayasanın VIII. bölümü Yargı başlığına sahip olup, 118 ve 146. maddeler arasında yargı makamı, mahkeme sistemi ve bağımsız yargı konularını işlemektedir. 120. maddeye göre adli olay davaları Yüksek Mahkemede, Asliye Mahkemesinde ve Yerel Mahkemelerde görülür. Yüksek Mahkeme ve Anayasa Mahkemesi hariç tüm mahkemeler giderek tüm illerde ve ilçelerde hizmet gösterecektir. Yüksek Mahkeme ise ilçelerde gezici mahkeme olarak kurulacak ve bu planlamayı da Baş yargıç yapacaktır. 124. ve 135. maddeler arasında Yargı ve Yüksek Mahkemelerin kurulmasına değinilmiştir. Buna göre 124. madde Yüksek Mahkemelerin kurulması için bir Baş yargıç, Baş Yargıç Yardımcısı ve 11 Yüksek Yargıçtan oluşması gerekliliğinden ve 125. maddede ise Yüksek Mahkemenin son temyiz makamı olduğundan bahsetmektedir.

¹⁸¹ Zambiya Anayasası (2016), Md.75 ve 77

127. maddede yine aynı şekilde Anayasa Mahkemesinin kurulması için gerekli olan kişileri Anayasa Mahkemesi Başkanı, Anayasa Mahkemesi Başkan Yardımcısı ve 11 kişilik yargıçtan oluşması gerektiğini öngörmektedir. Anayasanın 136 ve 144. maddeler arasında Başyargıcın ve diğer yargıçların görevlerinden ve seçilme aşamalarından bahsedilmektedir. Buna göre 136. Maddede Baş Yargıç, Yargı erkinin başı olup, görevi onur, dürüstlük ve bütünlük içinde korkusuzca, iltimas ve önyargı göstermeden görevini yerine getirmesidir. Anayasanın 141. maddesinde yargıçların atanma niteliklerinde bahsedilmektedir. Buna göre yargıç olabilmek için dürüstlüğü ve yasal uygulamalarının kanıtlanmış olması, Yüksek Mahkeme veya Anayasa Mahkemesinde en az 15 yıl insan hakları ve anayasa hukukunda eğitim ve deneyime sahip olması gerekliliğinden öngörülmektedir. 142. Maddede yargıcın görev süresinden, 143. Maddede yargıcın görevine son veren olgulardan ve 144. Maddede bu sürecin işleyişinden bahsedilmektedir.

Anayasanın IX. Bölümü Yönetimin Gelişmesinin Genel İlkeleri başlığı ile, yönetimin geliştirilme sisteminden bahsedilmektedir. Bu bölüm 147. ve 148. maddelerden oluşmaktadır. 147. maddesine göre devletin siyasi, sosyal, yasal ve ekonomik ilişkilerinde yönetim ve idaresi ulusal yönetim seviyesinden yerel yönetim seviyesine intikal etmektedir. 148. maddesi ise Yerel Yönetim bir alt yapı olarak görülmekte ve Hükümet, alt yapı fonksiyonlarını geliştirmek için gerekli kaynakları temin etme yükümlülüğündedir.

Anayasanın X. Bölümü İl, İlçe, Bölge ve İl Yönetimi başlığına sahip olup, 149. Madde il, ilçe ve bölgelerden ve 150. Maddesi il yönetimi alt başlığını taşımaktadır. 149. Madde Başkanın, Millet Meclisinin onayı ile bir ili oluşturabileceğinden ya da bir ili, iki ya da daha fazla il halinde ayırabilme yetkisine sahip olduğundan bahsetmektedir. Aynı madde içerisinde bir ilin birçok ilçeden meydana gelebileceğinden ve bir ilçenin de birçok bölgeden meydana gelebileceğini buyurmaktadır. 150. Maddede ise her ilin bir yönetimden sorumlu makamı bulunduğu ve bu makamın bir İl Bakanı, bir İl Daimi Sekreteri ve tanımlanan görevlerde diğer personel kadrosunun bulunması gerekliliğinden bahsedilmektedir. Kurulan bu il müdürlükleri sorumlu olduğu ilin tüm sorumluluğunu almaktadır.

Anayasanın XI. bölümü Yerel Yönetim başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Yerel Yönetim Sistemi, 151. ve 164. maddeler arasında anlaşılır bir şekilde ayrıntılı olarak işlenmiştir. 151. maddede yerel yönetim sistemindeki işleyiş, sorumluluk ve Ulusal Hükümet ve İl Yönetiminden elde edilen kaynakların koordineli bir şekilde yerel yetkililere aktarılmasından bahsedilmektedir. Merkezi yönetimle işe alınan personellerin denetimleri ve hizmetleri yerel yetkililer tarafınca yapılmaktadır ve yerel yönetimdeki tüm işleyişlerden yerel yetkililer sorumlu tutulmaktadır. Yerel yönetim sistemleri demokratik olarak seçilmiş bir konseye dayalı, demokratik destek ve güç kullanımında sorumlu olan, ulusal birliği güçlendirici bir sistemdir. Alt yapı için eşit ve sürdürülebilir bir şekilde hizmet sağlamak, temiz, güvenli ve sağlıklı bir çevre sunmak önemli görevleri arasındadır. 152. maddede yerel yetkililerin ilçelerdeki program ve projeleri yönetme görevlerinden bahsedilmiş, her bir yerel yetkili için bir konsey kurulması zorunluluğu oluşturulmuştur.

Zambiya Güney, Doğu, Batı, Kuzey, Merkez, Luapula, Kuzey Batı, Copperbelt, Lusaka ve Muchinga olarak 10 Vilayet (Province) halinde ayrılmıştır. Bu 10 Vilayet de kendi içinde toplam 103 İlçeye (Districts) ayrılmıştır. Yönetim merkezi Lusaka'da bulunmaktadır. Her il, Başkan tarafından, Başkanlığı temsil etmek amacıyla atanmış İl Bakanları tarafından yönetilir. Ayrıca her ilde yine Başkan tarafından atanmış Daimi Sekreter bulunmaktadır. İllerde işlerliliği sağlamak için bulunması gereken kadro ekibi de yine Merkezi Hükümet tarafından atanır. Zambiya üniter bir devlettir ve asla bağımsızlığından beri federal bir devlet olmamıştır. Hizmet amacıyla bölgelerin verimliliği için çalışan yerel yetkililer, merkezi hükümete ekonomik, sosyal ve siyasi olarak destekte bulunmaktadırlar. Yerel yönetim sistemi ayrıca ulusal birlik, barış ve düzeni sağlayarak Merkezi Yönetime yardımcı olmaktadır¹⁸².

Anayasanın XII. Bölümü ise Şeflik ve Şef Meclisi başlığı ile 1996 yılında anayasaya girmiş olan bölümden oluşmaktadır. 165 ve 172. maddeler arasında oluşan bu bölüm, şeflik ve geleneksel kurumları, şeflik kurumlarının durumlarını, şeflerin hak ve ayrıcalıklarını, kamu ilişkisinde şeflerin katılımı, Şef Meclisi ve işlevlerini, makamdaki görev süreleri ve kadroları, Şef Meclisi personeli ve şef meclisi ile ilgili mevzuatlar yer almaktadır. Bu bölümle birlikte şeflik ve geleneksel kuruluşlar, farklı

¹⁸² Julius Bikoloni Sakala, (2014), *Local Government System: Structure and Practice*, Local Government Association of Zambia Independence Avenue, Lusaka: s.1-2

kabilelerin sahip olduğu kültür, gelenek ve göreneklerin yasalarca garanti altına alınması sağlanmıştır. Anayasanın 169. maddesine göre şef Meclisine ye seçimi her ildeki şefler tarafından seçimi yapılan beş kişi seşilerek geręekleřtirilir. şef Meclisi yeleri kendileri arasından her yıl bir Başkan ve Başkan yardımcısı seşerler. 170. maddeye göre şef Meclisi yeleri beş yıllığına seçimle görevlendirilir. Eğer istifa edecekse bunu bir ay öncesinden Başkana yazılı olarak bildirmesi gerekir. Ayrıca eğer görev sresinde şef Meclisi yelerinden biri ölür, istifa eder, diğer bir üyeye saldırıda bulunur ya da akli dengesini kaybederek görevden ayrılırsa, onun makamı boş olarak kalmakta, boşluğu doldurmak işin yeni bir seçim ya da yedek kişi bulunmamaktadır.

Anayasanın XIII. bölümü Kamu Hizmetleri başlığı altında, 173 ve 186. maddeler arasında kamu hizmetleri değerleri ve ilkeleri hakkında aşıklama yapmaktadır. Ulusal kaynakların etkin, verimli ve ekonomik olarak kullanımını geręekleřtirerek yüksek standartlara ulaşmayı hedeflendiği belirtilmektedir. Tüm hizmetlerin adil, eşit ve tarafsız olarak paylaştırılması, halkın ihtiyaşına istemli ve zamanında müdahale edilmesinden bahsedilmektedir. Anayasanın XIV. Bölümü ise Emeklilik Gelirleri başlığıyla hazırlanmış olup, 187 ve 189. maddeler arasında kamu personeli ve Anayasa devlet memurları da dahil emeklilikten yararlanma hakkına sahip olduğunu belirtilir. Çalışanların emeklilik haklarını sonuna kadar garanti altına almış olan bu bölüm 188. maddesi ile emekli maaşından vergi kesintisi olmadığını da belirtmektedir.

Anayasanın XV. Bölümü Savunma ve Ulusal Güvenlik kapsamında ele alınmış olup, 190 ve 197. maddeleri arasında Milli Savunma ve Savunma Kuvvetlerinin milliyetçi, vatansever, profesyonel, disiplinli ve yetkin olmasına vurgu yapılmıştır. Belli organizasyonlara üyelik, partizanlık ve siyasi duruma karşı oluşabilecek ya da Anayasaya karşı olabilecek herhangi bir durum Anayasanın 190. maddesinde kesinlikle yasaklanmıştır. 192. Maddesi ise Zambiya Savunma Gücünü oluşturan unsurlardan bahsederek bunların Zambiya Ordusu, Zambiya Hava Gücü, yardımcı bir birim olarak Zambiya Ulusal Hizmeti ve diğer birimler olarak tanımlamıştır. Zambiya Savunma Gücünün, Cumhuriyetin egemenliğini ve toprak bütünlüğünü koruduğunu ve herhangi bir acil durum ya da doğal afetler sırasında zamanında müdahalede bulunan bir organ olduğunu belirtilmiştir. Ayrıca diğer maddelerinde Savunma Gücü ve ulusal güvenlik hizmetinde bulunmak işin gereken nitelikler, Zambiya toprakları dışındaki savaş

durumunda yer alma, savunma ve ulusal güvenlik ile ilgili eylemlerin yasaklanması ve Savunma Gücü ve ulusal güvenlik hizmetleri ile ilgili mevzuatlara yer verilmiştir.

Anayasanın XVI. bölümü Kamu Maliyesi ve Bütçe başlığı ile verilmiştir. 198 ile 212. maddeler arasında kamu maliyesi ilkeleri, vergi koyma, bütün gelirlerin içinde toplandığı fon, biriken paraların çekilmesi, gelir ve giderlerin yıllık mali tahminleri, Ödenek Yasası, Ek Ödenek Yasası ve Aşırı Harcama Ödenek Yasası, yetki sınırlaması ve koşulları, bütçe planlama mevzuatı, kamu fonlarının yatırımı, hükümet tarafından alınan ve verilen borçlar, kamu borçları, tazminat fonları, devletin kamu ihaleleri, cumhuriyetin finansal raporları ve genel denetçi raporları hakkında bilgiler verilmektedir.

Anayasanın XVII. bölümü Merkez Bankası için ayrılmış bir bölümdür. Bu bölüm 213 ile 215. Maddeler arasında açıklanmıştır. 213. Maddeye göre Zambiya Bankasının işlevi, Cumhuriyetin para birimi ile ilgili tüm problemler, Para Politikasını belirlemek, bankacılık ve finansal hizmetleri düzenlemek olarak belirlenmiştir. Ayrıca işlevini yerine getirirken birey ya da herhangi bir yetkili tarafından yönlendirme ya da kontrol altında tutulamayacağı öngörülmüştür. 214. Maddesinde ise Zambiya Başkanı, Ulusal Meclis tarafından oylanarak Başkan tarafından atanmaktadır.

Anayasanın XVIII. Bölümü Hizmetler, Komisyonlar ve Diğer Bağımsız Ofisler adı altında oluşturulmuştur. 216 ve 252. Madde aralığını kapsayan bu bölümde İlk maddesinde komisyonlarla ilgili ilkelerle giriş yapılmıştır. 217 ve 218. Maddeleri Meclis Hizmet Komisyonu ile ilgilidir. Buna göre Meclis Hizmet Komisyonunu oluşturmak için Millet Meclisi tarafından Katip ataması yapılmalı, Meclis Hizmetinde ofis kurulmalı, Millet Meclisinin etkisini ve verimliliğini artırıcı çalışmalarda bulunulması ve ayrıca Meclis Hizmetinin ve Millet Meclisinin finansal denetimini tutmalıdır. Bu bölümün diğer alt başlıkları ise Adli Hizmet Komisyonu, Kamu Hizmeti Komisyonu, Eğitimlik Hizmetleri Komisyonu, Zambiya Islah Hizmeti Komisyonu, Zambiya Kolluk Hizmetleri Komisyonu, Yerel Yönetim Hizmetleri Komisyonu, Zambiya Seçim Komisyonu, İnsan Hakları Komisyonu, Cinsiyet Eşitliği ve Eşitlik Komisyonu, Gelir Komisyonu, Arazi Komisyonu, Devlet Denetleme Komisyonu, Soruşturma Komisyonları, Yargı Şikayetleri Komisyonu, Kolluk Şikayetleri Komisyonu, Komisyonlarla İlgili Genel Hükümler ve Kamu Koruyucu Diğer Bağımsız

Ofislerdir. Tüm komisyonlar ile ilgili genel üyelik şartı Anayasanın 240. Maddesinde belirtilmiştir. Buna göre bir kişi eğer komisyona üye olacaksa Zambiya vatandaşı olmalı, kalıcı olarak Zambiya’da ikamet etmeli, mal ve borç varlıklarını beyan ettirmeli, zihinsel ve fiziksel bir rahatsızlığı bulunmaması, yüz kızartıcı bir suçtan sabıkası bulunmaması gibi şartlar bulunmaktadır.

Anayasanın XIX. bölümü Toprak, Çevre ve Doğal Kaynaklar başlığıyla oluşturulup, 253 ve 257. maddeler arasında açıklanmıştır. 253. Maddede arazi politikası ilkeleri, 254. Maddede toprağın sınıflandırılması ve kullanım hakkından bahsedilmiştir. 255. Maddeden bölüm sonuna kadar ise Çevre ve Doğal kaynaklar açıklanmıştır. Buna göre 255. madde doğal kaynaklar çevresel, ekonomik, sosyal ve kültürel bir değere sahiptir. Bireyler çevreyi kirletici ve aşındırıcı olaylardan sorumludur ve yapmış olduğu zararı ödemek zorundadırlar. Çevrede ciddi bir tehdit ya da geri dönülemez bir sorun olduğunda, çevresel zararı önlemek için en uygun maliyetle önlemler alınmalıdır. Yine aynı maddede çevrenin ve doğal kaynakların sömürülmesi ya da kullanımında elde edilen faydanın, Zambiya halkı arasında eşit şekilde paylaşılacağı belirtilmiştir.

Nihayet Anayasanın son bölümü olan XX. bölümü Genel Hükümler Başlığı altında verilmiştir. 258. Maddesinde Zambiya’nın resmi dilinin İngilizce olduğu belirtilmiştir. İngilizce dışında başka bir dilin ise orta öğretim eğitim kurumlarında ya da yasama, yürütme ve yargı amaçlarıyla kullanılabileceğinden bahsedilmektedir. Ayrıca devletin, Zambiya halkındaki dil çeşitliliğine saygı duyacağını, koruyacağını ve destekleyeceğini öngörmüştür. Ardından 259. maddede aday ve atamalardan, 260. Madde yemin töreninden, 263. Maddede yönetim makamlarında işlerin başlamadan önce ve görevi bıraktığında mal varlıklarını bildirmek durumunda olduklarından ve 266. maddesinde ise anayasada geçen kavramların oldukça ayrıntılı bir şekilde açıklandığı görülmektedir

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

**ZAMBİYA ULUS İNŞA SÜRECİNİN KURUCU AKTÖRÜ: KENNETH
KAUNDA**

3.1. KENNETH KAUNDA’NIN HAYATI

Resim 3.1: 1960’lı Yıllarda Kenneth Kaunda

Kaynak: <http://kitweonline.com/discover-kitwe/tourism/zambia/zambian-presidents>, 2016.

Zambiya’ya bağımsızlığını kazandıran ve ülkenin kurucusu olan Kenneth David Kaunda, 28 Nisan 1924 yılında büyük Luangwa ve Chambezi nehirleri arasında olan havza tepelerindeki Lubwa’da doğmuştur. Ailesinin evliliklerinin yirminci yılında sekizinci çocuk olarak dünyaya geldiği için, beklenmeyen kişi anlamına gelen Buchizya adı verilmiştir. Babası Peder David Kaunda, Livingstonia görevi için Nyasaland’dan (Malavi) Kuzey Rodezya’daki Chinsali ilçesindeki Bemba dilini konuşan insanlara gönderilen ilk Afrikalı misyoner ve aynı zamanda da bir öğretmendir. Annesi ise Sömürge Dönemi Zambiyası’nda görev alabilen ilk kadın ve yerli öğretmen olan Helen Kaunda’dır. Babası ve annesi yıllar boyunca Bembalar arasında sadık hizmetlerde bulunarak oradaki şeflerin ve insanların güvenini kazanmışlardır. Kenneth Kaunda, sekiz yaşında babasını kaybetmiştir. Babasının ölümü Kaunda’nın hayatını derinden etkilemişti. Yaşadığı maddi ve manevi zorluklar yüzünden yaşitlarına oranla daha geç yaşlarda okul hayatı başlayabildi. O yıllarda okulların ücretli olması ve okul parasını karşılamaktan uzak kalması yüzünden ilköğrenimini yakın komşusunun desteğiyle çok farklı yerlerde tamamlayabildi.

Kaunda'nın öğrenim hayatı oldukça zor ve karmaşık bir dönemdir. Daha ilköğretim sıralarındayken ortaokul ücretlerinin yıllık 30 Şilin olması yüzünden yaz tatillerinde çeşitli işler yaparak bu parayı biriktirmek zorunda kaldı. Üstelik parasızlık ve yoksulluk sadece Kaunda'nın boğuşmak zorunda kaldığı sorunlardan belki de en kolayıydı. Bunlara ilaveten ilköğretim hayatı boyunca sık sık kollarında ve bacaklarında çıkan yaralarla da uğraşmak zorunda kaldı. Üstelik o yıllarda ülkede yaygın bir hastalık olan sıtma yüzünden sürekli Malarya krizlerine yakalanıyor ve hastanede yatmak zorunda da kalıyordu. Nitekim bu yaşadıklarını hastanede en çok tanınan hasta olarak tanımlayacaktır. Yine bir gün hastane bulunduğu sırada Simon Kapwepwe isminde biriyle tanışmış ve aralarında yıllar sürecektir çok sıkı bir dostluk kurulmuştur. Sonraki yıllarda ise bu isim UNIP'de Hazine Generali olarak çalışan isim olacaktır¹⁸³.

Zaman geçtikçe babası gibi bir öğretmen olma arzusu büyüyen Kaunda, öğretmenlik için Lubwa Normal Eğitim Kursuna kabul edilmiştir. İlköğretimden hemen sonra açılan bu kurs Kaunda için ilk hak arama mücadelesini de başlattığı bir dönemdir. Kursun olağan süresi yaklaşık bir yıl iken kendilerine iki yıl boyunca kurs verileceğini öğrenen Kaunda, arkadaşlarıyla birlikte ortaya çıkan bu haksızlığı gidermek üzere büyük bir mücadele başlattı. Kurstan atılma tehdidine rağmen İngiliz misyonerlere direnen Kaunda ve arkadaşları nihayetinde verdikleri mücadelede başarıya ulaştılar ve kursu tamamladılar.

Kurstan sonra Kaunda, 1941 yılında Lusaka'daki Munali Ortaokuluna başladı. Tarih dersine özellikle Güney Afrika tarihine karşı büyük bir ilgisi bulunmaktaydı. Ortaokul yıllarında kendisini en çok etkileyen kişi okulda yönetici olan Daniel Sonquishe'dir. Güney Afrika'dan Zambiya'ya gelen Sonquishe, kendi hayatıyla ilgili bilgiler vermiş ve Kaunda ile yakından ilgilenmiştir. Irkçılık kelimesinin anlamını ilk kez müdüründen öğrenen Kaunda, beyazların Güney Afrika'da yaptığı eziyetlerle ilgili sayısız hikaye dinlemiştir. Sonquishe'nin bir gün "Güney Afrika'da bir şeyler yapmak için artık çok geç, son şansımızı da kaybettik ama burası için geç değil. Senin gibi gençler burayı kurtarabilir" demesi Kaunda'nın hayatında kalıcı değişikliklere neden olmuştur¹⁸⁴.

¹⁸³ Kenneth Kaunda, (1962), *Zambia Shall Be Free*, Published by Heinemann Educational Books Ltd, London, Printed in Great Britain by The Windmill Press Ltd, Kingswood: s. 5-11

¹⁸⁴ Kaunda, a.g.e., s.13-17

Ortaokul eğitimini 1943'te tamamladıktan sonra Kenneth Kaunda, ilk olarak Lubwa'da açılan İleri Düzey İlkokulu (Upper Primary School and Boarding Master)'na öğretmen ve idareci olarak atandı. Görev yaptığı yıllarda annesinin kendisi için uygun bulduğu Banda ailesinden Betty Banda ile evlenmişti. Bu evlilikten altı oğlu ve iki kızı dünyaya gelmiştir. Arzuladığı mesleğe kavuşmakla birlikte ekonomik sıkıntılar yeniden baş gösterince bu kez Copperbelt'te ders vermek için başvuruda bulundu. Aynı zamanda bir maden kenti olan Copperbelt daha yüksek maaş ve sosyal olanaklar anlamını taşıyordu. Öğretmenlik için başvurusuna yanıt gelene kadar Sosyal Yardım görevlisi olarak Nchanga Madenleri'nde aylık dört pounda iş buldu. Kısa sürede başvurusuna yanıt geldi ve 1948 başlarında, Copperbelt Birleşik Misyolları (UMCB) için Mufulira'da yönetici ve öğretmen oldu. Burada okul taksitlerini ödeyemeyen çocuklar için tarım alanları açan Kaunda, bir yandan Afrika Refah Merkezi (African Welfare Centre)'nde ve Mufulira Yatılı Maden Okulu'nda ustabaşılık yapmaya başladı. Bu dönemde, Pathfinder İzci Grubu'na liderlik etmiş, Orta Afrika'daki bir Cemaat Kilisesinde de Koro Şefliği yapmıştır. Çok yönlü kişiliği ve çalışkanlığı sayesinde dikkat çeken Kaunda bir süre siyasete atılmaya karar verdi. 1951 yılında öğretmenlikten istifa edip Lusaka'ya taşındı ve Harry Nkumbula'nın liderliğini yaptığı Afrika Ulusal Kongresi'nin Nchanga Bölgesi'nin kurucusu ve Yardımcı Sekreteri olarak atandı¹⁸⁵.

Kaunda'nın bu yeni görevi aynı zamanda siyasette attığı ilk kariyer adımıydı. Bu adım aynı zamanda yakın bir gelecekte bir ülkenin kurtuluşu anlamına geliyordu ve Zambiya adlı bir ulusun doğuşunu müjdeliyordu. Kaunda'nın siyasete atıldığı yıllar Zambiya siyasi coğrafyasının son derece karmaşık ve problemlili bir dönemine denk gelmiştir. Kuzey Rodezya'daki Afrikalı liderler, kurulmaya hazırlanan Rodezya ve Nyasaland Federasyonu'nun oluşumuna karşıydılar. Zira bu federasyon İngiliz hükümetinin ekonomik amaçlı kurduğu ve bölgenin doğal dokusuna aykırı olan bir tercihti ve büyük oranda beyaz azınlığın çıkarlarını gözetmekteydi. Kaunda ve Nkumbula açıkça ırkçı bir rejimi tetikleyecek olan bu yeni düzenleme için Afrikalıları her ne kadar harekete geçirmeye çalışsa da önleyemediler. Hatta önlemek için toplamda 120 Şefin imzaladığı bir dilekçe hazırlayarak Nisan 1953 yılında Kraliçeye bile ulaşmaya çalıştılar. Yazdıkları dilekçede *"Bu ülkede güvende hissedeceğimiz bir hükümet var oluncaya kadar sizin korumanıza ihtiyacımız var. Avrupalıların Güney*

¹⁸⁵ Bridgette Kasuka (2012), *Independence Leaders of Africa*, Bankole Kamara Taylor Press, s:14

Afrika ve Güney Rodezya'daki Afrikalı kardeşlerimize yaptıkları gibi bizi de egemenlik altına almak istediklerini görüyoruz ve herhangi bir ilerleme umudu olmaksızın bizleri ucuz işçi olarak tutacaklarını biliyoruz. Bunu çocuklarımız için kabul edemeyiz" diyerek durumun ciddiyetini ortaya koymuşlardır. Ayrıca Güney Rodezya'da (bugünkü Zimbabwe) yapılan referanduma da dikkat çekerek tamamen federasyonun lehine bir oylama yapıldığını belirtmişlerdir. Çünkü bu referandumda 128 bin kişilik beyaz nüfusun 49 bininin oy kullanmış buna karşın 2 milyon Afrikalı nüfusun sadece 429'una oy kullandırılmıştır¹⁸⁶. Kaunda'nın içinde bulunduğu hareket bu durumun iptali için temyiz başvurusunda bulunsalar da hiçbir sonuç alınamadı ve 1 Ağustos 1953 yılında Rodezya ve Nyasaland Federasyonu kuruldu¹⁸⁷.

Federasyonun kurulmasının ardından 1953 yılının sonlarında Kaunda ve Nkumbula, Federasyona yönelik anti propagandalar yapmak için uygun bir yayınevi buldular. Ne var ki Federasyon aleyhine yazdıkları yazılar ve huzuru bozan davranışlarda bulundukları gerekçesiyle 1955'te iki aylık hapisle cezalandırıldılar. 1955 yılı Kenneth Kaunda için zor bir yıl oldu. partisinin diğer taşra örgütlerindeki üyelerinin pek çoğu çeşitli sebeplerden dolayı hapsedildi. Artık Kaunda için harekete geçme vakti gelmişti. Üyeleri dışındaki kişilere harekete katılmaları için bir genelge gönderdi. Bu genelgede: *"Haklarınız için savaşın! Postane, otel, dinlenme odası, yemekhane, tiyatro, parklar, oyun alanları ve diğer yerler gibi halk alanlarındaki renk ayrımına karşı savaşın, egemen polisin Afrikalılara karşı yapmış olduğu vahşete ve yasadışı tutuklamalara karşı savaşın, Federal Sivil Hizmetlerinde Afrikalıların yüksek görevlere getirilmemesine karşı savaşın, tüm Şeflere ve yerli otorite hizmetkarlarına devlet yetkilileri tarafından yapılan bütün tehditlere ve kötü muameleye karşı savaşın, daha fazla ve daha iyi bir eğitim ve sağlık tesisleri için savaşın; hem kentsel hem de kırsal alanlardaki Afrikalıların özgür ekonomik ilerleyişi için savaşın; Federasyona karşı ortak yerli bir politika kurmak için savaşın; kısaca hepsinin üzerinde kendini korumak için savaşın başkaları tarafından korunmak için değil! Bir kez daha diyoruz ki şimdi bize katılın ve bu ulusal hareketin bir üyesi olun. Eğer katılırsanız 105 Şef'e, 500 yerli*

¹⁸⁶ Kedmon Hungwe, (1994), *Educational Policy in African Colonial Contexts: The Case Of Instructional Media in Southern Rhodesia (1930-1980)*, African Study Monographs, 15(I): I - 36. June, s:15

¹⁸⁷ Kenneth Kaunda, (1962), *Zambia Shall Be Free*, Published by Heinemann Educational Books Ltd, London, Printed in Great Britain by The Windmill Press Ltd, Kingswood: s.55-56

makamın hizmetlisine, 3000 köy liderine ve 37.000 erkek, kadın ve çocuğa katılırsınız”¹⁸⁸.

1955 yılı boyunca hükümet baskıyı daha da arttırdı ve Kamu Düzeni Yönetmeliğinde değişiklik yapmak için Yasama Konseyi’nde bir yasa çıkartıldı. 19 Ağustos tarihinde çıkartılan yasa, politik simgeler taşıyan kıyafet ve benzeri işaretlerin giyilmesi ve taşınmasını yasaklamış, silah ve silahı andıracak araç ve gereçlerin ağır bir şekilde cezalandırılacağı belirtilmiş, yarı askeri örgütlerin oluşumuna ciddi cezalar getirilmiş ve her türlü izinsiz gösterinin en ağır biçimde cezalandırılacağı açıkça ilan edilmiştir¹⁸⁹. Üstelik bu yasa polis teşkilatına ciddi yetkiler veriyor ve her türlü durumda sorgusuz gözaltına alma hakkını açıkça tanıyordu. Bu düzenlemeyi protesto etmek isteyen Kaunda ve yanındakiler Katwata’da iki büyük toplantı düzenlediler. Bir tanesi yasa hükmü karara bağlanmadan önce yapıldı. Ancak açık bir şekilde artık yetkililer toplantılarda konuşulanları takip etmeye başladılar. Nitekim Sosyal Hizmetlerden altı beyaz adam toplantıya katıldı. İkinci toplantıda ise dikkat çeken iki üniformalı polis olmuştu. Yapılan tüm konuşmaları kasete kaydediyorlardı. Hükümet, Kaunda’nın halkı kışkırtma hareketlerine karşın tüm basın ve radyo güçleri tarafından Kaunda’yı itibarsızlaştırmaya çalıştı. Elbette hükümet, kendi aleyhine söylenenlerden hoşlanmıyordu ancak onları tamamen susturmaya da cesaret edemiyordu¹⁹⁰.

Neredeyse Kenneth Kaunda’nın tüm umutlarını kaybettiği bir vakitte Lusaka’da Federal Parlamento üyesi olan Dr. Scott ile tanışması onun için bir umut oldu. Çünkü Kuzey Rodezya halkına yapılan haksızlıklara karşı Scott son derece tepkiliydi. Hükümetin yerli halka karşı daha serbest bir tutum sergilemesi için hükümete baskı yaptı ve halka yapılan baskıları kaldırttı.

1957 yılında Kenneth Kaunda, sosyalistlerin davetiyle İşçi Partisi’nin hazırladığı bir konferansa Birleşik Krallık’a davet edildi. Nkumbula ve Kenneth Kaunda 26 Mayıs’ta Kuzey Rodezya’dan ayrılarak Londra’ya gittiler. Bu konferansa 26 ülkeden gelen delegeler katıldı. Bunlardan bağımsız olanlar Avustralya, Kanada Yeni Zelanda ve Gana gibi ülkeler, yarı bağımsız olan Nijerya gibi ülkeler ve hala yabancıların yönetiminde olan Kuzey Rodezya gibi devletlerdi. Tüm delegelerin genel konuşmaları

¹⁸⁸ Kaunda, a.g.e., s.65-66

¹⁸⁹ David Given Simusamba (2004), *Police and Public Order with Particular Reference to Zambia*, The University of Zambia Press, Lusaka, s: 4-5

¹⁹⁰ Kaunda, a.g.e., s.66

sosyalist ideallere olan inançları kapsamındaydı. Kaunda burada İngiliz siyasi kurumlarının örgütlenmelerini inceledi. Kuzey Rodezya'nın Afrika Ulusal Kongresinin çalışmalarını geliştirme olanaklarını öğrendi. Farklı şehir ve kasabalardaki işçilerle, sendika üyeleriyle, din adamlarıyla, profesörlerle, basın mensuplarıyla ve diğer pek çok etkili gruplarla görüşmeler yaptı. Kenneth Kaunda'ya karşı son derece ilgi ve sempati gösterdiler. Hepsinin de ortak isteği Kaunda'dan iyi haberler duymak üzerineydi. Altı ay boyunca İngiliz siyasi kurumlarının karışık yapısını öğrenmeye çalışan Kaunda'nın en ilgilendiği konu ise "İşçi Partisi nasıl çalışır?" konusundaki çalışmalardı¹⁹¹.

Kongrenin kurulduğundan beri geçen on yılda ilk kez Şubat 1958 yılında Kuzey Rodezya Valisi Sir Arthur Benson, Kaunda'nın ekibiyle birlikte hazırlamış olduğu yeni anayasanın tartışılması için temsilcilerini kabul etti. Kaunda ve Nkumbula'nın birlikte hazırlamış olduğu belgeler, anayasada ciddi değişiklikler yapılması gerektiğini vurgulamaktaydı. Ancak tüm önerdikleri belgeler çöp kutusuna atıldı. Bunun sonucu olarak Afrika liderleri arasında kızgınlık ve hayal kırıklığı ortaya çıktı¹⁹².

1958 yılında diğer yaşanan bir diğer olay da Nkumbula ve Kenneth Kaunda'nın yollarını ayırması olmuştur. Nkumbula'nın değişen fikirleri, beyaz adam tarafından etkilenmesi ve sık sık tartışmalara başlamaları sebebiyle Kenneth Kaunda Africa Ulusal Kongresi'nden ayrıldı ve aynı yılda Zambiya Afrika Ulusal Kongresi (ZANC)'ı kurdu. Ancak bu kuruluş Mart 1959'da yasaklanıp kapatıldı. Haziran 1959 yılında da Kenneth Kaunda 9 aylık hapis cezasına çarptırıldı. Kaunda hapisteyken, Mainza Chona ve diğer milliyetçiler ANC'den ayrıldılar. Mainza Chona'nın önderliğinde Birleşik Ulusal Bağımsız Parti (UNIP) 10 Ekim 1960'da kuruldu ve Başkanı Chona oldu. Ancak Chona kendisini partinin kurucusu olarak görmedi. Kenneth Kaunda Ocak 1960'da serbest bırakıldığında UNIP'nin Başkanı olarak seçildi. ZANC'den farklı olarak UNIP, özyönetim için şiddet içermeyen bir mücadeleye öncülük etme sözü verdi¹⁹³. Aynı yılın Temmuz ayında Kaunda ve partinin ileri gelenleri Atlanta'da Martin Luther King'i ziyaret ettiler. King'den aldıkları destek aynı zamanda Kaunda ve hareketini uluslararası bir boyuta taşıması bakımından çok önemli

¹⁹¹ Kaunda, a.g.e., s.80-82

¹⁹² Kaunda, a.g.e., s.84-85

¹⁹³ Bridgette Kasuka, (2012), *Independence Leaders of Africa*, Bankole Kamara Taylor Press, s:15

bir ziyaret anlamını taşımaktaydı. ABD’de bir dizi siyasi temaslarda da bulunan Kaunda ve ekibi 1961 yılında ülkede bir dizi sivil itaatsizlik hareketi başlattılar. Hareketin fikir babası ise Kaunda’nın yakın dava arkadaşı olan Lewis Changufu’ydu. Changufu’nun önerisiyle sivil itaatsizlik hareketinin sloganı olarak “*cha-cha-cha*” seçildi¹⁹⁴. Bu slogan temelini esasen Copperbelt’teki Bakır Madenlerinde çalışan işçilerin kürek ve kazma seslerinden esinlenerek alınmıştı ve “*Kuzey Rodezya Yönetilemez*” anlamına geliyordu¹⁹⁵. Bu eylem hareketi kısa sürede dünyada özellikle Latin coğrafyasında “Cha Cha” olarak ünlenen bir dans türünün de esin kaynağını oluşturmuştur. Ne var ki Kaunda’nın şiddete yönelik olmayan eylemler sözü vermesine rağmen UNIP üyesi gençlere sözünü fazla geçiremedi. İlk “Cha-cha-cha Hareketi” doğrudan hükümete ait araç gereç ve kamu binalarına yönelik bir dizi şiddet olaylarını da içermekteydi. Nitekim ilk olarak UNIP bünyesinde bir hareket merkezi kuruldu ve ilk hedef olarak Lusaka’da eski Mekanik Hizmetler Şubesindeki kamu araçları seçildi. Ne var ki bu ilk eylem hükümetin durumu önceden fark edip araçları saklamasıyla başarısızlığa ulaşmıştır. Ancak UNIP’li gençler bu başarısızlıktan yılmadılar her fırsatta başkent ve çevresindeki karayollarını bariyer koydular ve tek demiryolu ağını sık sık sabote ettiler. Eylemler kısa süre sonra ülkenin diğer bölgelerine de yayılmaya başladı¹⁹⁶. Bu hareket kısa sürede taraftar bulmasına rağmen hükümetin tepkisi de çok ağır olmuştur. Onlarca genç gösterici eylemlerde ya tutuklandılar ya da öldürüldüler. Kuzey Rodezya’da durum gittikçe kötüleşiyordu. Avrupalıların ırkçı yaklaşımları daha da artmış. Bir Afrikalı kesinlikle bir Avrupalının dükkanına giremiyordu üstelik sürekli şiddet ve hakarete maruz kalıyorlardı. Bir beyaz ve bir siyahi hiçbir şekilde aynı ortamda yemek yiyemiyorlardı. Kenneth Kaunda defalarca restorandan kovulan Zambiyalılara denk geliyordu¹⁹⁷.

Birleşik Ulusal Bağımsız Parti’nin tam anlamıyla ilk parti çalışma komitesi Ağustos 1960 da toplandı ve hedeflerine ulaşmak için kullanılacak yöntemler konuşuldu. Kenneth Kaunda parti çalışanları için özel bir konuşma gerçekleştirdi. Bu konuşmada “*Bugün özgürlük istiyoruz sloganlarımızı atarken yarın tutuklanabiliriz.*

¹⁹⁴ Evangeline Bute ve H. J. P. Harmer, (2016), *The Black Handbook: The People, History and Politics of Africa and the African Diaspora*, Bloomsbury Publishing, USA, s.125

¹⁹⁵ <https://www.daily-mail.co.zm/?p=64915> (11.12.2016)

¹⁹⁶ http://chalochatu.org/Lewis_Changufu (11.12.2016)

¹⁹⁷ Kanu Ikechukwu Anthony, (2014), Kenneth Kaunda and the Quest for an African Humanist, Philosophy, *International Journal of Scientific Research*, Volume. 3, Issue.8, Nigeria: ss.375-377

Bugün burası bizim topraklarımız diye bağırırken yarın evimizden sınır dışı edilebiliriz. Bir zamanlar İngiltere tarafından yönetilen Hindistan, Gana, Mısır ve diğer ülkelerdeki korkunç mücadeleler hakkındaki yazılanlar, bugün bizim topraklarımızda yaşanıyor. Hepimiz yararlı bir amaca hizmet ediyoruz ve hepsi doğru yolda olduğumuzu işaret ediyor. Beyaz adamın her kesimde hakimiyet sürmesinin nedeni bizlerden daha iyi organize olmalarıdır. Onların sırrı budur. Görevimiz şimdi kendi kendimizi yönetebilmek için elimizden gelen tüm güçleri harekete geçirmektir. Bu hiç kolay bir görev de olmayacaktır. Burada ve dışarıdaki arkadaşlarınızı iyi seçmelisiniz. Cesaretli, kararlı ve disiplinli olmalısınız. İyi organize olamadan sonuca ulaşamayız. Tüm gücümüzle bir araya gelirse etkili bir şekilde örgütlenebiliriz. Bunun için ne istediğinizi aklınızda belirleyin. Biz UNIP'li olarak ne istediğimizi biliyoruz. Kendi yönetimimizi istiyoruz ve şiddet içermeyen eylemler yoluyla bunu nasıl başarabileceğimizi biliyoruz. Tarih böyle olaylarla doludur. Zulme boyun eğmek onursuzluktur ve kendisine saygısı olan hiç kimseye yakışmaz. Diğer taraftan açıkça isyan etmek, özgürlüğünü isteyen sayısız insanın öldürülmesine neden olur. Dolayısıyla pasif direniş ya da şiddet içermeyen eylem yöntemlerine başvuracağız. Halkımızı sömürgeci devletlerin silahları karşısında yem yapmaya hiç niyetim yok” demiştir¹⁹⁸.

Tüm üyeleri istekli, yorulmadan ve işlerini doğru bir şekilde yerine getirmişlerdi. Kaunda siyasi politikalarının hümanizme dayalı ilkelere dayandığını belirtiyordu. Nitekim UNIP, kısa bir süre sonra Zambiya'daki en güçlü örgüt haline geldi. 1962 yılına gelindiğinde gerek Cha-cha-cha Eylemleri gerekse de uluslararası baskılara daha fazla dayanamayan Kuzey Rodezya'nın beyaz hükümeti ve İngiltere bölgedeki idari düzeni yeniden yapılandırmak ve bir anayasal düzene geçmek üzere harekete geçtiler¹⁹⁹. İngiliz ve beyaz azınlık yönetimlerinin temel niyeti yönetimi olduğu gibi siyahlara bırakmak üzerine şekillenmişti.

Kaunda ve ekibi 1962 yılında İngiliz hükümetine üç maddelik bir anayasa paketi sundular. Anayasa önerisinde öncelikle 20 yaşını doldurmuş Afrikalı her erkek ve kadına eşit oy hakkı tanınması istenmiştir. Ayrıca ülkede oturan beyazlara da oy hakkı verilmesi istenmiş ancak bunların oy hakkına çeşitli ikamet süreleriyle yaş aralıklarının verilmesi önerilmiştir. Bir başka öneri ise kurulacak parlamentodaki

¹⁹⁸ Kaunda, a.g.e., s.151-152

¹⁹⁹ William Tordoff (1974), *Politics in Zambia*, University of California Press, USA: s.9

sandalye sayısıdır. Öneriye göre parlamentonun ilk etapta 59 sandalyeden oluşması istenmiş ve hangi bölgeden ne kadar üyenin parlamentoya seçileceği açıkça belirtilmiştir. Ayrıca parlamentonun yılda dört defa toplanması önerilirken bugünkü Zambiya yönetim yapısının içinde de yer alan Şefler Konseyinin kurulması gerektiği ifade edilmiştir. Son öneriyse parlamentonun çalışma esasları ve hükümetin yapısına yönelik hükümlerden meydana gelmiştir. Buna göre parlamento üniter bir yapıdan meydana gelirken ve hükümetin bazı üyelerinin parlamentodan atanması önerilmiştir²⁰⁰.

Uzun pazarlıklar ve görüşmeler sonucunda Kaunda ve partisinin önerileri aşağı yukarı kabul edilmiş ve Zambiya Bağımsızlık Antlaşması 24 Ekim 1964 yılında İngiliz Parlamentosu'na onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Yeni ülkenin adı önceki başlıklarda da belirtildiği üzere Zambiya'nın kuzey bölgesinde bulunan Zambezi Nehri'nden esinlenerek Zambiya olmuştur. Aynı yıl yapılan seçimlerde UNIP tek başına iktidara gelerek Kenneth Kaunda ilk devlet başkanı olarak seçilmiştir.

Bağımsızlık sonrası Kaunda'nın ele alacağı pek çok sorun bulunmaktaydı. Bu sorunlardan ilki ve belki de en önemlisi ekonomideki yatırım eksikliğiydi. Ayrıca taşımacılık ve ulaşım konuları, artan işsizlik, bakır madenlerine dayalı endüstrinin tarımsal ve diğer alanlara da genişletilmesi gibi konulardı²⁰¹. Ekonomideki sorunları "olmak ya da olmamak" gibi özlü bir sözle sloganlaştıran Kaunda bu sorunları ancak kısa ve etkin bir eğitim, güçlü imalat sanayi ve insan kalitesiyle aşabileceklerini ileri sürmüştür. Kaunda'nın bu ifadeleri sadece sözle kalmamıştır. 1 Ocak 1965-30 Haziran 1966 arasında ülkenin kalkınması amacıyla bir geçiş kalkınma planı yürürlüğe sokulmuş ve bu geçiş planı Temmuz 1966'da 1966-1971 Birinci Kalkınma Planı'yla yürürlüğe sokulmuştur. Zambiya'nın planlı kalkınma dönemi böylece başlamıştır. Ardından sırasıyla 1972-1976 İkinci Kalkınma Planı, 1979-1983 Üçüncü Kalkınma Planı, 1989-1993 Dördüncü Kalkınma Planı yürürlüğe sokulmuş ayrıca ara ara sağlık, eğitim ve diğer konularda yıllık revizyon planları ve yıllık kalkınma planları yapılarak pek çok alanda güçlendirme çabalarına girişilmiştir²⁰². Özellikle 1970'lere doğru artan bakır fiyatları Zambiya ekonomisini olumlu yönde etkilemiş ve elde edilen zenginlikten dolayı Zambiya halkı göreceli olarak bir refah sürecine girmiştir.

²⁰⁰ Kaunda, a.g.e., s.101-103

²⁰¹ Tordoff, A.g.e. s.16-17

²⁰² <http://www.ascleiden.nl/content/development-plans-zambia> (11.12.2016)

Kenneth Kaunda iktidarının ilk on yılı bağımsızlık sonrasında kendisine verdiği karizmatik liderlik ve bütün kesimleri kucaklayıcı politikalarıyla oldukça başarılı geçmiştir. 1964 ve sonrasında yaşanan gelişmeler Kaunda efsanesini ülkenin her yerine taşımıştır. Ancak bu durum 1972 yılından itibaren dramatik bir şekilde dönüşecekti. İkinci Cumhuriyet olarak adlandırılan 1972-1990 yıllar arası hem Kaunda hem de partisi UNIP için son derece zor ve bir o kadar da inişli çıkışlı bir döneme işaret etmiştir.

1971 yılından itibaren bakır fiyatlarındaki ciddi düşüşler, işsizlik ve kentlerdeki suçların artışı ülkede karmaşaya yol açtı. Diğer partilerdeki yükselişlerden huzursuzlanan Kenneth Kaunda, anayasa değişikliğine gitti. Ülkeyi tek partili devlet ya da kendi tanımıyla “tek partili katılımcı demokrasi” olarak adlandırdı ve diğer bütün partilere yasak koydu. 1973 yılında yapılan seçimde böylece Kaunda ülkenin üçüncü dönem Başkanı olarak seçilmiş oldu²⁰³. Ayrıca 1971 yılında UNIP’ten ayrılan eski başkan yardımcısı ve yine Zambiya’nın bağımsızlık hareketlerinin liderlerinden biri olan Simon Kapwepwe ve diğer kişiler tarafından kurulan UPP (Birleşik İlerici Parti), Beyaz Rodezyalı, Güney Afrikalı ve Portekiz hükümetlerinin mağası olduğu gerekçesiyle Kapwepwe ve 100 üyesi ile birlikte tutuklandılar. Kapwepwe, siyasetten çekilmesi şartıyla serbest bırakıldı. Ancak Zambiya’da zaman içinde meydana gelen karışıklıkların arkasında genellikle Nkumbula ve Kapwepwe’nin ortaklık kurarak Kaunda’ya karşı hareket ettikleri görünmekteydi²⁰⁴.

Genel seçimlerin yapıldığı 1973, 1978, 1983 ve 1988 yıllarında tekrar aynı sonuç olarak; UNIP, Ulusal Meclis’teki tek parti ve Kenneth Kaunda ise rakipsiz tekrar tekrar seçilen tek başkandı. Ancak 1988 yılına kadar geline dönemde oy kullananların sayısı oldukça azaldı. Bu durum rejimden memnun olmayanların sayısının arttığının bir göstergesiydi. Bağımsızlığın ilk yıllarındaki ekonomik gelişmenin aksine devletin kötü yönetimi, zayıf yatırımlar ve 1970’ler boyunca devam eden bakır fiyatlarındaki dengesizlik, 1980’lerin başlarında ekonomik krizi de beraberinde getirdi. Umutsuzca Dünya Bankası’ndan ve IMF’den alınan borçlar, kemer sıkma politikasına gidilmesi ve

²⁰³ Ian Michler, (2007), *Victoria Falls & Surrounds: The Insider's Guide*, Struik Publishers, Cape Town: s.42

²⁰⁴ Tordoff, A.g.e. s.33

sonuç olarak para birimi olan Kwachanın değerinin düşmesi ve enflasyonun neredeyse %400 lere ulaşması yapılan reformların ne denli başarısız olduğunu göstermektedir²⁰⁵.

Ekonomideki başarısız hamlelerine karşın Kaunda diplomaside ve dış politikada oldukça başarılı bir grafik sergilemiştir. Karizması ve ülkesini tam bağımsızlığa kavuşturması öncelikle Kıtada oldukça sempati toplamış ve dış basında hakkında övgüyle bahsedilen özel bir lider olarak tanımlanmıştır. Ancak ne yazık ki bu başarısını ülkesindeki yönetiminde gösteremiyordu. 1983 yılında dış basında kendisi hakkında bahsedilen bir yazıda Kaunda'nın Hristiyanlığı, Afrika kültürünü ve sosyalizmin unsurlarını bir araya getiren kişisel felsefesinin, Zambiya'daki 73 etnik grubun kaynaşmasına ve büyük bir güç haline gelmesine yardım ettiğini ve kıtada büyük bir başarıya ulaştığına değiniliyordu²⁰⁶.

Zambiya ekonomisi 1980'lerde o kadar kötü duruma ulaştı ki Kıtanın en fakir ülkesi Zambiya oldu. Kaunda'ya karşı artan muhalif hareketler 1983 yılında daha da arttı. Gıda fiyatlarındaki ve enflasyondaki artış neticesinde ülkenin büyük kentlerinde çeşitli ayaklanmalar meydana geldi. Üstelik ülkenin 7 milyar doları geçen dış borcu nedeniyle bazı liderler Kaunda'yı ve UNIP'i yolsuzlukla suçlamaya başlamışlardı. Suçlamaları yapanlardan biri de Kaunda'nın İsviçre bankasında 3 milyar dolardan fazla parası olduğunu iddia eden eski üst düzey Zambiya yetkilisi olan Korgeneral Christon Temboy'du. Artan ayaklanmalar, çeşitli darbe teşebbüsleri, ekonominin dibe vurması nedeniyle halkın mutsuzluğu ve ayrıca halkın bazı kesimlerinde saygısını kaybeden Kenneth Kaunda'nın artık tek çıkış yolu tek parti yönetiminden vazgeçmesiydi. Bu sebeple anayasada değişikliğe giderek 1991 yılında siyasi parti yasaklarını kaldırmıştır. Bunun hemen sonrasında Chiluba'nın %76 oy ile seçimleri kazanması, Kaunda yönetimini istemeyen halkın ne denli çoğunlukta olduğunun göstergesidir. Kaunda, Chiluba dönemindeki olaylarda iddialara göre her ne kadar tekrar yönetimi ele geçirmek istese de bir daha başarılı olamamıştır. Darbe girişimi teşebbüslerinde sürekli adı anılan Kaunda iki defa tutuklanmış ve en sonunda Chiluba dönemindeki 1996 Anayasasındaki iki dönemlik başkanlık şartı ve ailesinin Malavi'li olduğu gerekçesi ile bir daha iktidara gelememiştir. 1997 yılındaki Chiluba hükümetine yapılan başarısız bir darbe girişimiyle

²⁰⁵ Francis Wiafe- Amoako, (2016), *Africa: The World Today Series 2016-1017*, 51 St Edition, Rowman & Littlefield Publishing Group, ABD: s.334-335

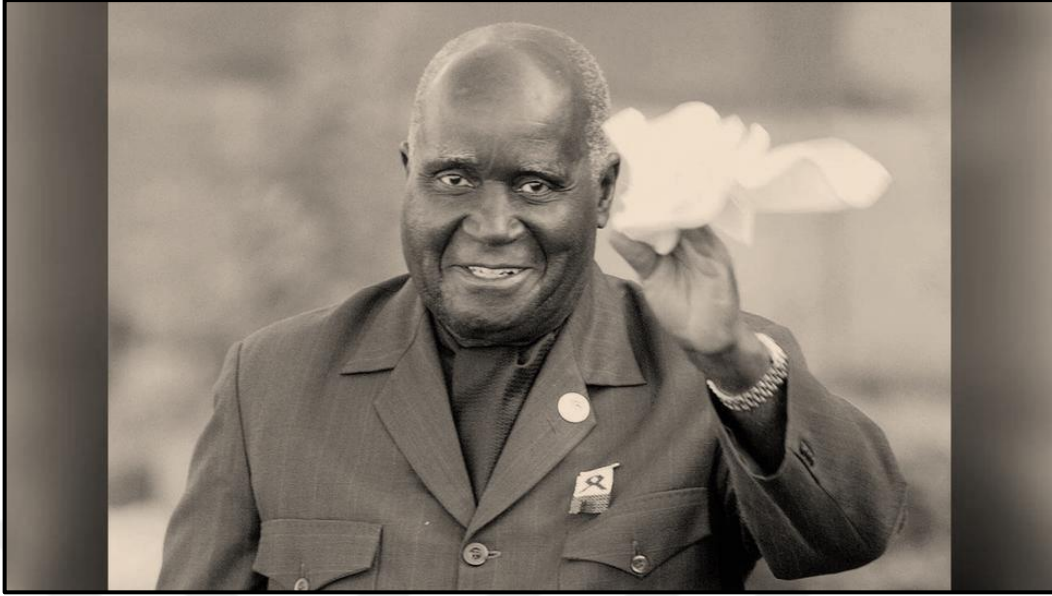
²⁰⁶ <http://www.encyclopedia.com/people/social-sciences-and-law/sociology-biographies/kenneth-kaunda> (12.12.2016)

bir kere daha suçlanan Kaunda, siyasetten emekli olma şartıyla serbest bırakıldı. Aktif siyasetten ayrılan Kaunda siyasi hayatını pasif olarak sürdürmeye devam etmiştir. Çeşitli hayır kurumlarına dahil olarak özellikle HIV/AIDS yayılmasına karşı oluşturulan derneklerde görev aldı. 1999 yılında ise oldukça trajedik bir olay yaşandı. Kenneth Kaunda, Ndola Yüksek Mahkemesi tarafından vatansız olarak ilan edildi. Çünkü Kaunda'nın anne ve babası şimdi Malavi olarak bilinen Nyasaland'lıydı. Kaunda, Malavi vatandaşlığından yıllar önce Başkan olduğu zaman vazgeçmişti. Bu karara başarılı bir şekilde itiraz eden Kaunda, Zambiya Yüksek Mahkemesi'nin aldığı kararla 2000 yılında tekrar Zambiya vatandaşı olarak ilan edildi²⁰⁷. 2007 yılında Ulusal Miras Konseyi Ubuntu Ödülünü aldı. Eski Başkan Michael Sata tarafından Gezici Büyükelçi unvanını aldı²⁰⁸. Günümüzde birçok kişi tarafından Zambiya'nın kurucu olarak Zambiya'nın babası olarak anılmakta ve saygı duyulmaktadır. Şuan Lusaka'da yaşamakta olup 92 yaşında hayatına devam etmektedir.

²⁰⁷ Bridgette Kasuka, (2013), *Prominent African Leaders Since Independence*, New Africa Press, Dar es Salaam Tanzania: s.351

²⁰⁸ <http://www.thefamouspeople.com/profiles/kenneth-kaunda-5793.php> (12.12.2016)

Resim 3.2: Doksanlı Yıllarda Kenneth Kaunda

Kaynak: <http://www.africanindy.com/features/kaunda--92-5167832>, 2016.

Resim 3.3: Günümüzde Kenneth Kaunda

Kaynak: <http://www.aidsfreechampions.org/gallery-1/>, 2016.

3.2. KENNETH KAUNDA'NIN SÖYLEM VE DÜŞÜNCESİNDE ULUS-DEVLET: ZAMBİYA HÜMANİZMİ

Eylemci ve devrimci bir siyasetçi olarak Kaunda, ülkenin bağımsızlığından sonra hızlı bir şekilde özgün, ayakları üzerine basabilen bir Zambiya kurma konusuna eğilmiştir. Kaunda'ya göre böyle bir ülke kurabilmenin yegane dayanağı ise ancak üretken ve eşit bireylerden oluşan bir ulusal devlet kurmaktır. Kaunda'nın düşünce dünyasında ulus devleti kurabilmenin felsefi ve ideolojik temelleri olmalıydı. Kaunda'nın dünyasında ulus devletin felsefi temelleri kaynağını evrensel Batı normlarından almıştır. İdeolojik temelleri ise Afrika milliyetçiliği ve Afrika sosyalizminden beslenen özgün bir model olarak yükselmiştir. Dolayısıyla Kaunda'nın düşünce yapısında yer alan ulus ve devlet kavramı evrensel Batı normlarına dayalıdır, ancak pratikte üçüncü dünyacılığa dayalı ideolojik pratiklerden oluşur.

Önceki konu başlıklarında da sıklıkla değinildiği üzere 17. Yüzyıldan itibaren Batı sömürge yönetiminde olan birçok Afrika ülkesi bağımsızlıklarını 1956-1966 yılları arasında kazanmıştır. Neredeyse kesintisiz olarak devam eden ve bütün bir Kıtayı derinden etkileyen bu on yıl, modern ulus devletlerinin başlangıcı olan Afrika tarihinin de önemli bir dönüm noktasıdır. Afrika'nın bu yeni ulus devletleri, daha kuruluş aşamasında pek çok temel sorunla yüzleşmek durumunda kalmıştır. Çoğu Afrika ülkesi bu dönemlerde sömürgeciler tarafından doğal olmayan sınırlarla bölünerek birbirinden farklı siyasi birimler içinde yönetildiler. Örneğin Zambiya ve Malavi arasındaki doğu sınırı, sömürgeciliğin başlamasından önce farklı ülkelere ait olma fikri olmayan, aynı dili ve kültürü paylaşan insanları bölmüştür. Yeni devletlerin liderleri bir ulus yaratmanın ve bu ulusu bir arada tutacak kimlik ve zenginlikler bulmanın temel zorluklarını işin en başında çözmek durumunda kaldılar. Boğuşmak zorunda kaldıkları sorunlar sadece bunlarla sınırlı değildi. Bağımsızlığını yeni kazanan her bir Afrika ülkesi başta sağlık, ulaşım, eğitim ve sosyal düzen gibi gündelik hayata yönelik temel eksiklikleri de gidermek gibi yükümlülöklere de sahipti. Dolayısıyla Afrika'nın bütün liderleri doğrudan en etkin ve en kısa sürede sonuç verici çözüm önerilerini hayata geçirmek durumunda kaldılar. Bu pratik bir zorunluluktan ve Afrikalı liderler için başka bir seçenek de yoktu. Nitekim iktidara gelir gelmez Afrikalı liderler yüzlerce yılın biriktirdiği ve geri bıraktırdığı zorlukların üstesinden gelebilmek adına çeşitli ideolojilere yöneldiler. Seçilen ideolojiler içinde genellikle sol ideolojiler sıklıkla

tarafı bulmuştur. Zira sol ideolojiler, Sovyetlerin hali hazırda modellerinden beslenmekteydi ve yine Sovyetler o yıllarda kendi pratiklerini dünyaya yaymak gibi resmi bir çaba içine girmişti. Örneğin Gana’da Kwane Nkrumah Bilimsel sosyalizmi, Tanzanya’da Julius Nyerere Afrika sosyalizmini ve Zambiya’da Kenneth Kaunda ise Zambiya hümanizmini savundu²⁰⁹.

Zambiya, 24 Ekim 1964 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra Kenneth Kaunda ve liderliğindeki UNIP, ülkenin sosyalist bir çizgide ama modern bir ulus devlet olduğunu dünyaya açıkladılar. Bağımsızlıktan üç yıl sonra da yani 27 Nisan 1967’de Zambiya hümanizmi, ülkenin ulusal felsefesi ve ideolojisi olarak kabul edildi. Özet olarak Zambiya hümanizmi, Batı sosyalizmine dayanan ve Hristiyanlık değerleriyle geleneksel Afrika değerlerini tek bir potada eritebilen özel bir Afrika sosyalizmi olarak tanımlanır. Hümanizmin çekirdeğini Tanrının görüntüsünde yaratılmış tüm insanlara saygı, karşılıklı iş birliği ve destek oluşturmaktadır. Kaunda, başkanlık dönemi boyunca sürekli olarak bu proje için çalışmıştır. Kimilerine göre Hristiyan hümanizmi olarak adlandırılan bu düşünce, insanoğlunu ve insanlık temellerini merkeze almaktadır. Çünkü tanrının yarattıkları içerisinde insanoğlu en yüksek mertebede olan bir varlıktır. Zambiya hümanizmi insanın yeryüzündeki mertebesinden yola çıkarak kendi içindeki her türlü sınıf ayrımına karşı savaşan bir nosyona dayanır. Bununla birlikte bireylerin eşit haklara, fırsatlara ve haysiyete sahip olduğu eşitlikçi bir toplum modelini amaçlar²¹⁰. Nitekim Kenneth Kaunda ifadelerinde “Zambiya hümanizmi kendi toplumumuza duyduğumuz takdir ve anlayışımızdan meydana gelmiştir. Zambiya hümanizmi Tanrının yüce bir varlık olduğuna inanmaktadır. Bütün ruhumuz, bütün kalbimiz, tüm zihnimiz ve gücümüzle Tanrıyı seven bir insanın, Tanrının imajında yaratılmış olan insana değer vereceğine inanıyoruz. Komşumuzu kendimiz gibi seversek onları sömürmeyiz ve ortak iyilik için onlarla birlikte çalışırız” demiştir. Bu düşünce yüce bir tanrının varlığını kabul eden deistik bir felsefedir. Kaunda’ya göre Tanrıya olan

²⁰⁹ Raymond Mwangala Mwangala, (2009), *Found A Modern Nation-State On Christian Values?: A Theological Assessment Of Zambian Humanism*, Yüksek Lisans Tezi, University of KwaZulu-Natal, Pietermaritzburg: s.14

²¹⁰ Kenneth David Kaunda, (1988), *State of The Nation: Politics and Government*, Volume I, Kenneth Kaunda Foundation, Lusaka: s.45

bu inanç, insanın ve toplumsal ahlakın anlaşılmasında temel ve merkezi bir önem taşımaktadır²¹¹.

Zambiya hümanizmi felsefi olarak insanın köle, doğası ve kaderi, hakikat ile ilgili sorular, iyilik, kötülük, acı, yaşam, ölüm ve bunlarla ilgili ömür boyu süren sorulara cevap arayan bir anlayıştır. Kaunda, insanın ideoloji ve kurumların üstünde olduğunu söylemektedir. İnsanoğlunu köleliğe bağlayan her şeyi reddetmektedir. Toplum insandan dolayı vardır. İnsanın soyut bir kavram olmadığını, teolojik bir söylevin ve felsefi bir tezin konusu olduğunu iddia eder. Ayrıca Zambiya hümanizmi temelde insanın doğasının iyi olduğunu kabul etmektedir²¹².

Zambiya hümanizmi sosyalizm diye bilinen genel ideoloji kategorisine aittir ve siyasi bir ideoloji olarak başlangıç noktası milliyetçiliktir. Ne var ki Kaunda, ideolojinin öncelikli olarak sosyalist değil, hümanist olduğunu belirtmiştir. Odak noktası daha önce de belirtildiği gibi toplumun gelişmesinde değerli ve aktif katkısı olan bireylerdir. Zambiya hümanizmi yalnızca tek çeşit sosyalizmin var olduğunu ve onun temel ilkelerini ve toplumsal gelişme yasalarını kabul ettiğini belirtmiştir²¹³. Her şeyden önce sosyalizm sosyal yapılar ve ilişkiler üzerine odaklanmaktadır. Hümanist olmaksızın sosyalist olunabilir ancak sosyalist olmadan hümanist olunamaz. Hümanizm insanları yapay kategorilere ayırmayı reddederek, bütünsel ve birleştirici bir bakış açısıyla insanları görür. Hümanist toplumun en büyük iki düşmanı sosyoekonomik bir sistem olan kapitalizm ve sosyopolitik bir sistem olan totoliterliktir. Kapitalizme karşı Afrika sosyalizmi ve totoliterliğe karşı da Afrika katılımcı demokrasisi kullanılmalıdır²¹⁴.

Öte yandan Zambiya hümanizmi, ateizmden dolayı Marksist-Leninist komünizmine de karşı çıkmaktadır. İkisi de insanlık felsefesine ilişkin farklı inançları olan farklı ideolojilerdir. Her ikisi hümanizme inansa da, hümanizmi aynı derecede anlamazlar. Zambiya hümanizminden farklı olarak Marks, dini bir engel olarak görmektedir. Zambiya hümanizmi ise oldukça dine bağlı inanışlara sahiptir²¹⁵.

²¹¹ Mwangala, a.g.e., s.15-16

²¹² Kenneth David Kaunda, (1966), *A humanist in Africa: Letters to Colin Morris* from Kenneth Kaunda, Longmans London: s.47

²¹³ Timothy K. Kandeke, (1977), *Fundamentals of Zambian Humanism*, Neczam, Lusaka: s.24

²¹⁴ Mwangala, a.g.e., s.46

²¹⁵ Mwangala, a.g.e., s.48-49

Kaunda tarafından ortaya konulan Zambiya hümanizminin temel ilkelerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür²¹⁶;

- Öncelikle insan bu kavramın merkezindedir. Kişiler renk, ulus, din, inanç, siyasi eğilimler, maddi durumlar veya başka herhangi bir duruma göre tanımlanamaz.
- İnsanlığın şerefi saygıya dayanır. Hümanizm söylediğimiz ve yaptığımız her şeyde insanlara karşı saygılı olmamızı öğretir.
- İnsanın insan tarafından sömürülmesi en ilkel bir uygulama biçimidir. Dolayısıyla hümanizm insanın her türlü sömürsünü reddeder.
- Herkes için eşit fırsatlar yaratılmalıdır. Bu bağlamda hümanizm eşitlikçi bir toplum yaratmayı amaçlar.
- Çok çalışmak ve kendine güven esastır. Hümanizm, çok çalışmayı kendine güvenin temel esası olarak görür. Çok çalışmak ise bu uğurda istekli olmakla mümkündür. İstekli çalışma aynı zamanda toplumun refahı ve mutluluğu için elzemdir.
- Birlikte çalışmak hümanizmin olmazsa olmaz bir koşuludur. Özellikle ulusal bir kalkınma için takım ruhu gereklidir.
- Geniş ailelerden oluşan bir toplum sağlıklı bir toplumdur. Bir toplum yaşlılarını sokağa ya da yaşlılar evine bırakmamalıdır. Zira yaşlılar bir toplumun hafızasıdır ve sağlıklı bir aile için gereklidir. Bu nedenle hükümetler her türlü tedbiri almak durumundadır.
- Devlete bağlılık ve vatanseverlik hümanizmin bütünleştirici bir ögesidir. Toplumsal bir bütünleşme için her bireyin devletine ve ülkesine karşı öncelikle sadakat duyması hümanist bir dünyanın oluşmasında gerekli bir koşuldur.

Zambiya, hümanizmi ulusal bir ideoloji ve felsefe olarak resmen kabul eden ve böyle bir ideoloji üzerine sistemini kurmaya çalışan tek ülke olma özelliğini taşır. Bir başka deyişle hümanizm (her ne kadar Afrika gelenekçiliğiyle harmanlanmış olsa da) dünyada ilk ve tek olarak doğrudan siyasal bir rejim içine Zambiya’da sokulmuştur.

Teoride pek çok vaatlerde bulunan Zambiya Hümanizminin uygulamaya geçişi oldukça hızlı bir kurumsallaştırma sürecinden geçmiştir. Hümanizm ilkeleri öncelikle

²¹⁶ Mwangala, a.g.e., s.49-50

eğitim kurumlarında doktrinel bir perspektifte ele alındı. İlköğretimden başlayarak eğitimin bütün safhalarında ve bütün okullarda ders olarak işlendi. Ardından hali hazırdaki kamu görevlilerine ve kamuda görev alacak olan adayların eğitimi ele alınmıştır. Devlet memurlarına hümanizm ilkeleri ve felsefesini öğrenmeleri zorunlu tutuldu. Hatta yeni kamu görevlerine atanacaklar için bile bu ilkeleri bilmeleri için ön bir eğitim almaları, bu eğitimden başarılı olmaları zorunlu kılındı. Devlet memurlarının terfilerinde bile Zambiya hümanizmi ile ilgili girdikleri sınavlardaki performansları zorunlu bir koşul olarak tutulmuştur. Felsefeyi uygulamak için yapılan diğer uygulamalar arasında, halka hümanizmin ilkelerini seminerler, atölyeler ve konferanslar vasıtasıyla öğretmek amacıyla Nisan 1969'da Milli Rehberlik Bakanlığı (Ministry of National Guidance) kurulmuştur²¹⁷. Zambiya Üniversitesi'nde Afrika Araştırmaları Enstitüsü kuruldu ve ideolojinin akademik çalışmalarını yürütmek amacıyla insan ilişkileri kürsüsü oluşturuldu. Ayrıca medyanın da felsefenin yayılması ve halk tarafından benimsenmesindeki rolü atlanmamıştır. Ülkenin Bağımsızlık Günü olan 24 Ekimden bir hafta öncesi, her yıl Hümanizm Haftası olarak kutlandı. Bu süre zarfında kitlelerin ideoloji hakkında farkındalığını arttırmak için ulusal ve yerel düzeylerde çeşitli etkinlikler düzenlendi²¹⁸. Bu bağlamda özellikle tiyatrolar hümanist içerikli tiyatrolar kurulmuştur. Bu tiyatrolar arasında Kabwe, Tkwiza, Ndola and Mufulira, Kitwe Küçük tiyatrosu göze çarpan kurumlar arasındadır²¹⁹. Hatta bu tiyatrolar ulus devlet kurmada ve hümanizm ideolojisini yaymada o kadar başarılı olmuştur ki 1974 yılında Zambiya Tiyatrolar Birliği (Theatre Association of Zambia) kurulmuş, 1986'da da bu kurum Zambiya Ulusal Tiyatro Kurumu (the National Theatre Association of Zambia)'na dönüştürülmüştür²²⁰.

Kaunda hümanizminin bir başka uygulama safhası ekonomi politikaları üzerinedir. Bağımsızlığın ilk yıllarında yaklaşık 2 milyar dolar Gayri Safi Milli Hasıla ile Afrika'nın en sanayileşmiş ve kentleşmiş ülkelerinden biri olan Zambiya, 1970'lerin ortalarından itibaren kalıcı bir ekonomik düşüş yaşadı. Nüfusun çoğunluğun yaşam koşulları ciddi şekilde kötüleşti. Zambiya hümanizmi, devletin ekonomik krize tepkisinin merkezinde bulunuyordu. Hümanizmin altında yatan ideolojik temalar,

²¹⁷ John M. Mwanakatwe, (1994), *End of Kaunda Era*, Multimedia, Zambia: s.50

²¹⁸ Mwangala, a.g.e., s.50-51

²¹⁹ Stewart Crehan, (1990), Patronage, the State and Ideology in Zambian Theatre, *Journal of Southern African Studies*, Vol. 16, No. 2, Special Issue: Performance and Popular Culture (June), s.292

²²⁰ Crehan, A.g.e. s.295

hükümetin krize çözüm önerisinde önemli bir yer tutuyordu. Kaunda sürekli hükümetin amacının ülkenin servetinin adil bir şekilde dağıtılmasını sağlamak olduğunu savunuyordu. Ayrıca Kaunda ekonominin kilit alanlarının kamulaştırılması sayesinde ulusal birliğin gerçekleşeceğini düşünüyordu. Özellikle yerel kooperatif ve ticari girişimlerin kurulması o yıllarda Kaunda hümanizminin temel meselesi haline gelmiştir. Zira Kaunda ekonomik bağımsızlık olmadan sosyal, kültürel ve bilimsel ilerlemenin gerçekleşmesinin mümkün olamayacağını, olsa bile siyasi bağımsızlığın bir anlamının kalmayacağını savunmuştur. Bu bağlamda öncelikle yabancılara ait özel işletmelerin yerleştirilmesi ve millileştirilmesi konusunda kesin adımlar atılmıştır. Ne var ki bu düşünce uygulamada gerçek bir refah sağlamaktan uzak kalmıştır. Her şeye rağmen Zambiya ekonomisi daima dış sermayeye bağımlı kalmıştır.

Ülkenin ekonomi politikaları içinde Zambiya hümanizmi doksanlı yıllara kadar devletin resmi ideolojisi olarak kalmıştır. Sömürgeci bir dönemin bakiyesi olarak kapitalizm her fırsatta eleştirilmiştir. Kaunda'nın hümanizmine göre kapitalizm insanoğlunun sömürülmesine teşvik etmekteydi. Kapitalizmin etkilerine karşı koymak amacıyla UNIP hükümeti üretim araçlarını edinmede hem Zambiyalıları hem de yabancılara sıkı kontrol önlemleri getirdi. Hükümet, Nisan 1968'de Mulungushi'deki UNIP Ulusal Konsey toplantısında bağımsızlık sonrası ilk ekonomik reform girişimlerini resmen ilan etti. Ardından Ağustos 1969 yılında Matero'da ek ekonomik reformlarını duyurdu. Hem Mulungushi hem de Matero ekonomik reform programları büyük üretim ve hizmetlerin çoğunun satın alınarak Zambiya ekonomisinde yabancı egemenliği ortadan kaldırmayı amaçlamaktaydı²²¹. Reformların başlıca unsurları; devlet kontrolüne dayalı bir üretim, özel sektörün yerleştirilmesi, kırsal bölgedeki sektörlerin iyileştirilmesine dayalı bir dizi politika ile sömürünün önlenmesidir. Ekonomideki devlet kontrolü ve katılım geniş ölçekli kamulaştırma ve yabancı işletmelerin elde edinilmesiyle sağlandı. Nisan 1968 ve Kasım 1970 yılları arasında hükümet madencilik, tarım, toptancılık ve imalat sektörlerinde stratejik öneme sahip şirketlerde çoğu hisseleri satın aldı. Buna ek olarak hükümet bankacılık ve finans kurumları, yapı ve malzemeler ve ulaşım alanlarındaki büyük şirketlerin tamamını ya da kısmen kontrolünü ele geçirdi. Uygulanan bu kamulaştırma mücadelesi ile Zambiya ekonomisinin %80'inin devlet

²²¹ Jonathan H. Chileshe, (1981), *Zambiya*, Adedeji, Adebayo (Ed.), African Publishing Company, New York: s.91

kontrolü altına girmesini sağladı ve bu oran Zambiya'yı, Afrika'da bulunan ülkeler arasında ekonomisi devlet kontrolünde en çok bulunan ülkesi yaptı²²².

Ekonomideki devletleştirme politikaları kamu yönetiminin de yerlileştirilmesi çabasıyla güçlendirilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla hükümet, devlet memurluklarında ve yarı ya da tam devlet kontrolünde olan ekonomi kuruluşlarındaki yabancı personel ile Zambiyalı personellerin yerlerini değiştirmeye çalıştı. Bu uygulama oldukça zorlayıcıydı. Çünkü yeterli teknik bilgiye ve idari kapasiteye sahip bir Zambiyalı bulmak oldukça zordu. Dolayısıyla mesleki teknik ve yönetim gerektiren mesleklerin çoğu genellikle ya yabancılar tarafından dolduruldu ya da kadrosu boş bırakıldı. Yerli halkın teknik ve yönetim becerisindeki eksikliği nedeniyle yetersiz eğitim ve tecrübesiz kişilerin işe alınmasına sebep oldu. Nitelikli vasıflara sahip olan az sayıdaki Zambiyalı ise çeşitli bakanlıklara yetersiz biçimde dağıtılmış ve bazıları da gerekli eğitimini görmediği işlerde çalıştırılmaya başlanmıştır²²³.

Devletin kısmen ya da tamamen sahip olduğu sektörler içinde hem kamu yönetimini hem de ekonomiyi yerlileştirme çabaları göreceli de olsa kalkınmayı kısmen sağlamıştı. Ancak zaman geçtikçe bu uygulamanın olumsuz sonuçları da ortaya çıkmaya başlamıştır. Ulusal kalkınma hedeflerini ve UNIP'in hümanizm ilkelerini güçlendirmek yerine kamu borçlarına, israf harcamalara, yolsuzluğa, düşük seviyelerdeki ekonomik performansa, zayıf üretime ve para yardımına dayanan bir sektöre dönüşmüştür. Zambiya'nın başlıca ihracat malı olan bakırın dünya pazarındaki fiyatlarının düşüşü ekonomiyi derinden sarsmıştır. Özellikle 1980'lerin başında ekonomik sorunlar krize dönüştü ve hümanizm deneyimi çıkmaza girdi. Sonuç olarak UNIP hükümeti, Zambiya halkı ve uluslararası kredi sağlayıcılarına karşı güvenini yitirmişti²²⁴.

Kaunda, Zambiya Hümanizmini ülkenin resmi eğitim politikaları çerçevesinde de yerleştirilmesi için özen göstermiştir. Çünkü gelişmiş bir ülke olmanın en önemli özelliklerinden birinin de eğitim olduğu düşünülmekteydi. Bağımsızlığını kazandığı

²²² Alex Sekwat,(2000), *Beyond African Humanism: Economic Reform in Post-Independent Zambia*, Institute of Government Tennessee State University, Tennessee: s.528-529, <http://pracademics.com/attachments/article/104/Article%2012%20Beyond%20African%20humanism%20Economic%20reform%20in%20post%20independent%20Zambia.pdf> (13.12.2016)

²²³ Gatian F. Lungu and Mulenga C. Bwalya, (1994), *Zambia: Form Versus Substance in the One-Party State*, Louis A., Picard and Michele, Garrity (Ed.), L. Rienner Publishers,Boulder: s.51-65

²²⁴ Sekwat, a.g.e., s.529-532

yıllarda Zambiya’da sadece 109 üniversite mezunu bulunmaktaydı. Nüfusun %0.5’inden daha azının ise ilköğretim okulunu bitiremediği görülmekteydi. Ulusun eğitim sistemi İngiltere’nin eski sömürgeleri arasındaki en kötü durumda olanlardan biriydi. Bu yüzden Zambiya’da eğitimin her seviyesine yoğun yatırımlar yapıldı. Kaunda, bütün çocukların dahil edildiği bir eğitim politikası sistemi geliştirdi. Çocukluğunda yaşadığı maddi sıkıntıları göz önünde bulunduran Kaunda, Zambiya hümanizmi ilkelerinden yola çıkarak ailelerin gelir durumlarına bakılmaksızın tüm çocuklara ücretsiz kitaplar ve kalemler dağıtılmasını sağladı. Ailelerin başlıca sorumluluğu ise çocuklarına üniforma almak ve okul ücretini yatırmak ve çocuklarının okula gitmelerini sağlamaktı. Bu yaklaşım, eğitim fırsatını yakalayan iyi öğrencilerin ilköğretimden üniversiteye doğru uzanan hayatında önemli bir nokta anlamına gelmekteydi.

Kaunda’nın talebi ve teşviki ile bütün ülkede eğitim odaklı büyük bir kampanya başlatıldı. Bağışlardan toplanan paralarla ilk atılan somut adımlardan biri de 1966 yılında başkent Lusaka’da kurulan Zambiya Üniversitesi’dir. Kaunda, üniversitenin rektörü olarak atandı ve 1969 yılındaki ilk mezuniyet töreninde görev aldı. Daha sonra 1979 yılında Kitwe’de Zambiya Teknoloji Enstitüsü’nde başka bir kampüs kuruldu. 1988 yılına gelindiğinde ise Kitwe kampüsü büyütülerek Copperbelt Üniversitesi olarak değiştirildi. Bu üniversite aynı zamanda ülkenin ilk teknik eğitim veren okulu olarak tarihe geçecektir. Copperbelt Üniversitesi işletme, sanayi, çevre ve özellikle de madencilik alanlarında eğitim vermiştir. Zambiya Üniversitesi ise tarım, eğitim, mühendislik, beşeri ve sosyal bilimler, hukuk, tıp, madencilik, doğa bilimleri ve veterinerlik alanlarında uzmanlaşmıştır. Zambiya yükseköğrenimi kısa sürede Batı tipi bir eğitim sistemine dönüşmüştür. Yükseköğrenimin süresi temel alanlarda dört, mühendislik alanlarında beş ve tıp alanlarında yedi yıl olarak belirlenmiştir. Bunların dışında Kaunda dönemi boyunca teknik eğitim ve mesleki eğitim alanlarında da çeşitli düzeylerde okullar açılmıştır. Bunlar arasında göze çarpan okullar Evelyn Hone Uygulamalı Sanatlar Üniversitesi, Ticaret ve Doğal Kaynaklar Geliştirme Üniversitesi, Ndola’da Kuzey Teknik Üniversitesi, Livingstone Ticaret Eğitim Enstitüsü ve Öğretmenlik Eğitimi’dir²²⁵.

²²⁵ Bridgette Kasuka, (2012), *Independence Leaders of Africa*, Bankole Kamara Taylor Press, s:17-18

Oldukça iddialı bir ideoloji olmasına karşın Zambiya hümanizmi sonuçları bakımından beklenen başarıya ulaşamamıştır. Bu başarısızlığın pek çok sebebi vardır. Öncelikle Zambiya hümanizmi daha başında kısır doğmuş bir düşünce biçimidir. Temellerini Batı hümanizminden alan bu düşünce biçimi, Afrika gelenekçiliği ve dönemin en popüler muhalif ideolojilerinden olan Sovyet sosyalizmiyle harmanlanmıştır. Dünyanın nasıl analiz edilebileceği ve ortaya çıkacak pratik sorunlara hangi cevaplar verebileceği gibi konularda teorik temelden yoksundur. Üstelik bu düşüncenin ortaya atıldığı yıllarda Zambiyalı gençler ve iyi eğitilmişler arasında kinizm²²⁶ daha popüler durumdaydı. Kaunda'nın karizmasıyla birlikte harmanlanarak ortaya çıkarıldığından bu düşünceye karşı yapılacak olan eleştiriler oldukça zayıf kalmıştır. Bazı akademisyenler ve entelektüeller bu düşünceyi ne akademik felsefe ne de bir ideoloji olarak görmedikleri için felsefenin ilkelerini belirlemede yetersiz kalmışlardır.

Başarısızlığın ikinci nedeniyse olgunlaşmadan, kısa zamanda pratiğe dökülmesidir. Hümanizm sosyal gelişme sürecini, ahlaki ve ruhsal açıdan tanımlarken, iyi toplumu yaratmak için gereken ekonomik ilişkiler konusunu açıkça ortaya koymada yetersiz kalmıştır. Dolayısıyla ülke hümanist dönemde ekonomik, sosyal ve ahlaki yönde başarılı olamamıştır. Bazı kaynaklara göre Kaunda'nın ideolojisi Zambiya halkında hatta sözde bağlılık gösteren hükümet görevlileri arasında bile kök salamamıştır. Ayrıca toplumun diğer kesimleri ile kadınlar uygulamada hiçbir zaman yeni ulus-devlet vizyonu ile bütünleştirilememiştir. Bu nedenle pratik safhasında bile olgunlaşamamış, belirli ideolojik hareket tarzlarından öteye gidememiştir.

Başarısızlığın üçüncü bir nedeniyse hümanizm felsefesinin özgürlük, bağımsızlık ve evrensel insan hakları gibi temel ilkelerle açık bir bütünlüğe ulaşamamasıdır. UNIP ve Kaunda iktidarının kurduğu jakoben ve baskıcı iktidar modeli Zambiya hümanizminin ifade ettiği ilkelerle örtüşmekten uzaktır. Yaklaşık 27 yıl süren UNIP iktidarı ekonomik durgunluk, artan yoksulluk, yanlış idare ve israf, yolsuzluk, insan hakları ihlalleri ve aşırı kayırmacılık gibi ahlaki zaafarla ilişkilendirilmiştir.

Zambiya hümanizminin başarısızlığa uğramasındaki dördüncü etken ise felsefenin halka sevdirememesidir. Her ne kadar tiyatro gibi sanatsal aktivitelerle bu

²²⁶ İnsanın gerçek mutluluğa ve olgunluğa ulaşabilmesinin yolunun tüm gereksinimlerinden kurtularak ve hiçbir unsura bağlı kalmayarak gerçekleşebileceğini varsayan bir Antik Yunan düşüncesidir.

ideoloji, sempatik gösterilmeye çalışılsa da gerçekte açlık ve yoksullukla mücadele eden bir halkın dünyasında bu düşünce biçiminin bir anlam kazanmadığı açıktır.

Bu düşünce biçiminin beşinci başarısızlık nedeniyse dönemin diğer Afrikancı düşüncelerden farklılaşamamasıdır. Kaunda Zambiya hümanizminin ilkelerini ortaya koyarken temelde Julius Nyerere'nin Ujamaa ideolojisinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Özetle tek parti iktidarına dayalı, dayatmacı, ekonominin millileştirilmesi, köylücülük, aşiretçilik, gelenekçilik ve kendine güven gibi ilkeleri olan ve Swaili dilinde kardeşlik, genişletilmiş aile ve toplumculuk anlamına gelen Ujamaa ideolojisi Arusha Deklerasyonu ile Kaunda hümanizmasını ciddi derecede etkilemiştir²²⁷.

Hümanizmin son başarısızlık nedeni de sömürgeciliğin bıraktığı negatif etkileridir. Sömürgecilik öneminden kalan alışkanlıklar modern Zambiya kurulduktan sonra da devam etmiştir. İnsan hakları ihlalleri, politikadaki karmaşık gelişmeler, ekonomik yolsuzluk ve rüşvet bağımsızlıktan sonra ülkenin boğuşmak zorunda kaldığı temel alanlardan birisidir. İngiliz yönetim sisteminin verdiği alışkanlıklar da yeni kurulan devlette aynen uygulanmıştır.

Söz konusu beş temel başarısızlık nedeniyle Zambiya hümanizmi Chiluba liderliğindeki MMD'nin iktidara gelmesiyle hemen terkedilmiştir²²⁸. Chiluba iktidarı bu felsefenin başarısızlığını özellikle ekonomide yaşanan çöküşe bağlamış, insan hakları ihlalleriyle özdeşleştirmiştir.

3.3. KENNETH KAUNDA DÖNEMİNDE ZAMBİYA'NIN DIŞ POLİTİKASI

Afrika coğrafyasında Zambiya'nın stratejik durumu her zaman önemini korumuştur. Bağımsızlığını kazandıktan sonra Zambiya sadece bölgedeki kalıcı barışın sağlanması için değil aynı zamanda Güney Afrika jeopolitiğindeki kurtuluş hareketleri için de önemli desteklerde bulunmuş ve bir esin kaynağı olmuştur. Denize kıyısı olmayan ve etrafı ülkelerle çevrili olan Zambiya, uluslararası ilişkiler kapsamında özellikle komşu ülkeleriyle barışçıl bir yol çizmeliydi. Deniz yoluyla gerçekleştirdiği

²²⁷ Bonny Ibhawoh and J. I. Dibua (2003), Deconstructing Ujamaa: The Legacy of Julius Nyerere in the Quest for Social and Economic Development in Africa, *African Association of Political Science*, Vol. 8 No. 1, s.62

²²⁸ Raymond Mwangala Mwangala, (2009), *Found A Modern Nation-State On Christian Values?: A Theological Assessment Of Zambian Humanism*, Yüksek Lisans Tezi, University of KwaZulu-Natal, Pietermaritzburg: s.52-53

ithalat ve ihracatların güvenli bir şekilde ulaşımı sağlanmalıydı. Kaunda'nın düşüncesine göre eğer Afrika ülkeleri esaret altında ise Zambiya'nın bağımsızlığı anlamsızdı. Çünkü bu şekilde Zambiya'nın etrafı sömürge yönetimlerince çevrili olacak ve bu nedenle ekonomik ve siyasi bir fayda sağlayamayacaktı. Bu sebeple komşu ülkelerin bağımsızlığı için her türlü çabayı göstermiştir.

Zambiya'nın dış politikadaki önemi bölgesel çatışmalarda ve kıta diplomasisinde kendisini göstermektedir. Zambiya'nın dış politika faaliyetleri bölgenin ekonomik bağımlılığının kırılması ve az gelişmişlik mirasının etkilerini azaltmak amacıyla diğer rejimler ile eş zamanlı stratejiler kurmak biçiminde gerçekleşmiştir. Bununla birlikte yeni devletin sahip olduğu dış politika araçları oldukça zayıftı. Her şeye rağmen Kaunda dış politika argümanlarını Kıtanın yoksulluğunun ve az gelişmişliğinin giderilmesi üzerine kurgulayarak yoğun bir dış politika çabasına girişmiştir. Bu nedenle daha başından itibaren Zambiya aktif bir dış politika içine girmiştir²²⁹.

Kaunda'nın dış politika dinamikleri iki temel argümana dayandırılmıştır. Bunlardan ilki kişisel karizmasıdır. Bilindiği üzere Zambiya'nın bağımsızlığını kazandığı yıllarda pek çok Afrika devletinde liderler önemli bir aktördü. Zambiya'da da Kenneth Kaunda, hem İngiliz İmparatorluğu ile hem de Orta Afrika Federasyonu'na karşı giriştiği özgürlük çabalarıyla baskın bir milliyetçi lider olarak ortaya çıktı. Aynı zamanda Kaunda, yeni devletin ilk ve tek başkanı olarak hem kurucu hem de reformist bir lider olarak tanınmaktaydı. İşte Kaunda, hem bölgesinde hem de dış politikada entelektüel bir kişilik olarak ortaya çıkmış, Zambiya dış politikasının neredeyse tamamında egemen bir figür olarak görülmüştür²³⁰.

Kaunda'nın dış politikadaki rolü öncelikler üzerine gelişmiştir. Kurtardığı ülkesinin ekonomik öncelikleri dış politikadaki tercihlerini ciddi derecede etkilemiştir. Bu nedenle öncelikle sınır komşuları üzerinden giriştiği dış politika tercihleri, sınır

²²⁹ Timothy M. Shaw, (1978), *The Foreign Policy of Zambia: An Events Analysis of a New State*, , Vol.11, No. 2, July 1978, Sage Publications, s.186

²³⁰ Marion Bone, (1973), *The Foreign Policy of Zambia*, R. P. Barston (Ed.), George Allen & Unwin, London: s.131

güvenliğinin sağlanması ve ekonomik bağımsızlığın pekiştirilmesi üzerine odaklanmıştır²³¹.

Bağımsızlığının ilk dönemlerinde Zambiya, bölgedeki çoğu yeni devletlerle birlikte tarafsız bir devlet kategorisinde görülmüştür. Bu durum Kaunda için bir tercihten çok bir zorunluluk olarak ele alınmalıdır. Zira Kaunda, ekonomideki sürdürülebilirliğini koruyabilmek adına bakır endüstrisindeki mevcut kazancına odaklanmıştır. Bu nedenle Güney Afrika ve Avrupa'ya olan ihracat bağımlılığını korumak istemiştir. Her ne kadar sosyalist bir ekonomi modelini ülkede uygulamaya karar verse de diğer sosyalist devletlerle olan ilişkileri ve ticareti pek fazla değildir. Bu nedenle Kaunda'nın sosyalizm söylemleri dış politikaya yönelik değil, daha çok iç politikaya yöneliktir.

Kaunda Zambiyası'nın kıtalar arası ilişkileri de benzer gerekçeler üzerine kurgulanmıştır. Dünya politikalarında belirleyici bir aktör olmak gibi niyetler taşımayıp İtalya, Yugoslavya, İskandinavya, Kanada ve Çin gibi bazı devletlerle ilişkilerini artırmayı tercih etmiştir. Kaunda döneminde Zambiya'nın uluslararası politikası çoğunlukla Batılı devletlerle sürdürülmüştür. Ayrıca dönemin şartları içinde süper güç olarak kabul edilen ABD ve Sovyetler Birliği arasında tarafsızlık ve denge pozisyonunu da korumuştur. Doğu Blok'u ile ilişkileri sadece sınırlı bir ticaret ve diplomasi ile yürütülmüştür. Buna mukabil, Batı ile ilişkileri bölgesel iş birliği dışında tüm konu alanlarına yayılmıştır. Zambiya, döneminin uluslararası sisteminde nispeten tarafsız ve orta seviyede güce sahip olan İsveç, Kanada, Yugoslavya ve Çin ile güçlü bağları bulunmaktaydı. Kaunda özellikle Çin'i üçüncü dünya modeli olarak algılamaktaydı²³².

Bununla birlikte Kaunda dönemin süper güçlerine yönelik eleştirilerini de yapmaktan çekinmemiştir. Ancak bu eleştiriler oldukça zayıftı ve ülkenin uluslararası bağlantılarına herhangi bir zarar vermekten uzaktı. Kaunda'nın dış politikası fiili olduğu kadar ideolojik temele de sahiptir. Sosyalist devletler bloğuyla ideolojik temelli ilişkiler kurmayı tercih eden Kaunda, bu ülkelerden bir miktar yardım ve yatırım almayı da başarmıştır. Asya ve Orta Doğu'ya yönelik pek hedefleri olmayan Kaunda'nın başlıca

²³¹ Maurice A. East, (1973), *Size and Foreign Policy Behavior: A Test of Two Models*, Vol. 25, No. 4, Cambridge University Press: s.560

²³² Shaw, a.g.e. s.191-194

odak noktası Afrika ve Avrupa olmuştur²³³. Kuruluş yıllarında Zambiya, siyahi bağımsız komşuları olan Tanzania, Zaire (Demokratik Kongo Cumhuriyeti) ve Malavi gibi devletlerle de bölgesel iş birliği ve ekonomi konularında yoğunlaşmıştır. Özellikle Tanzania ile olan ilişkileri diğerlerine oranla daha yoğundur. Nyerere ile olan yakın dostluk bağları bu ilişkilerde oldukça etkili olmuştur²³⁴. Yakın dostluk bağlarının temelinde her iki liderin ideolojik ve felsefi anlamda aynı düşünce kalıplarından beslendiği düşünülebilir. Zira her iki lider de Afrika sosyalizmini savunmaktaydılar ve hayatlarını vatandaşlarının eşitliği temelinde sömürgecilik ve ırk ayrımını ortadan kaldırmak üzere feda etmişlerdi.

Tanzania ve Zambiya arasındaki dostluğu güçlü kılan bir başka etmen ise aralarındaki müttefiklik bağıdır. Tanzania her zaman Zambiya'ya yakın durmuş, her türlü desteği vermiştir. Bu ilişki biçimi her iki ülkeyi, döneminin siyasi şartlarında en demokratik ve en barışçıl ülke kategorisine sokmuştur. Diğer komşuları zaman zaman bu ilişkiyi bozmak istese de durumlarını diğerlerine kıyasla stabil tutmayı başarmışlardır. Bu nedenle 1960-1980 arasında her iki ülke Sahra altının 'barış adaları' olarak tanımlanmıştır. Esasen coğrafi sınırlar dışında, tek bir ülke gibi hareket etmişlerdir. Ülkeler arasındaki sosyal ve ekonomi ilişkileri yıllarca hiçbir engel olmaksızın devam etmiştir.

Nyerere ve Kaunda arasındaki dostluk bağlarının bu denli sıkı olması her iki ülkenin uluslarına da yansımıştır. Zambiyalılar ve Tanzanyalılar sürdürdükleri bu etkileşimle kardeş gibi yaşadılar. Bu dönemde iki ülke arasındaki evlilikler oldukça yaygın duruma gelmişti. Özellikle 1975 yılında Çin'in teknik desteğiyle Tanzania Zambiya Demiryolları Kurumu (TAZARA)'nın kurulması ilişkileri birbirinden kopamayacak duruma getirdi. TAZARA sadece ulaşımı kolaylaştırmakla kalmadı, bölgedeki turizm ve ekonomiyi destekleyerek kalıcı hale getirdi²³⁵.

Tanzania ve Zambiya arasındaki güçlü bağlar bu ülkelerin Zimbabwe, Mozambik, Namibya, Angola ve Güney Afrika'nın kurtuluş mücadelelerinde verdikleri desteklerle siyasi anlamda bütünleştirici bir boyut kazandı. Ne var ki iki ülkenin

²³³ Shaw, a.g.e. s.195

²³⁴ Irving Kaplan, (1974), *Area Handbook for Zambia*, Government Printing Office, Washington: s.241

²³⁵ Florence Mugarula, (2016), *Africa: Tanzania, Zambia - Same People Separated By Colonial Boundaries*, <http://allafrica.com/stories/201611280274.html> (25.12.2016)

arasındaki ilişkiler her iki liderin de siyasi ömürleriyle sınırlı kalmıştır. Geçen zaman içinde ilişkiler devam etmekle birlikte azalma eğilimine girmiştir.

Kaunda, uluslararası organizasyonların geliştirilmesi gerektiğini de inanan bir dış politika profili sergilemiştir. Tanzanya ile kurulan dostluk bağları Kıtanın örgütlü bir yapıya kavuşması öncelikli hedeflerinden birisidir ve bu yapıyı ekonomik kalkınmanın önemli bir unsuru olarak değerlendirmiştir. Bu amaçla Kaunda ülkesinin bağımsızlığını elde eder etmez 24 Ekim 1964'te İngiliz Milletler Topluluğuna, 1 Kasım 1964'te BM'e, 16 Kasım 1964'te Afrika Birliği Örgütü'ne, 23 Eylül 1965'te IMF ve Dünya Bankası'na, üye olmuştur. Ayrıca bölgede uluslararası organizasyonların kurulmasına da öncülük eden Kaunda, 1 Nisan 1980'de Güney Afrika Kalkınma Topluluğu'nun kurulmasını sağlamış, yine aynı yıl bütün bir kıtayı kapsayan şemsiye örgüt niteliğindeki Afrika Ekonomik Topluluğu'nun kurulmasında ciddi katkılarda bulunmuştur. Kaunda'nın bu çabaları günümüzde de meyvelerini vermiştir. Zambiya halen 44 uluslararası kuruluşun resmi üyesidir.

Kaunda'nın dünya çapındaki uluslararası örgütlere katılmasının nedeni ekonomik ve siyasi odaklıdır. Kıtada kurulan organizasyonlara katılım sebebi ve etkinliğiye daha pratik ve mevcut sorunların çözümü üzerinedir. Özellikle gerilla faaliyetlerinin önlenmesi, çeşitli düzeyde bölgesel iş birlikleri ve diplomasi yoluyla sorunların çözülmesi gibi konular Kaunda'nın Kıtadaki en önemli dış politika konuları arasındadır. Kaunda'nın aktif siyasi hayatı boyunca izlediği dış politika yöntemleri 24 Mayıs 2013'te anlamını bulmuş ve kendisine Afrika Birliğinin Kuruluşundaki öncü rolü ve Güney Afrika coğrafyasındaki bağımsızlık hareketlerini desteklemesi nedeniyle 50. Yıl anısına Afrika Birliği ödülü verilmiş ve yılın adamı seçilmiştir²³⁶.

²³⁶ <http://en.africatime.com/zambia/articles/zambias-kaunda-humbled-african-union-award> (27.12.2016)

SONUÇ

Zambiya tarihi aslında Afrika Kıtasının tamamının modern dönemlerde özet bir geçmişidir. Çünkü insanlık tarihinin en eski dönemlerinde kurulan uygarlıklar beşiği Afrika'nın 17. Yüzyıldan günümüze kadarki kaderi neredeyse aynıdır. Beyaz adam Kıtaya önce doğal ardından da beşeri kaynaklarını sömürmeye gelmiştir. Bunu yaparken en acımasız yöntemlerini kendi çıkarları uğruna kullanmaktan çekinmemiş, Kıta'nın bütün sosyal düzenini fütursuzca alt üst etmiştir.

Eğer doğal tarih akışına bırakılmış olsaydı Kıta, belki de modernleşme sürecine çok geç bir zamanda ve çok farklı bir siyasi coğrafyaya ayrılacaktı. Ancak şurası kesindir ki sömürge sürecini yaşamasa günümüzde açıkça görülen açlık, az gelişmişlik, yoksulluk ve yoksunluğa maruz kalmayacaktı.

Bağımsızlığını kazanmaya çalışan her Afrika ülkesi gibi Zambiya'da Sömürge yönetiminden bağımsızlığını ciddi zorluklar yaşayarak elde etmiştir. Ülke, 73 etnik gruba sahip olmasına rağmen Kenneth Kaunda'nın ünlü "One Nation, One Zambia" (Tek Millet, Tek Zambiya) sloganıyla adeta tek bir yumruk olmuştur. Vatansever kimliklerini ön planda tutmakla birlikte Zambiyalılar, ne yazık ki modernleşme ve ulus devlet olma yolunda birçok çelişki ya da zorluklarla karşılaşmışlardır. Bu bağlamda ülkenin en muzdarip olduğu konulardan biri de yurtdışına eğitime giden Zambiyalıların bir daha geri dönmek istemeyişidir. Ülkede iyi eğitim gören kişiler bir şekilde ülkesine hizmet etmek yerine hala Batılı devletlerin hizmetinde görev almaktadırlar. Bu durum kuşkusuz Zambiya'nın gelişmesinin önündeki engellerden biri olmaktadır.

Her ne şekilde olursa olsun Zambiya, bağımsızlıklarının ilk yıllarına oranla oldukça gelişme göstermiştir. Özellikle temizlik, altyapı ve sağlık alanındaki iyileştirmeler, bu gün ülkedeki ölüm oranı hayli azaltmış ve bölgenin diğer ülkelerine oranla daha iyi bir seviyeye gelmiştir. Ayrıca bugün Zambiya Kıtadaki kalıcı açlık ve yoksullukla kıyaslandığında göreceli olarak daha iyi durumdadır. Bununla birlikte sosyal yapının en önemli sorunu hali hazırda güçlü bir orta sınıfın bulunmayışdır. Zambiya halkı bugün çok zenginler ve çok fakirler olarak iki temel sınıflaşma içindedir.

Ulus devlet perspektifinden meseleye bakıldığında günümüz Zambiya ülkesinin geçmişine oranla daha stabil olduğunu söylemek mümkündür. Siyasal yaşam bağımsızlık sonrasının dönemlerine oranla günümüzde daha az çalkantılı bir sürece

girmiştir. Her ne kadar siyasi krizler halen mevcutsa da Kıtanın pek çok yeriyle kıyaslandığında çoğulcu ve katılımcı bir demokrasiye sahip olduğu ileri sürülebilir. Zambiya siyasi açıdan bir hukuk devleti sayılabilir. Ülkenin anayasası neredeyse deneme yanılma yöntemiyle yapılsa da ve onlarca yıl sürekli olarak iktidar odakları tarafından değiştirilse de günümüzde artık daha rasyonel ve daha halkçı bir noktadadır. Ancak hala Zambiya'nın siyasi açıdan olgun bir devlet olduğunu iddia etmek güçtür. Demokrasisi hala kırılgandır ve yeni siyasi krizlere kolayca düşebilmektedir.

Ömrünü bir ulusun ve bir ülkenin kuruluşuna adanmış Kenneth Kaunda, hayatı boyunca izlediği doğru veya yanlış politikalarıyla birlikte günümüzde tarihe geçmiş sevilen bir lider profili sergilemektedir. Ülkenin kurucusu olarak, ulus inşa sürecini en samimi duygularıyla, felsefi ve ideolojik alt yapı unsurları kullanarak en doğru yöntemlerle gerçekleştirmeye çalıştığı ortadadır. Bağımsızlık sonrasında oluşturduğu özgün politikalarda başarılı bir süreç yöneten Kaunda, ekonomi dışında diğer konularda üstün bir başarı sergilemiştir. Oldukça fakir ve insan gücü zayıf bir ülke devralan Kaunda, ekonomide teorik anlamda çok köklü kararlar alsa da uygulamada bu kararları tam anlamıyla sergileyememiştir. Ülkenin can damarı olan bakıra dayalı bir ekonomi politikası izlemesi nedeniyle, bakır fiyatlarındaki tüm değişimler ekonomiyi sürekli olarak etkilemiştir. Kaunda'nın hedeflerine ulaşma yolunda sergilediği ekonomik başarılar dünya bakır fiyatlarındaki beklenmedik oynamalar yüzünden kalıcı olamamıştır. Bu durum zaman zaman yapmış olduğu tüm iyi hizmetlerin bir anda gözden düşmesine ve başarısızlıkla suçlanmasına neden olmuştur. Hatta dönemin iktidarlara mevcut açmazlarını sürekli olarak Kaunda'nın üzerine yıkmış, bir daha siyasete girmesine engel olmuşlardır. Kendi ülkesinde her ne kadar bazı kesimler tarafından gözden düşmüş olsa da hala ülkesinin önemli bir kesimi tarafından kahraman görülmektedir. Kaunda'nın karizmatik liderliği ve ulus devlet kurmadaki başarısı her şeye rağmen kendisini dünyada önemli bir kişilik haline getirmiş, halen dünyanın saygı duyduğu ve önemsendiği bir lider yapmıştır.

KAYNAKÇA

- ALTUNOĞLU, Mustafa, (2010), “Millet İnşası: Özcü, Modernist ve Etno-Sembolcü Yaklaşımlar”, **Kütahya Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 26, Nisan, Kütahya.
- AMOAKO, Francis Wiafe, (2016), **Africa: The World Today Series 2016-1017**, 51 St Edition, Rowman & Littlefield Publishing Group, ABD.
- ANDERSON, Benedict, (1995), **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökeni ve Yayılması**, (Çev: İskender Savaşır), Metis Yayınları, İstanbul.
- ANTHONY, Kanu Ikechukwu, (2014), “Kenneth Kaunda and the Quest for an African Humanist Philosophy”, **International Journal of Scientific Research**, Volume. 3, Issue.8, Nigeria: ss.375-377.
- ARIKAN, Refik ve Halim, DEMİRYÜREK, (2014), “ Portekiz ve İspanyol Sömürgeciliği”, **Sömürgecilik Tarihi (Afrika-Asya)**, Azmi, ÖZCAN (Ed.), Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Yayınları, Eskişehir: ss. 2-22.
- AVCI, Engin, (2011), “Ulus İnşası: Çatışmayı Barışa Çevirmede Anahtar Bir Konsept mi?” , **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt:7, Sayı:28, İstanbul, ss. 135-141.
- BANNERMAN, Sheila J., (2005), “Manliness And The English Soldier In The Anglo-Boer War 1899-1902: The More Things Change, The More They Stay The Same”, **A Thesis Submitted to the School of Graduate Studies of the University of Lethbridge in Partial Fulfilment of the Requirement of the Degree**, Canada.
- BONE, Marion, (1973), “The Foreign Policy of Zambia”, **The Other Powers: Studies in the Foreign Policies of Small States**, R. P. ,BARSTON (Ed.), George Allen & Unwin, London: ss.121-153.
- BUSHMAN, Jon A., (2009), “Understanding Africa: A Geographical Approach”, **Regional Perspectives of Africa: East Africa**, A.Richmond, KRAKOWKA ve Laurel J. HUMMEL, (Ed.), US Military Academy, West Point, New York, ss. 19-48.

- BUTE, Evangeline ve H. J. P. HARMER, (2016), **The Black Handbook: The People, History and Politics of Africa and the African Diaspora**, Bloomsbury Publishing, USA.
- CABRITA, Joao M., (2000), **Mozambique: The Torturous Road to Democracy**, Palgrave MacMillan, UK.
- CHILESHE, Jonathan H., (1981), “Zambiya”, **Indeginization of African Economies**, Adebayo, ADEDEJI (Ed.), African Publishing Company, New York.
- COŞKUN, Abdulvahap, (2007), “Ulus-Devletin Dönüşümü ve Meşruluk Sorunu”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara.
- CREHAN, Stewart, (1990), “Patronage, the State and Ideology in Zambian Theatre”, **Journal of Southern African Studies**, Vol. 16, No. 2, Special Issue: Performance and Popular Culture (June), ss.290-306.
- ÇİÇEK, Mehmet Fatih, (2013), “Türkiye ve Irak Kürt Ulusal Hareketlerinin Karşılaştırılmalı Analizi (1958-1999)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **T.C. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara.
- CUVIELLO, Matthew P., (2009), “Understanding Africa: A Geographical Approach”, **Regional Perspectives of Africa: Central Africa**, A.Richmond KRAKOWKA ve Laurel J. HUMMEL, (Ed.), US Military Academy, West Point, New York, ss. 49-64.
- DOYLE, Brian J., (2009), “Understanding Africa: A Geographical Approach”, **Regional Perspectives of Africa: West Afrika**, A.Richmond, KRAKOWKA ve Laurel J. HUMMEL, (Ed.), US Military Academy, West Point, New York, ss. 65-75.
- DUNMIRE, Brian R., (2009), “Understanding Africa: A Geographical Approach”, **Regional Perspectives of Africa: North Africa**, A.Richmond, KRAKOWKA ve Laurel J. HUMMEL, (Ed.), US Military Academy, West Point, New York, ss. 1-18.
- DURSUN, Davut, (1988), “Afrika (Tarih)”, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt:1, İstanbul: ss.418-426.

- EAST, Maurice A., (1973), "Size and Foreign Policy Behavior: A Test of Two Models", **World Politics**, Vol. 25, No. 4, Cambridge University Press: ss.556-576.
- GELLNER, Ernest, (1998), **Milliyetçiliğe Bakmak**, (Çev: Simten Coşar, Saltuk Özertürk, Nalan Soyarık), İletişim Yayınları, İstanbul.
- HOBBSBAWM, Eric J., (1993), **1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik**, (Çev: Osman Akınhay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- HOLMES, Timothy ve Winnie WONG, (2009), **Zambia (Cultures of the World)**, Marshall Cavendish, New York.
- HUBERMAN, Leo, (1991), **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla**, (Çev: Murat Belge), İletişim Yayınları, İstanbul.
- HUNGWE, Kedmon , (1994), **Educational Policy in African Colonial Contexts: The Case Of Insructional Media in Southern Rhodesia (1930-1980)**, African Study Monographs, 15(I): I - 36. June.
- IBHAWOH, Bonny ve J. I. DIBUA, (2003), "Deconstructing Ujamaa: The Legacy of Julius Nyerere in the Quest for Social and Economic Development in Africa", **African Association of Political Science**, Vol 8 No. 1, ss.59-83.
- IHONVBERE Julius O., (1996), **Economic Crisis, Civil Society, and Democratization: The Case of Zambia**, Africa World Press Inc. Asmara, Eritrea.
- İNAÇ, Hüsametdin, (2010), **Avrupa Birliği Entegrasyonu Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemleri**, MKM Yayıncılık, Bursa.
- KANDEKE, Timothy K., (1977), **Fundamentals of Zambian Humanism**, Neczam, Lusaka.
- KAPLAN, Irving, (1974), **Area Handbook for Zambia, Government**, Printing Office, Washington.

- KARAKURT, Elif, (2006), “Kentsel Mekanı Düzenleme Önerileri: Modern Kent Planlama Anlayışı ve Postmodern Kent Planlama Anlayışı”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 26, Ocak – Haziran, ss.3
- KASUKA, Bridgette, (2012), **Independence Leaders of Africa**, Bankole Kamara Taylor Press.
- KASUKA, Bridgette, (2013), **Prominent African Leaders Since Independence**, New Africa Press, Dar es Salaam Tanzania.
- KAUNDA, Kenneth, (1962), **Zambia Shall Be Free**, Published by Heinemann Educational Books Ltd, London, Printed in Great Britain by The Windmill Press Ltd, Kingswood.
- KAUNDA, Kenneth David, (1966), **A humanist in Africa: Letters to Colin Morris from Kenneth Kaunda**, Longmans London.
- KAUNDA, Kenneth David, (1988), **State of The Nation: Politics and Government**, Volume I, Kenneth Kaunda Foundation, Lusaka.
- KAYA, Ayşe, (2012), “SSCB Sonrası Coğrafyada Ulus İnşa Süreci: Kazakistan Örneği”, **Alternatif Politika Dergisi**, Cilt:4, Sayı: 3, Kasım, ss. 354-378.
- KAYA, Serdar, (2011), **Endoktrinasyon ve Türkiye’de Toplum Mühendisliği**, Nirengi Kitap, Ankara.
- LUNGU, Gatian F. and Mulenga C. , BWALYA, (1994), “Zambia: Form Versus Substance in the One-Party State”, **Policy Reform for Sustainable Development in Africa: The Institutional Imperative**, Louis A. , PICARD ve Michele, GARRITY, (Ed.), L. Rienner Publishers, Boulder: ss.51-65.
- MARKS, Karl ve Friedrich, ENGELS, (2003), **Komünist Parti Manifestosu**, Eriş Yayınları, İstanbul.
- MCLNTYRE, Chris, (2016), **Zambia**, Bradt Travel Guides, UK.
- MICHLER, Ian, (2007), **Victoria Falls & Surrounds: The Insider's Guide**, Struik Publishers, Cape Town.

- MOONO, Herryman ve Neil RANKIN, (2013), “Education and Employment in Zambia: Evidence from a Scoping Exercise”, **International Growth Centre**, London.
- MOORCRAFT, Paul, (1990), **African Nemesis: War and Revolution in Southern Africa**, Brassey’s, London.
- MUKWENA, Royson, (2016), **Zambia at Fifty Years: What Went Right, What Went Wrong and Wither To? a Treatise of the Countrys Socio-Economic and Political Developments Since Independence**, Fanuel, SUMALIL, (Ed.), Partridge Africa Publishing.
- MUSAMBACHIME, Mwelwa, (2005), **Basic Facts on Zambia**, AuthorHouse, Indiana.
- MUSAMBACHIME, Mwelwa, (2008), “Zambia: History and Politics”, J. Middleton ve J. C. Miller (Ed.), **New Encyclopedia of Africa**, Volume 5, The Gale Group, United States of America: ss.317-321.
- MUSAMBACHIME, Mwelwa C., (2016), **One Zambia, One Nation, One Country**, XLIBRIS, Bloomington.
- MWANAKATWE, John M., (1994), **End of Kaunda Era**, Multimedia, Zambia.
- MWANGALA, Raymond Mwangala, (2009), “Found A Modern Nation-State On Christian Values? : A Theological Assessment Of Zambian Humanism”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **University of KwaZulu-Natal**, Pietermaritzburg.
- NEGRI, Antonio ve Michael, HARDT, (2003), **İmparatorluk**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- NOVARESIO, Paolo ve Gianni, GUADALUPİ, (2003), **Sahara: An İmmense Ocean of Sand**, Thunder Bay Press, California.
- OECD, (2009), Regional Atlas on West Africa, (Ed. Laurent Bossard), OECD Publication.
- ÖZCAN, Azmi, (2014) , “İngiliz Sömürgeciliği”, **Sömürgecilik Tarihi (Afrika-Asya)**, Azmi, ÖZCAN (Ed.), Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Yayınları, Eskişehir: ss.60-74

- ÖZKIRIMLI, Umut, (1999), **Milliyetçilik Kuramları**, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Remembering Michael Sata, (2014), **Campus Mundi: My AIU Magazine**, Atlantic International University, Year:2, #13, December, Honolulu.
- ROBERTS, Andrew, (1976), **A History of Zambia**, Heinemann, London.
- SAKALA, Julius Bikoloni, (2014),” Local Government System: Structure and Practice”, **50 Years of Local Government in Zambia: Treasuring The Past, Reflecting The Present, Shaping The Future**, Local Government Association of Zambia Independence Avenue, Lusaka: ss.1-21.
- SAĞIR, Meral Ö. ve H. Serkan, AKILLI, (2004), “Etnisite Kuramları ve Eleştirisi”, **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt: 28, no:1, s. 1-22, Sivas.
- SARIBAY, Ali Yaşar, (2004), **Modernitenin İronisi Olarak Globalleşme**, Everest Yayınları, İstanbul.
- SCHULZE, Hagen, (2005), **Avrupa’da Ulus ve Devlet**, (Çev: Timuçin Binder), Literatür Yayıncılık, Ankara.
- SCHRAEDER, Peter J., (2003), **African Politics and Society, A Mosaics in Transformation**, Wadsworth Publishing Company, USA.
- SHAW, Timothy M., (1978), “The Foreign Policy of Zambia: An Events Analysis of a New State”, **Comparative Political Studies**, Vol.11, No. 2, July 1978, Sage Publications: ss.181-209.
- SIKACHELELA, Jimmy, (2014), **Examining The Key Determinant Factor for Transport Demand by MSMEs in Different Business Sectors in Zambia**, Bachelor of Commerce (Economics) Thesis, Mulungushi University, Zambia.
- SIMSON, Howard, (1985), **Zambia: A Country Study**, Scandinavian Institute of African Studies in cooperation with SIDA, Sweden.
- SIMUSAMBA, David Given, (2004), **Police and Public Order with Particular Reference to Zambia**, The University of Zambia Press, Lusaka.
- IMUTANYI, Neo, (2013), **Zambia: Democracy and Political Participation**, The Open Society Initiative for Southern Africa, Johannesburg.

- ŞİMŞEK, Mehmet Emin, (2014), “Moderniteden Postmoderniteye Uzanan Bir Köprü: Zygmunt Bauman”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı**, Erzurum.
- TAYLOR, Scott D., (2006), **Culture and Customs of Zambia**, Greenwood Press, United States of America.
- The History of Southern Africa: Zambia, (2011), **Britannica Guide to Africa**, A. McKenna (Ed.), Britannica Educational Publishing, New York.
- THERBORN, Göran, (1996), **Modernlik Yoluyla Modernliğe Giden Yollar**, Postmodernizm ve İslam Küreselleşme ve Oryantalizm, (Der.), Vadi Yayınları, Ankara.
- THOMSON, Alex, (2010), **An Introduction to African Politics**, Routledge Taylor & Francis Group, New York.
- TORDOFF, William, (1974), **Politics in Zambia**, University of California Press, USA.
- TÜRKÖNE, Mümtaz’er (2003), “Milli Devlet – Laiklik – Demokrasi”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 75, ss. 33-51.
- VERELL, Benefsheh D., (2009), “Understanding Africa: A Geographical Approach”, **Regional Perspectives of Africa: South Africa**, A.Richmond, KRAKOWKA ve Laurel J. HUMMEL, (Ed.), US Military Academy, West Point, New York, ss. 77-94.
- YANIK, Celalettin ve Mustafa, KARA, (2016), “Milliyetçiliğe Yönelik İki Kuramın Değerlendirilmesi: Modern Milliyetçi Kuram ve Etno-Sembolcü Milliyetçi Yaklaşım”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Çankırı, ss. 559-582.
- YAŞAR, Gamze Aslan, (2011), Ortaçağdan Günümüze “Modernite”: Doğuşu ve Doğası, **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl:4, Sayı:7, Aralık, ss.12-13.
- YILDIRIM, Ergün, (2012), **Hayali Modernlik ve Türk Modernliğinin İcadı**, Doğu Kitapevi, 2. Baskı. İstanbul.

YILDIRIM, Murat, (2009), Modernizm, Postmodernizm ve Kamu Yönetimi, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt:6, Sayı:2, s.382.

YURDAKUL, İlhami, (2014), “Diğer Sömürgeci Ülkeler (Almanya, İtalya, Belçika)”, **Sömürgecilik Tarihi (Afrika-Asya)**, Azmi, ÖZCAN (Ed.), Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Yayınları, Eskişehir: ss.92-108.

Zambiya Anayasası, (2016), Md.75 ve 77.

Zambia, (2007), **Worldmark Encyclopedia of the Nations, Volume 2 Africa**, T. L. Gall and J. M. Hobby (Ed.), 12th Edition, Thomson and Gale Press, USA: ss.743-757.

Elektronik Kaynaklar:

BACH, Stanley, (1994), **Paliamentary Reform in Zambia: Constitutional Design and Institutional Capacity**, Germany, <http://stanistan.org/docs/1/24.pdf> (11.12.2016).

GASCOIGNE, Bamber (2001), “History of Zambia”, **HistoryWorld**, <http://www.historyworld.net/wrldhis/PlainTextHistories.asp?historyid=ad27>, (01.12.2016).

http://chalochatu.org/Lewis_Changufu (11.12.2016).

<http://en.africatime.com/zambie/articles/zambias-kaunda-humbled-african-union-award> (27.12.2016).

<http://exploringafrica.matrix.msu.edu/curriculum/unit-four/module-sixteen/activity-two-explore-peoples-of-north-africa/> (17.10.2016).

<http://exploringafrica.matrix.msu.edu/curriculum/unit-four/module-seventeen-activity-two/> (22.10.2016).

<http://omiacademy.schoolwires.net/site/handlers/filedownload.ashx?moduleinstanceid=754&dataid=1429&FileName=Chapter 19.pdf> (09.11.2016).

<http://worldpopulationreview.com/continents/africa-population/> (19.10.2016).

http://www.aaregistry.org/historic_events/view/zambia-gains-independence
(06.12.2016).

<http://www.actionaid.org/zambia/what-we-do/advancing-womens-rights> (14.11.2016).

<http://www.ascleiden.nl/content/development-plans-zambia> (11.12.2016).

<http://www.encyclopedia.com/people/social-sciences-and-law/sociology-biographies/kenneth-kaunda> (12.12.2016).

http://www.encyclopedia.com/places/africa/zambia-political-geography/zambia#LOCATION_SIZE_AND_EXTENT (06.11.2016).

http://www.fao.org/fishery/countrysector/naso_zambia/en (8.11.2016).

<http://www.thefamouspeople.com/profiles/kenneth-kaunda-5793.php> (12.12.2016).

<http://www.thefamouspeople.com/profiles/rupiah-banda-5825.php> (07.12.2016).

<http://www.zambia-advisor.com/life-in-zambia.html> (14.11.2016).

<http://www.zambian.com/html/education-in-zambia.html> (9.11.2016).

<http://www.zambiapretoria.net/national-parks/> (6.11.2016).

<http://www.zda.org.zm/?q=content/agriculture> (8.11.2016).

<http://zambiarepublic9a.blogspot.com.tr/p/daily-life.html> (14.11.2016).

<https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/za.html>
(08.11.2016).

<https://www.daily-mail.co.zm/?p=64915> (11.12.2016).

<https://www.iipe-poledakar.org/en/publications/by-country>, (14.11.2016).

<http://dentalscience.com.br/dentalscience1/icones/southwest-asia-and-north-africa-714.JPG>, (15.11.2016).

<http://healthnewsng.com/wahrweb-launched-provide-training-opportunities-research-management-information-west-africa/#prettyPhoto/0/>, (13.11.2016).

<http://www.globalresearch.ca/central-african-intrigue-another-western-backed-coup-detat/5330013>, (14.11.2016).

<https://wgnmka.wikispaces.com/East+Africa>, (12.11.2016).

http://www.frontiersoftravel.com/southern_africa.php, (13.11.2016).

<http://www.africaworldmap.blogspot.com>, (12.11.2016).

<http://www.zccm-ih.com.zm/about-zambia/>, (15.11.2016).

<http://www.zambiapretoria.net/wp-content/uploads/2014/10/zambiaparktown.gif>,
(12.11.2016).

<http://kitweonline.com/discover-kitwe/tourism/zambia/zambian-presidents>,
(11.11.2016).

LAING, Aislinn (2014),” How Guy Scott Became Africa's Only White President”, **The Telegraph**, http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindian_ocean/zambia/11196185/How-Guy-Scott-became-Africas-only-white-president.html (07.12.2016).

LAMBERT, Tim, (2016), “A Short History of Zambia”, **A World History Encyclopedia**, <http://www.localhistories.org/zambia.html> (01.12.2016).

MAGAGULA, Alfred S., (2014), **The Law and Legal Research in Zambia**, <http://www.nyulawglobal.org/globalex/Zambia1.html> (11.12.2016).

MICHEL, James vd. (2009), **Zambia Rule of Law Assessment**, USAID, DPK Consulting, A Division of ARD, Inc http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/Pnadt562.pdf (14.12.2016).

MUGARULA, Florence (2016), **Africa: Tanzania, Zambia - Same People Separated By Colonial Boundaries**, <http://allafrica.com/stories/201611280274.html> (25.12.2016).

MUKELA, John (2016), “Zambia’s Disputed Elections: on Claims of Binned Ballots and “Systematic Bias”, **African Arguments**, <http://africanarguments.org/2016/08/17/zambias-disputed-elections-on-binned-ballots-and-systematic-bias/> (07.12.2016).

OSEMEKA, Irene N., (2014), “The Management of Religious Diversity in West Africa: The Exceptionalism of The Wolof and Yoruba In The Post-Independence Period”, **Historia Actual Online**, Sayı:33, ss. 61-75. <http://historia-actual.org/Publicaciones/index.php/haol/article/view/969/884> (21.10.2016)

- SCARRITT, James R. (2012), **The Explanation of Change and Continuity in
Zambian Presidential Selection and Power: Leaders' Strategic
Interaction, Institutions, and Social Structure**, University of Colorado at
Boulder, <http://www.colorado.edu/ibs/pubs/pec/inst2012-0007.pdf>
(06.12.2016).
- SEKWAT, Alex (2000), ***Beyond African Humanism: Economic Reform in Post
Independent Zambia***, Institute of Government Tennessee State University,
Tennessee [http://pracademics.com/attachments/article/104/Article%2012
%20Beyond%20African%20humanism%20Economic%20reform%20in%20p
ost%20independent%20Zambia.pdf](http://pracademics.com/attachments/article/104/Article%2012%20Beyond%20African%20humanism%20Economic%20reform%20in%20post%20independent%20Zambia.pdf) (13.12.2016).
- SLADOJE, Miljan (2016), "Light Out: Zambia's Electricity Crisis", **International
Growth Center**, [http://www.theigc.org/blog/lights-out-zambias-electricity
crisis/](http://www.theigc.org/blog/lights-out-zambias-electricity-crisis/) (9.11.2016).
- SOPITSHI, Athenkosi ve Lindi Van, NIEKERK, (2015), "Country Profile: Zambia",
**Bertha Centre for Social Innovation & Entrepreneurship University of
Cape Town**, [http://healthmarketinnovations.org/sites/default/files/Final_
%20CHMI%20Zambia%20profile.pdf](http://healthmarketinnovations.org/sites/default/files/Final_%20CHMI%20Zambia%20profile.pdf) (09.11.2016)
- TIPPLE, Graham (2012), "Zambia Urban Housing Sector Profile", **United Nations
Human Settlements Programme (UN-Habitat)**, UNON, Publishing
Services Section, Nairobi, [http://www.iut.nu/Facts%20and%20figures/Africa/
Zambia_UrbanHousingProfiLeUN_Habitat2012.pdf](http://www.iut.nu/Facts%20and%20figures/Africa/Zambia_UrbanHousingProfiLeUN_Habitat2012.pdf) (9.11.2016).
- University of Michigan State, **Exploring Africa**, [http://exploringafrica.
matrix.msu.edu/curriculum/unit-four/module-eighteen/module-eighteen-
activity-one/](http://exploringafrica.matrix.msu.edu/curriculum/unit-four/module-eighteen/module-eighteen-activity-one/) (24.10.2016).
- University of Pennsylvania, African Studies Center, Dr. Ali B.ve Ph.D. Ali D. (Ed.),
French in West Africa, [http://www.africa.upenn.edu/K-
12/French_16178.html](http://www.africa.upenn.edu/K-12/French_16178.html) (22.10.2016).
- YAKUT, Kemal, **Kapitalizm, Sosyalizm ve Milliyetçiliğin Ortaya Çıkması**,
<http://w2.anadolu.edu.tr/aos/kitap/IOLTP/2292/unite05.pdf> (20.08.2016).

ZAMBIA, (2016), **2016 Country Review**, U.S.A. <http://www.countrywatch.com/Content/pdfs/reviews/B484M5M8.01c.pdf> (10.11.2016).

Zambia Development Agency (2011), **Agriculture, Livestock and Fisheries Sector Profiles**, <http://www.zda.org.zm/> (8.11.2016).

Zambia: Model for Democracy Declares States of Emergency, (1993), **News from Africa Watch**, Volume V, Issue:8, June, <https://www.hrw.org/reports/pdfs/z/zambia/zambia936.pdf> (9.12.2016).

DİZİN

-A-

Afrika, 21, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 36,
 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46,
 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56,
 57, 58, 59, 61, 62, 67, 69, 73, 75, 76,
 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 88, 102,
 103, 104, 106, 111, 114, 115, 116,
 117, 118, 120, 122, 123, 124, 125,
 126, 127, 128, 130, 131, 134, 137

-K-

Kenneth Kaunda, 71, 85, 86, 87, 89, 92,
 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107,
 109, 110, 111, 113, 114, 115, 116,
 123, 124, 128, 129, 130, 133

-M-

Modernizm, 14, 137

-S-

Sanayi Devrimi, 16, 18, 78
 sömürgecilik, 38, 39, 50, 52, 56, 58, 72,
 126

-Z-

Zambiya, 40, 47, 48, 49, 61, 62, 63, 64,
 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74,
 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 85, 86,
 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 96, 97, 98,
 99, 101, 102, 103, 106, 108, 109, 110,
 111, 114, 115, 116, 117, 118, 119,
 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126,
 127, 128, 131, 137
 Zambiya hümanizmi, 115, 116, 118,
 121, 122
 Zambiya, hümanizmi, 117

